

ESEJ NA MATURI
2018

ESEJ NA MATURI 2018

Avtorici: mag. Marija Mercina, Nada Barbarič Naskov

Recenzentka: dr. Boža Krakar Vogel

Urednica: Alenka Kepic Mohar

Slikovno gradivo: Shutterstock, arhiv MKZ

© Mladinska knjiga Založba, d. d., Ljubljana, 2017

Izdala in založila: Mladinska knjiga Založba, d. d., Ljubljana, 2017

Za založbo: Peter Tomšič

Glavni urednik: Bojan Švigelj

Tehnično uredil: Peter Svetek

Oprema: Peter Svetek

Tisk: Formatisk d. o. o., 2017

Naklada: 4 500 izvodov

1. izdaja

UČIMte.com

portal za učiteljice in učitelje

Vse informacije o knjigah Mladinske knjige Založbe lahko dobite tudi na spletnih straneh
www.mladinska.com in **www.ucimte.com**

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

82.0-4:37.091.27

821.09:37.091.27:373.5

BARBARIČ, Nada
Esej na maturi 2018 / Nada Barbarič Naskov, Marija Mercina. -
Ljubljana : Mladinska knjiga, 2017

ISBN 978-961-01-4942-2

1. Mercina, Marija

289922304

Vse pravice pridržane. Brez pisnega dovoljenja Založbe je prepovedano reproduciranje, distribuiranje, javna priobčitev, predelava ali druga uporaba tega avtorskega dela in njegovih delov v kakršnem koli obsegu ali postopku, hkrati s fotokopiranjem, tiskanjem ali shranitvijo v elektronski obliki, v okviru določil Zakona o avtorski in sorodnih pravicah.

MARIJA MERCINA, NADA BARBARIČ NASKOV

ESEJ NA MATURI 2018

Mladinska knjiga
ZALOŽBA

Vsebina

<i>Uvodna beseda</i>	6
Marija Mercina	
Ciril Kosmač: Pomladni dan	9
Nada Barbarič Naskov	
Anne Michaels: Ubežni delci	85

Uvodna beseda

Priročnik je namenjen poglobljeni analizi romanov *Pomladni dan* (Ciril Kosmač) in *Ubežni delci* (Anne Michaels) kot pripravi na pisanje maturitetnega eseja v letu 2018, za katerega je predpisan tematski sklop *Človek med preteklostjo in sedanjostjo* (več o tem na www.ric.si).

Uporaba priročnika bo učinkovita potem, ko boste že končali prvo branje obeh romanov. Da bi se kar najbolje pripravili na pisanje eseja in da bi predvsem poglobljeno razmišljali o vrednotah, ki jih romana prinašata, ter doživeli izziv komunikacije z literaturo, vam priporočamo delo po naslednjih korakih:

1. Že pred letnimi počitnicami se pri pouku seznanite z vsebino in okoliščinami nastanka obeh romanov ter z njihovim aktualnim položajem v slovenskem literarnem prostoru (poslušajte profesorja, preglejte dodatno literaturo, Wikipedijo in druge vire).
2. Med letnimi počitnicami oba romana preberite. Berite čim bolj spontano. Poskusite si zapisati svoje prve vtise in mnenja.
3. Pri pouku se lotite ponovnega, tokrat bolj poglobljenega branja obeh romanov. Šele zdaj vam bo v pomoč ta priročnik. Postopoma se lotite najprej enega, nato drugega romana. Berite razlago, dele romanov, ki se nanjo navezujejo, in rešujte naloge ob njej. To lahko delate pisno ali ustno, sami ali v skupinah. Lahko pa si skupine naloge tudi razdelite, saj bi bilo prezamudno, če bi vedno vsi reševali vse, potem pa se pogovorite o vaših ugotovitvah. Ko razmišljate o določenem delu romana, podajajte tudi svoja mnenja, zastavljajte vprašanja, pripovedujte o svojih izkušnjah. Skratka, z obema romanoma se intenzivno družite nekaj mesecev v četrtem letniku.
4. Ko boste romana dodobra spoznali, se lotite tudi pisanja esejev po danih smernicah. Profesor vam bo nekatere izdelke popravil in vas opozoril na slabosti ali dobre strani vašega prispevka.
5. Pred pisanjem maturitetnega eseja ponovite besedilni temelj (»vsebinsko«) obeh romanov.

6. Ko pri maturi dobite navodila, najprej sestavite koncept – zapišite si oporne točke za vsebino, razmislite o zgradbi eseja, kaj boste postavili v uvod, jedro, zaključek. Dopustite si več različic koncepta, »preigrajte« več možnih osnutkov, besedilo, ki je že napol napisano, bo težje začeti čisto drugače in spet od začetka. Zato je smiselno, da osnutku eseja namenite kar nekaj časa (lahko 30–40 % vsega časa za pisanje).
7. Ko besedilo napišete, ga preglejte in slogovno ter slovnično pravopisno izboljšajte. Vsebine ali zgradbe ne popravljajte, ker bo to celoti bolj škodilo, kot koristilo.

Želimo vam veliko užitka pri branju obeh romanov, zanimive pogovore in iskriva mnenja na podlagi spodbud v tem priročniku in uspešno pisanje maturitetnega eseja.

Profesorjem predlagamo, da pri obravnavi obeh romanov in njihovih avtorjev upoštevajo vse dostopne vire, za širok razgled po ustvarjalnosti slovenskega avtorja Cirila Kosmača obstajajo tudi številna monografska dela, za kanadsko avtorico je več virov na voljo v tujih jezikih.

Obravnavi obeh romanov navajata h kritičnemu branju, zato je še posebej pomembno, da dijaki ohranijo žar prvega, z analizami neobremenjenega branja, enako seveda želimo tudi vam.

Marija Mercina

Ciril Kosmač: *Pomladni dan*

Uvod

Po številnih slovenskih izdajah v velikih nakladah bi *Pomladni dan* lahko veljal za knjižno uspešnico. Nekatere njegove odlike je književna kritika opazila že takoj po prvem izidu leta 1953. Nedvomno je še danes enako zanimiv za bralce, saj zaradi pomenske večplastnosti in odprtosti omogoča nove poglede in interpretacije. V sorazmerno kratkem besedilu so z različnih vidikov ubesedena temeljna bivanjska vprašanja – od odnosa posameznika do samega sebe, družine in družbe do najpomembnejšega: kako tudi v najhujših življenjskih preizkušnjah ohraniti človečnost in zmožnost ljubezni.

Besedna umetnina je veliko več kot zgolj seštevek značilnosti in zakonitosti, ki jih določimo z analizo. Njena lepota ali poetičnost je namreč enakovredna njenim etičnim in spoznavnim sestavinam. Zato vsako resnično umetniško delo vsebuje presežek, zaradi katerega se z vsakokratnim branjem vedno znova rodi. Tega presežka ne more do kraja zajeti nobena razlaga.

Vsako branje oživi besedilo, vsak bralec mu podeljuje nove pomenne. Med pripravami na maturo boste ob *Pomladnem dnevu* spoznavali tudi roman *Ubežni delci* kanadske avtorice Anne Michaels, ki je predmet analize v drugem delu tega priročnika. Z branjem, kasnejšim bolj poglobljenim spoznavanjem obeh besedil in z vajami bodo oživel oddaljeni dogodki in književne osebe. Omogočili vam bodo razumevanje marsičesa, kar bi sicer za vas ostalo oddaljeno, neznano in tuje. Želim vam, da bi s *Pomladnim dnevom* in *Ubežnimi delci* vstopili v svet odprtih meja, brezmejnega časa in medčloveške bližine.

Pisatelj Ciril Kosmač in njegov čas

Ciril Kosmač, pisatelj in prevajalec, se je rodil 28. septembra 1910 na Slapu ob Idrijci in umrl 28. januarja 1980 v Ljubljani. Znan je bil tudi po psevdonimih: Ceka, C. M. B. (tj. Ciril Metod Bukovčar) in po vzdevku Kosmatinec.¹

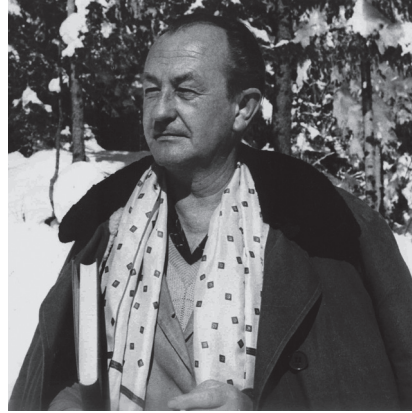

Foto: arhiv MKZ

Vprašajmo se, kako podrobno naj bi bralci poznali pisateljevo biografijo. Ali je to pomembno predvsem zato, ker so Kosmačeva dela avtobiografska, pa naj bi zato poznali tudi osebne in zgodovinske okoliščine njihovega nastajanja? Ne samo zato. Zaradi poznavanja življenjskih okoliščin bolje razumemo dramatičnost pripovedovalčevega bega čez državno mejo, kot je opisan v prvem poglavju I. dela *Pomladnega dneva*, pa tudi, zakaj se boji oditi na dijaški shod na Banjški planoti in o katerih ustreljenih prijateljih sprašuje pripovedovalca Kadetka v šestem poglavju I. dela. Brez vedenja o avtorju in okoliščinah morda ne bi razumeli, kaj je za Primorce in Slovence nasploh pomenil partizanski odpor; kaj pomenijo na začetku romana omenjeni kraji Črnomelj, Ravna gora, Ajdovščina, Trst in Gorica. Obstaja pa še en, morda najpomembnejši razlog za poznavanje avtorjevih biografskih okoliščin, in sicer ta, da imajo literarna dela poleg umetniške vloge tudi kulturno-povezovalno. Temeljna dela slovenske književnosti, med katera vsekakor spada tudi Kosmačev *Pomladni dan*, sestavljajo veliko knjigo slovenske kulturne zavesti. V romanu je to zelo čustveno, skorajda vzneseno izrazil pripovedovalec z besedami: »Svojo domovino poznamo, kakor poznamo obraz svoje matere: domače so nam vse njene gube in gubice, poteze veselja in sreče, brazde bridkosti in skrbi« (str. 194).²

¹ *Ciril Kosmač, Tisti pomladni dan je bil lep. Dokumenti, pisma, črtice, pričevanja*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2010.

² Vse strani navajamo po izdaji: Ciril Kosmač: *Pomladni dan*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2017. Polkrepko označene besede v navedkih so opomba avtorice.

Res pa je, da lahko tudi brez vedenja o avtorjevih biografskih in zgodovinskih okoliščinah sprejemamo poetične sestavine besedila. Kadetka ni nič manj prikupna in prepričljiva, čeprav vemo, da je »samo fiktivna«. Eno od vprašanj, ki si jih zastavlja bralec *Pomladnega dneva*, je prav zapleteno razmerje med resničnostjo in poetičnostjo (lepoto).

Življenje Cirila Kosmača

Oče Cirila Kosmača, Franc Kosmač, je bil kmet na majhnem posestvu v zaselku Bukovica (Slap ob Idrijci) na levem bregu Idrijce, organist v župnijski cerkvi v Ročah, Maistrov borec. Leta 1906 se je poročil z Marijo (im. Marijana) Trušnovc.

Rodilo se jima je sedem otrok: Hedvika (1907), Dragica (1909), Ciril (1910), Hedvika (1911), Mirica (1914), Vlado (1915) in Ivanka (1921). Deklici, poimenovali Hedvika, nista dolgo živeli, drugi otroci pa so po materini smrti leta 1928 odraščali ob skrbnem in ljubečem očetu.³

Pisatelj je osnovno šolo obiskoval na Slapu ob Idrijci, v Gorici pa nižjo trgovsko šolo. S Stankom Vukom (1912–1944), poznejšim pesnikom in pisateljem, ter drugimi goriškimi dijaki je tedaj pisal v rokopisno dijaško glasilo *Uporni veslar*. Zaradi družinskih razmer je moral po dveh letih opustiti šolanje in je šele v šol. l. 1927/28 kot privatist opravil malo maturo na italijanski klasični gimnaziji v Tolminu.⁴

Z rapalsko pogodbo, sklenjeno 12. 11. 1920 med Kraljevino SHS (od leta 1929 imenovano Kraljevina Jugoslavija) in Kraljevino Italijo, je Italija dobila Trst z okolico, Gorico, Gradiško, del Kranjske, Istro in del Hrvaške.

Starši Cirila Kosmača

Foto: arhiv N. Kosmač;
vir: *Ciril Kosmač, Tisti pomladni dan* (MK, 2010)

³ Ivanka Hvala, r. Kosmač: *Sanjala sem o tebi, oče*. V: *Tolminski zbornik*, 1997, str. 528.

⁴ Lojzka Bratuž: *Ciril Kosmač*. V: *Primorski slovenski biografski leksikon*, 8. snopič. Gorica, 1982.

Okrog pol milijona Slovencev in Hrvatov je tedaj prišlo pod Italijo, ne da bi jim bile priznane narodnostne pravice. Z nastopom fašizma leta 1922 se je začelo preiščeno in nasilno poitalijančevanje. Oblast je prepovedala rabo slovenščine v javnosti, celo v cerkvi, vse narodno zavedne Slovence, zlasti izobražence, dijake in študente, so policijsko strogo nadzirali, še posebej pa preganjali udeležence shodov in zborovanj, tudi kulturnih. Svojevrstna ironija je v dejstvu, da so bila poročila o Kosmačevem življenju in delu tudi kasneje, ne le pod italijansko fašistično diktaturo, zabeležena v policijskih arhivih vseh držav, v katerih je kdaj živel.

Za otroka iz skrajno neugodnih socialnih razmer je šolanje edina možnost za družbeni dvig. Zelo nadarjenemu fantu s Tolminskega so skromne domače možnosti, materina bolezen in smrt, nazadnje pa še fašizem zaprli vse poti za svobodno in ustvarjalno življenje. 9. novembra 1929 je italijanska policija Cirila Kosmača zaradi sodelovanja v protifašističnem gibanju (im. TIGR) aretirala. Bil je zaprt v Gorici, Kopru, Rimu, septembra 1930 so mu sodili na 1. tržaškem procesu. Pisatelj nečak Bogdan Kosmač hrani njegova zaporniška pisma očetu z žigom cenzure; vsa so morala biti napisana v italijanščini. V pismu iz Rima 27. 6. 1930 – tedaj je imel komaj 19 let in je bil zaprt že več kot pol leta – se Ciril spominja svoje matere ob drugi obletnici njene smrti. V nadaljevanju ne piše ne o mučenju fašističnih zasliševalcev ne o lastnem trpljenju, temveč tolaži domače, naj se ne žalostijo zaradi njega, saj z njim ravnajo tako, kot se spodobi za moža.

Po skoraj enoletnem preiskovalnem zaporu so mu na t. i. prvem tržaškem procesu sodili skupaj z drugimi primorskimi rodoljubi. Bidovec, Marušič, Miloš in Valenčič so bili obsojeni na smrt z ustrelitvijo, večina drugih na dolge zaporne kazni. Smrtne kazni so bile izvršene takoj po končanem sojenju na gmajni blizu Bazovice, zgodaj zjutraj 6. 9. 1930. Še mladoletni Kosmač je bil oproščen zaradi pomanjkanja dokazov, a so mu že med vračanjem domov v Gorici izrekli kazen hišnega pripora – prav tako brez dokazov. Kaj je vendar zagrešil po tedanjih zakonih še ne polnoletni mladenič? Bil je Slovenec, zaveden in nadarjen, zato je pomenil veliko oviro za nasilno italijansko asimilacijsko politiko, ki je potekala načrtno in zločinsko, ne da bi se ji evropske države kakorkoli upirale. »Bisogna sterminare tutti

i maschi di guesta maledetta razza!« – »Treba je iztrebiti vse moške te preklete rase!« je rjovel Mussolini v svojem govoru na balkonu goriške vladne palače.

Besede italijanskega fašističnega diktatorja o uničenju manjvredne slovanske rase so se udejanjile v različnih italijanskih in nacističnih taboriščih po tedanji Evropi. Najbolj premišljeno in sistematično pa je bilo nacistično uničevanje Judov po vsej Evropi.

Že nekaj mesecev po vrnitvi domov, januarja 1931, je Kosmač emigriral v Jugoslavijo. Domačim se je oglasil šele po nekaj tednih:⁵

Dragi moji!

Preteklo je že dolgo, kar se nisem nič oglasil. Gotovo se vam je zdelo čudno, ko sem kar tako na naglo odpotoval. Tega pač si niste pričakovali. Upam, da mi pač odpustite. Saj veste: težko je živ biti mrtev. Moral sem oditi. Ni bilo nikake pomoči. Zame tam ni bilo več življenja.

Človek je mlad, življenja željan in svobode. Želi, da nad njim zapoje prostost. Ko bi bil mogel tam študirati, bi nikdar ne napravil tega koraka. Ako bi ne bil pod tako strogim nadzorstvom, bi isto tako ne zapustil svojega rodnega doma.

Tukaj bom študiral dalje. Upam, da se bo vse dobro izteklo. Bodite mi vsi srčno pozdravljeni!

Vaš Ciril

Beg pred fašističnim zatiranjem je bil torej zanj edini izhod, ne vemo pa, kolikokrat je v prvih mesecih po prihodu v Jugoslavijo prenočeval po parkih, v vrtnih lopah in železniških vagonih, saj o tem v pismih očetu ni tožil, so pa na ovojnicah in v pismih napisani številni začasni naslovi v Zagorju, Celju, Radomljah, Železnikih, Kranjski Gori in različnih stanovanjih po Ljubljani. Pisma očetu so bila zaradi političnih okoliščin redka,

⁵ Pismo hrani pisateljev nečak Bogdan Kosmač.

Ciril Kosmač je bil le eden izmed 100 000 Primorcev, ki so po ralski pogodbi leta 1920, v obdobju med 1. in 2. svetovno vojno, zapustili »zasušnjeno« Primorsko.

Še nevarnejši kot socialna stiska je bil za mladega Kosmača notranji spopad z ravnodušnostjo in čustveno otopelostjo. Svoj duševni boj je umetniško oblikoval v *Pomladnem dnevu* v poglavjih o materini in očetovi smrti, nič manj pretresljiv opis tega duševnega stanja pa najdemo v njegovi korespondenci že veliko prej. Dva dni pred materino smrtjo, tedaj je bil star komaj 18 let, je v pismu njeni sestri podrobno poročal o poteku njene bolezni, natančno navajal vse telesne znake umiranja, toda niti enkrat ni napisal besede mama – kot bi bil avtomat, pišoči stroj, ki samo beleži dogajanje, kot da nima besed, s katerimi bi izrazil človeško bolečino. Kruto nasilje fašističnih zaporov takoj zatem je še bolj zamajalo njegovo vero v življenje.

Preobrat v boju z duševno otopelostjo zaradi prestanega trpljenja in osamljenosti v emigraciji je v njegovo življenje prinesla ljubezen do lepega dekleta, Danice Klavora, kasneje por. Matanovič, ki jo je kmalu po svojem begu spoznal v Ljubljani. Ohranila so se njegova pisma od maja do avgusta 1932. Ljubljancanka Danica Klavora je bila hči primorskih staršev, rojenih v Čezsoči pri Bovcu. Oče Hinko Klavora je bil, kot Cirilov oče, Maistrov borec, mama je bila iz znane gostilniške družine Vančar v Čezsoči. Daničina starša sta gorela za slovenski narod, oče tudi za svoj učiteljski poklic.

V pismih ji Kosmač izpoveduje čustva naklonjenosti in ljubezni, pa tudi občutja osamljenosti. Toži, da nima doma. Kjer se ustavi, je samo nova postaja križevega pota. Dekletove bližine si želi tako močno kot srečanja z domačimi, ljubezen do nje ga dviga k nečemu nadzemljskemu:

»Povedal sem ti že, da si mi ti neka čudna sila, ki žene k delu in borbi. Da. Tudi danes si edina Ti, ki mi vlivaš upanja in veselja.«

Zanimivo je, da ji v pismih nikoli ne omenja denarne stiske, poroča pa ji o srečanjih z uglednimi znanci, na kar je očitno ponosen. Nanjo bi lahko spominjali svetli ženski liki iz Kosmačevega opusa, kot sta Kadetka in Tilčka, ali način, kako pisatelj v svojih pripovedih upodablja mladostno doživljanje ljubezni.

Kljub socialni neenakosti ljubezenski odnos med mladim ustvarjalcem in njegovo izvoljenko ni podoben slovenskim literarnim stereotipom, v katerih prevzeto in nedostopno dekle komaj ve za svojega (revnejšega) oboževalca. Ciril Kosmač je čutil, da mu je Danica Klavora naklonjena. V kratkem času njune zveze mu je povrnila zaupanje vase. Kljub negotovemu življenju emigranta je začel objavljati in se v nekaj letih uveljavil kot pripovednik in prevajalec, še zlasti gledaliških del. Živel je zelo revno, vendar notranje bogato življenje. S samoizobraževanjem in pogovori v družbi bolj izobraženih ustvarjalcev si je pridobil izjemno znanje in razgledanost ter razvil svoje intelektualne in ustvarjalne zmožnosti. Naučil se je več tujih jezikov in postal odličen poznavalec domače in tuje književnosti.

Kosmač je najprej objavjal v emigrantskem tisku, in sicer v *Našem rodu*, *Istri* in *Jugoslavenskem kalendarju*, od leta 1933 pa tudi v *Ljubljanskem zvonu*, takrat osrednji slovenski literarni reviji. Preobrat v njegovem življenju pomeni prva objava v *Sodobnosti* leta 1934, ki mu ni samo odprla vrat v to revijo, temveč tudi v elitno družbo slovenskih razumnikov.

O težkem življenju v emigraciji in prvih literarnih uspehih je pisal očetu v pismu 6. julija 1935:

»Sprašuješ me o mojem literarnem delu; povem Ti vse. Prvo novelo z naslovom *Cerkovnik Martin sem napisal pred dvema leti. Izšla je v Ljubljanskem zvonu*.⁶ *Novela je bila dolga deset tipkanih strani in kritika jo je zabeležila kot dobro. Jaz nisem bil zadovoljen z njo in sem tako prenehal s pisanjem. Živel sem potem leto dni precej slabo, študiral sem življenje po cestah in veliko bral. Lansko leto, ko sem se vrnil v Ljubljano, sem ponovno prijel za pero in napisal novo povest z naslovom *Hiša št. 14. Zbudila je precej hrupa in navdušenja ... Katoliški dnevnik Slovenec je o meni pisal sledeče: »Radi bi podčrtali prvi večji tekst Cirila Kosmača *Hiša št. 14*, v kateri nam je zablestel nov talent, ki ga moramo odslej imeti v vidu.*«⁷*

Hiša št. 14 je pomenila preobrat v sprejemanju njegovega pisanja in izboljšanje njegovih življenjskih razmer. Josip Vidmar je v *Obrazih* na-

⁶ Op. avt.: *Ljubljanski zvon*, 1933, str. 201–211.

⁷ Pismo hrani pisateljev nečak Bogdan Kosmač.

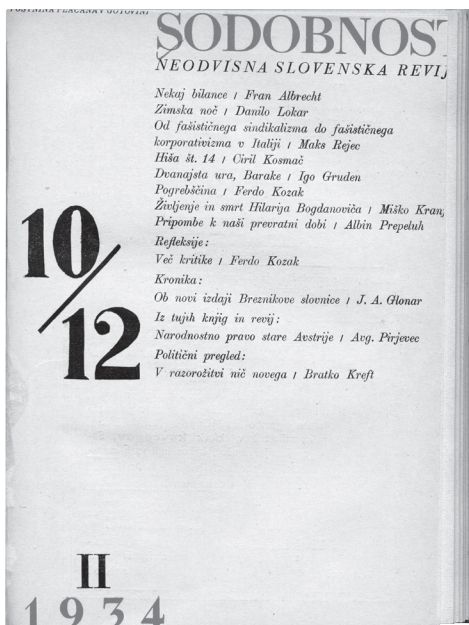
pisal: »Doma sem začel stvar brati, reči moram, da brez posebne radovednosti. Toda moje razpoloženje se je hitro spremenilo. Nisem še prebral prve strani, ko sem mahoma postal pozoren in vznemirjen, začutil sem namreč, da je zadeva resna in da gre tu za nenavadno nadarjenega pisca.«⁸

Naslednjega dne mu je Vidmar izročil predujem za še neobjavljeno besedilo. Kasneje mu je Kosmač povedal, da si je s tem denarjem kupil temno obleko s srajco, kravat in nizke čevlje ter da je po dolgem času spet večerjal.

Pridružil se je krogu sodelavcev *Sodobnosti* in se srečeval s Ferdom Kozakom, Franom Albrehtom in Stankom Lebnom, seznanil se je s Pavlom Golio in Otonom Župančičem pa z Lili Novy, »ki se ga je takoj polastila kot spremljevalca in družabnika, on pa se je oklenil ter z njeno pomočjo študiral nemščino, ki jo je začuda hitro obvladoval. /.../ S pomočjo Lili je v kratkem času prebral poleg pesmi domala vso Goethejevo prozo, vsekakor več kot katerikoli od učenih penatov« (prav tam).

Sočasno z literarnim ustvarjanjem je tudi prevajal za gledališče, k čemur ga je povabil Oton Župančič. Prevajanje je nadaljeval v Parizu, kamor je odpotoval leta 1938. Dobil je namreč štipendijo za študij v Franciji. Očetu piše iz Pariza 7. marca 1939:

»Večkrat ti nisem pisal zaradi tega, ker je bilo moje življenje tako grenko, da bi se najraje skrtil celo sam pred sabo, kaj šele pred svojimi najdražjimi. /.../ V svojem življenju nimam zaenkrat drugega bogastva kakor besedo in misel. /.../ Pomisli, zdaj korakam že v svoje devetindvajseto leto.

Naslovnica revije *Sodobnost*, v kateri je izšla Kosmačeva *Hiša št. 14*.

⁸ Josip Vidmar: *Obrazi*. Ljubljana: DZS, 1985, str. 433–434.

Tako rad bi te videl, kakšen si. Pošiljam ti svojo sliko, kakor me je v petih minutah v vrtu naslikal fotograf. V Pariz sem se pripeljal nekaj dni pred božičnimi prazniki. Vozil sem se skozi Nemčijo in Švico. Tukaj hodim na Univerzo na predavanja ter v gledališča, ker moram poiskati nekaj iger za ljubljansko gledališče.»⁹

Po nemški okupaciji Pariza leta 1940 se je umikal proti jugu države, do Marseille, od tam pa na Portugalsko in potem v Anglijo. To obdobje njegovega življenja je manj znano. Leta 1944 je postal partizan – iz Anglije je preko Afrike in Italije prišel v Bazo 20 v Kočevskem rogu. Njegovi članki, predvsem priložnostni, so bili objavljeni v *Slovenskem poročevalcu* med letoma 1944 in 1945.

Maja 1945 je po petnajstih letih spet obiskal domači kraj. Vedel je, da ga oče ne bo pričakal, saj mu je Prežihov Voranc, ki je bil v taborišču skupaj z njim, povedal, kako je bil ubit. Kasneje so domači uradno izvedeli datum njegove smrti: 19. marca 1945.

Po vojni je bil Ciril Kosmač do leta 1946 urednik *Slovenskega poročevalca*, kasneje glavni urednik *Tovariša*. Bil je tudi dramaturg pri Triglav filmu v Ljubljani. Za Kosmača se je zaradi njegovega bivanja na tujem in znanja tujih jezikov zanimala UDBA, o čemer pišeta Josip Vidmar v že

Ciril Kosmač leta 1941 v Marseillu.

Foto: arhiv MKZ, Kosmačeva hiša v Portorožu

V partizanih z Antejem Novakom.

Foto: arhiv MKZ

⁹ Pismo hrani pisateljev nečak Bogdan Kosmač.

omenjenih *Obrazih* in Alenka Puhar v *Kosmačevem albumu* iz leta 2010: »Vržen je bil v čisto brezpraven položaj. To mi ni dalo miru. Poleti 1947 ali morda kasneje sem se oglasil pri maršalu Titu na Brdu in mu vpričo Rankoviča povedal svoje mnenje o zadevi, pri čemer sem izjavil, da za Kosmača jamčim s svojo glavo. 'Za katerega Kosmača gre?' je vprašal Tito. Povedal sem mu, on pa je vzkliknil: 'Za tega, ki se je pred vojno družil s Kidričem in Prežihom? Spominjam se ga dobro in kar verjel bi, da je to pomota. Dobro, Leka,' je dejal nato Rankoviču, 'poglej stvar in jo uredi.' Kosmač je leta 1952 dobil ponudbo, naj bi prevzel uredništvo *Tovariša*, ki ga je sprejel, nato je uredil kakšnih 20 števil in se zahvalil. Postal je svoboden umetnik in se je naselil v Portorožu, kjer so mu lokalne oblasti dale prijetno hišo v dosmrtni užitek.«¹⁰

Po preselitvi v Portorož l. 1956 se je Kosmač umaknil v svobodni poklic pisatelja, se posvetil pisanju in veliko tudi prevajal. L. 1961 je bil kot tedaj najmlajši akademik sprejet v SAZU – Slovensko akademijo znanosti in umetnosti, tri leta pozneje je izšlo njegovo izbrano delo pri Cankarjevi založbi, l. 1974 je prejel nagrado AVNOJ, najvišjo takratno državno nagrado. Po drugi svetovni vojni je deloval v slovenskem in jugoslovanskem pisateljskem društvu in bil po nekaj let predsednik obeh. Veliko je potoval, ker se je v drugih jugoslovanskih republikah in tujini udeleževal različnih pisateljskih srečanj, pa tudi kot avtor ob izidih prevodov svojih del. Močno se je zavzemal tudi za slovensko manjšino v Italiji in si kot predsednik jugoslovanskega društva pisateljev prizadeval za suverenost vsakega naroda in jezika. S svojim temperamentom, pojavnostjo in svetovljanskostjo je bil prepoznavna javna osebnost in je pomembno zaznamoval družbeno življenje tedanjega časa. Umril je 28. 1. 1980. Istega leta so mu, posthumno, podelili Prešernovo nagrado.

Razmislimo

Pisateljevo nemirno življenje si bomo lažje predstavljali ob zemljevidu Evrope in severne Afrike. Najprej na njem poiščite t. i. rapalsko mejo med Italijo in Jugoslavijo, označite pa tudi dežele in mesta, v katerih je živel med letoma 1931 in 1945.

Kaj sodite o vojni in begu za rešitev življenja kot literarnih temah? Ali poznate še katera dela s podobno tematiko?

¹⁰ Josip Vidmar: *Obrazi*. Ljubljana: DZS, 1985, str. 440.

Delo Cirila Kosmača

Pred vojno je Ciril Kosmač objavljaval v revijah, po vojni pa ista in nova dela tudi v knjižni obliki. V prvih objavljenih besedilih (1932–1934), ki so izšla v manj znanih revijah *Naš rod*, *Istra* in *Val*, je opisoval Kras in Kraševce. Literarni zgodovinar Lino Legiša je ob tem ugotavljal, da je Kosmač sledil tedanji modi, saj je že nekaj let po Kosovelovi smrti Kras postal priljubljena tema v slovenski literaturi. V prozi *Hiša št. 14*, objavljeni v *Sodobnosti* leta 1934, Kosmač pripoveduje o razpadajoči palači v Trstu, v katero so se naselili ljudje od vsepovsod – mornarji in pristaniški delavci, obubožani kmetje, propadli trgovci, prostitutke ... S to objavo so se mlademu pisatelju odprla vrata v revijo *Sodobnost* in zagotovila mu je mesto v družbi ljubljanskih izobražencev in umetnikov. Zanimivo pa je, da se ob hvali Vidmarja in drugih ocenjevalcev ni prevzel. Očetu je v pismu napisal: »Meni to delo ni bilo všeč in sem tako prenehal s pisanjem.«

V isti reviji so izšla še dela *Zločin Bernarda Tula* (1935), *Človek na zemlji* (1935), *Gosenica* (1936), *Sreča* (1936), *Kruh* (1936), *Življenje in delo Venca Poviškaja* (1937), *Tistega lepega dne* (1938) in *Zlato* (1941).

V knjižni obliki so v času pisateljevega življenja izšla naslednja dela: *Sreča in kruh* (1946), *Na svoji zemlji* (1949 – scenarij za film), *Pomladni dan* (1953), *Iz moje doline* (1958) in *V gaju življenja* (1972). Leta 1964 je pri Cankarjevi založbi v Ljubljani izšlo *Izbrano delo Cirila Kosmača* v štirih knjigah. Tukaj sta prvič knjižno izšli pripovedi *Balada o trobenti in oblaku* in *Tantadruj*, ki sta bili prvotno objavljeni v *Naši sodobnosti*, prvo besedilo leta 1956, drugo leta 1959. Pri izboru del za *Izbrano delo* je z urednikom Cenetom Vipotnikom sodeloval pisatelj, ki je sam opravil tudi korekture. Nedvomno gre za izbor, ki je najbližje »avtorjevi volji«. Šest let kasneje (1970) je pri Mladinski knjigi (urednik Franček Bohanec) v zbirki *Naša beseda* izšel nov izbor Kosmačeve proze, in sicer v treh knjigah. Sam izbor ni najbolje pretehtan, nedvomno pa je bil izid v tej zbirki za pisatelja zelo pomemben, saj je *Naša beseda* z izborom priznanih slovenskih avtorjev in veliko naklado obenem pomenila kanonizacijo in popularizacijo njihovih literarnih del.

Po letu 1960, natančneje v osemdesetih letih 20. stoletja, torej po pisateljevi smrti, so prvič izšla še tri krajša dela: *Medvejke* (1981), *Kamen in njiva* (1984) in *Prazna ptičnica* (1988). *Medvejke* so predelana črtica, ki je bila objavljena v prvi številki *Dela* leta 1959; besedilo *Kamen in njiva* sta po rokopisu za objavo pripravila in dodelala Marko Kravos in Ivanka Hergold. *Prazna ptičnica* je bila natisnjena po tipkopisu, ki ga je Kosmač oddal Slovenski matici že leta 1935. Ta je besedilo sprejela v svoj program, vendar iz neznanih razlogov tedaj ni izšlo.

O Kosmaču so pisali številni literarni zgodovinarji. Po letu 1960 je bil Kosmačev literarni opus predstavljen in ovrednoten v vseh literarnozgodovinskih pregledih slovenske književnosti. V *Pregledu slovenskega slovstva* Stanka Janeža in Miroslava Ravbarja, v priročniku za šolsko rabo, so bila njegova najpomembnejša dela predstavljena že leta 1964, pred izidom kasnejših obsežnejših literarnozgodovinskih pregledov. V šestdesetih letih 20. stoletja sta pri Slovenski matici izšli temeljni, med seboj povezani literarnozgodovinski deli: leta 1967 *Slovenska književnost 1945–1965* in leta 1969 *Zgodovina slovenskega slovstva, 6. del, Ekspresionizem in novi realizem*. Ob tem se je pokazalo, kako obsežnejše je pisateljevo delo po 2. svetovni vojni. Monografska dela in obsežnejše študije o Cirilu Kosmaču so napisali Franc Zadavec, Helga Glušič, Ivan Cesar, Boris Paternu in David Denton. Kot kanonizirani in učbeniški avtor je Ciril Kosmač predstavljen v vseh šolskih literarnozgodovinskih priročnikih, odlomki iz njegovih del so v učbenikih za osnovno in srednjo šolo.

V Kosmačevi pripovedni prozi se srečujemo s prepletom tradicionalnih in modernističnih prvin. Malo je znano, da je kot srednješolec v Gorici ob posredovanju Stanka Vuka spoznaval avantgardne literarne tokove. Boris Paternu je opazil njegovo naslonitev na izročilo slovenske moderne in ekspresionizma, Helga Glušič njegovo drugačnost vidi v subjektivnem oblikovanju snovi in liku pripovedovalca kot lirske osebe. Franc Zadavec je že v njegovih zgodnejših delih odkrival prvine modernega pripovedništva, v poznejših pa tudi fantastiko. Silvija Borovnik je osvetlila Kosmačeve ženske like, avtorica tega sestavka pa je s stališča urejanja celotnega opusa prispevala dognanja, ki izhajajo iz teorije medbesedilnosti. Leta 2003 je izšla knjiga *Proza Cirila Kosmača, Uvod v lingvostilistično analizo*,

po mnenju Tomaža Sajovica »kot ena redkih slogovnih študij bralcem v dragoceno pomoč.«¹¹

Sporočilnost Kosmačevih besedil ni samo v njihovih pripovednih sestavinah. V njegovih literarnih osebah zaživi slehernik nemirnega 20. stoletja. Z izjemo maloštevilnih Kraševcev in Tržičanov, ki jih je oblikoval na začetku ustvarjanja, in nekaj tujcev, ki so jih v dolino Idrijce oziroma v njegova besedila pljusknili dogodki prve in druge svetovne vojne, so te literarne osebe njegovi najožji rojaki, prebivalci doline ob spodnjem toku Idrijce. Medtem ko je Fran Levstik sredi 19. stoletja v svojem literarnem programu pisateljem svetoval, naj dobro premislijo, o kakšnih osebah bodo pisali, saj *Kaj se sploh lahko zgodi takim siromakom?*, dojema Ciril Kosmač človekovo pomembnost čisto drugače: vse, kar se zgodi človeško pomembnega, prej ali slej pride v sleherno vas. Vsak posameznik je v svojem bivanju neponovljiv, v sebi nosi svoj enkratni čutni, čustveni in miselni svet.

Kako je mogoče, da je Ciril Kosmač po eni strani učbeniški, kanonizirani in akademski avtor (za rednega člana SAZU v razredu za umetnost je bil izvoljen 22. decembra 1961), po drugi strani pa tako priljubljen pri številnih bralcih? Ali so za njegovo priljubljenost zaslužni predvsem založniki, ki so poskrbeli za visoke naklade njegovih del tudi v t. i. ljudskih izdajah in izdajah za mladino, kot so zbirka Prešernove družbe, Naša beseda, Kondor, Klasje in druge zbirke? Ali so k njej pripomogli tudi vsi literarni kritiki, ki so pohvalno pisali o njih? V čem je skrivnost Kosmačevih pripovedi, da jih je mogoče brati na tako različnih ravneh?

Na omenjeno večplastnost Kosmačevega pripovedovanja je v svoji oceni *Pomladnega dneva* prvi opozoril literarni kritik Herbert Grün. Roman je imenoval »razpotna točka zgodovinskega vzpona našega slovstva, od katerega se bosta odcepila tako večerniška in obzorniška konvencionalnost domačijskega dolgočasje kot samozadovoljni epigonski artizem. Literarna umetnost, svetovljanska in istočasno patriotična, pa se bo razvijala v kolo-tečinah Pomladnega dne.«¹²

¹¹ Marija Mercina: *Proza Cirila Kosmača*. Ljubljana: Rokus, 2003.

Tomaž Sajovic: *Kako bi bilo, če te ne bi bilo*. V: Marija Mercina, *Proza Cirila Kosmača*: 2003, str. 173.

¹² Herbert Grün: *Apoteoza domovine na vasi. Naša sodobnost*, 1953, str. 1139–1141.

O dvojnosti tradicionalnega in modernega v Kosmačevi prozi je pisal tudi kritik in esejist Bojan Štih: *Še danes sem trdno prepričan, da je Ciril Kosmač najbolj moderen slovenski pisatelj druge polovice tega stoletja. Rekel bi, da je »Flaubert in Beckett« v eni osebi in zato ni prav nič čudnega, če je vstopil v svetovno literaturo.*¹³

Precejšnjo popularnost so Kosmačeva dela doživela tudi zaradi filmske inscenacije. Po motivih iz novele *Očka Orel* je Ciril Kosmač napisal scenarij za prvi slovenski celovečerni film *Na svoji zemlji*; po njegovih literarnih delih so nastali filmi *Tistega lepega dne*, *Balada o trobenti in oblaku* ter *Tantadruj*. Za Primorsko dramsko gledališče v Novi Gorici (zdaj Slovensko narodno gledališče Nova Gorica) je Janez Povše leta 1977 dramatisiral Kosmačevo *Balado o trobenti in oblaku* ter jo režiral. Za dramatisacijo treh besedil (poleg *Balade o trobenti in oblaku* tudi Svetinovega romana *Ukana* in Cankarjevega romana *Na klancu*) je dramatik in režiser Janez Povše prejel nagrado Prešernovega sklada. Temnikarjevo zgodbo iz *Balade o trobenti in oblaku* je Kosmač uporabil kot osnovo za filmski scenarij, po katerem je France Štiglic režiral film z enakim naslovom.

Ciril Kosmač je po svojem literarnem delu z naslovom *Tistega lepega dne* napisal scenarij za film in mu dal naslov *Pesem in pevci*. Film z naslovom *Tistega lepega dne* je bil posnet po novo napisanem scenariju Franceta Štiglica in Andreja Hienga. Dramatik Srečko Fišer je oživil prvotno Kosmačevo zamisel in po njegovem scenariju napisal dramsko besedilo s prvotnim naslovom (*Tistega lepega dne*), ki so ga premierno uprizorili v Primorskem dramskem gledališču v sezoni 2000/2001. (Premiera 28. septembra 2000, zadnja predstava 13. aprila 2003. Skupaj 102 predstavi, in sicer v domači gledališki hiši in na gostovanjih v dvoranah in na prostem – vseh gledalcev: 35 336.)

Aprila 2010 so v počastitev 100-letnice pisateljevega rojstva v SNG v Novi Gorici uprizorili noviteto z naslovom *Pogovori, samogovori*. Srečko Fišer je izbral odlomke iz petih Kosmačevih besedil in jih povezal

¹³ Bojan Štih: *To ni pesem, to je ena sama ljubezen*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1983, str. 102.

v novo celoto. Odlomki, ki so navedeni dobessedno ali parafrazirani, so iz naslednjih del: *Življenje in delo Venca Poviškaja* (*Sodobnost*, 1937), *Pomladni dan* (*Novi svet*, 1950), *Balada o trobenti in oblaku* (*Naša sodobnost* 1956–1957), *Tantadruj* (*Naša sodobnost*, 1959) in *Realizem in fantastika* (*Sodobnost*, 1980).

Dela Cirila Kosmača so prevedena v več kot 20 jezikov (npr. v kitajski, ruski, gruzijski, albanski, arabski, malteški jezik). V največ jezikov je bila prevedena novela *Balada o trobenti in oblaku*, v nekdanji Sovjetski zvezi je na primer izšla v nakladi 1,5 milijona izvodov.

Razmislimo

Ali bi smeli Kosmačeva dela imenovati uspešnice v sodobnem pomenu besede? Utemeljite svoj odgovor.

Zgradba romana

Kosmačev *Pomladni dan* je eden izmed številnih romanov v slovenski in svetovni književnosti, ki je razdeljen na tri dele. Naj kot primer omenim dva znana: Šeligov *Triptih Agate Schwarzkobler* in Joyceov *Ulikses*.

V šolski praksi večkrat analiziramo literarno delo tako, da najprej opazujemo zunanje, razvidne sestavine besedila, ki tvorijo zunanjo zgradbo. Brez povezovanja teh z vsebino in pomenom celote, ki tvorita notranjo zgradbo, pa bi bilo takšno razčlenjevanje umetnostnega besedila nesmiselno. Notranjo zgradbo besedila razbiramo postopoma, s pozornim branjem od začetka do konca, pri čemer se nam njegove posamezne značilnosti vse bolj povezujejo v zaokroženo celoto.

Zunanja zgradba

Roman *Pomladni dan* je bil razdeljen na tri dele že v revijalni objavi leta 1950. Primerjava razmerij med posameznimi deli nazorno pokaže, kako zelo je Kosmač za knjižno izdajo iz leta 1953 razširil I. del. Ta je bil v

rokopisu še obsežnejši, saj je bilo za tretjim poglavjem dodano še eno, ki pa ga je avtor izločil in istega leta objavil v reviji *Niša sodobnost* z naslovom *Pot v Tolmin* in podnaslovom *Izpuščeno poglavje iz Pomladnega dneva*.

V knjižni izdaji vsebujejo posamezni deli naslednje število poglavij:

I. del	7 poglavij
II. del	7 poglavij
III. del	4 poglavja

Obseg posameznih delov¹⁴

	REVIJALNA IZDAJA 1950	KNJIŽNA IZDAJA 1953
I. del	16 str. = 17 %	84 str. = 48 %
II. del	40 str. = 42 %	48 str. = 27 %
III. del	39 str. = 41 %	43 str. = 25 %
SKUPAJ	95 str. = 100 %	175 str. = 100 %

Notranja zgradba

Kosmačeva razdelitev romana *Pomladni dan* na tri dele je premišljena, povezana z dvojnimi potekanjem časa, kar je v besedilu jasno določeno in razvidno. Po eni strani gre za pripoved o dogodkih »tistega pomladnega dneva«¹⁴ maja leta 1945, šest dni po osvoboditvi, od še nočnih ur zgodnjega jutra do večera, po drugi strani pa za vračanje pripovedovalčevega spomina v tri različna pretekla življenjska obdobja in zgodovinske okoliščine.

¹⁴ Prikaz temelji na revijalni objavi v *Novem svetu* iz leta 1950 in knjižni izdaji iz leta 1970.

Deli romana	Pripovedovalec	Zgodovinske okoliščine
I. del (7 poglavij)	<i>Prvič sem se zbudil že zdavnaj pred zoro</i> (str. 5): pripovedovalčeva mladost (najstniška leta)	fašizem na Primorskem med obema svetovnima vojnama
II. del (7 poglavij)	<i>Prislonil sem brzostrelko za vrata in spet legel. Pred očmi so mi zdaj začele migotati podobe iz davnih otroških let</i> (str. 119): pripovedovalčevo otroštvo	prva svetovna vojna – bližina soške fronte
III. del (4 poglavja)	<i>Ko sem se drugič zbudil, je bil svetel dan</i> (str. 183): 35-letni pripovedovalec	konec druge svetovne vojne – šest dni po osvoboditvi domovine
Zadnje časovno določilo je na predzadnji strani romana (str. 238): »Ob tej uri se je pokrajina že spreminjala. Kar vidno je izgubljala jasne obrise in kopnela v večerni mrak.«		

V kompoziciji romana opazimo dvoje nasprotujočih si lastnosti – preprostost zunanje zgradbe in veliko zapletenost sestavin v notranji zgradbi. Zdi se, kot bi si pisec prizadeval za dvoje nasprotujočih si ciljev: bralec naj bi dobil potrebne informacije, da lahko sledi pripovedi in »se med branjem ne izgubi«, obenem pa se zdi, kot da pisatelj noče, da bi prehitro spoznal **zgodbo, tj. dogodke v naravnem časovnem zaporedju od pripovedovalčevega otroštva do moške zrelosti**. S stališča linearnega časa je namreč prvi dogodek v zgodbi *Pomladnega dneva* dedovo sekanje drv na začetku II. dela. Sledijo dogodki med prvo svetovno vojno, potem ko je bil pripovedovalčev oče vpoklican v vojsko in so doma ostali otroci z dedom in mamo. Zadnji dogodek iz otroštva je v III. delu *Pomladnega dneva*, ko se pripovedovalec, ki je po petnajstih letih spet doma, spomni kadetovega prekopa dve leti po končani prvi svetovni vojni. Dogodki iz pripovedovalčeve mladosti (najstniških let) so opisani v I. delu *Pomladnega dneva*, bralec torej o njih izve, preden bere o njegovem otroštvu.

V III. delu mu različni ljudje, predvsem teta in stric Tomaž, pripovedujejo o dogodkih, ki so se zgodili med njegovo 15-letno odsotnostjo. Vsa ta spominska vračanja v preteklost so uokvirjena z zgodbo »tistega pomladnega dneva«, ki ga pripovedovalec po večletni odsotnosti spet preživi doma.

Predstavljeno zapletenost pripovedi so opazili že prvi kritiki. Janez Menart jo je pripisoval temu, da je *vse zunanje pisatelju samo drugotna stvar, oprijemališče, da bi lahko povedal tisto o sebi*.¹⁵ Poleg zunanje razdelitve na I., II. in III. del, kar nam med branjem omogoča zanesljivo časovno orientacijo od jutra do večera »tistega pomladnega dneva«, se bralec, še posebno v I. delu besedila, pomika med različnimi časovnimi kaŕipoti, kako naj razume potek dogajanja. Zelo verjetno je, da marsikdo, ki pozna Kosmačevu biografijo, pripovedovane dogodke povezuje s pisateljevo življenjsko zgodbo, čeprav v romanu **ne gre za njegovo resnično življenje, temveč za poetično resničnost**, ki se vsakokrat znova rodi z branjem. Tako se marsikateri bralec vse bolj vŕivlja v pripovedovalčevu zgodbo in tudi če ugotovi, da se ta v marsičem opazno razlikuje od biografije pisatelja Cirila Kosmača, nikogar ne kliče na zagovor, kot da bi med njim in pisateljem veljal nenapisani dogovor, da **celotno besedilo sprejema kot fiktivno**.¹⁶

¹⁵ Janez Menart: *Knjige Prešernove družbe za leto 1954. Pomladni dan. Obzornik*, 1954, str. 78.

¹⁶ John R. Searle: *Logični status filozofskega diskurza*. V: *Sodobna literarna teorija*, Ljubljana, 1995, str. 148.

Preglednica dogodkov

Dogodki »tistega pomladnega dneva«	Dogodki iz preteklosti
<p>I. DEL <i>Prvič sem se zbudil zdavnaj pred zoro, še sredi polne noči.</i> (str. 5) Pripovedovalec leži doma v svoji čumnati.</p>	<p>En dan prej, pozno popoldne: pripovedovalčeva vrnitev domov po 15 letih in srečanje s teto.</p> <p>Pred 15 leti: pripovedovalčev beg čez italijansko-jugoslovansko mejo in slovo od očeta v zasneženem gozdu blizu Cerknega.</p> <p>Pred nekaj dnevi (maja 1945): pripovedovalec na slovesnosti v hotelski dvorani v Ljubljani. Generalova napitnica. Prijatelj mu pove za očetovo smrt. Samogovor pred ogledalom.</p>
<p>2. poglavje Še vedno v nekdanji dedovi postelji v čumnati. <i>Zaprli sem oči in takoj sem zagledal drobno, dveletno dekletce ...</i> <i>Vzdignil sem se in sedel.</i> <i>Poiskal sem cigareto in jo prižgal.</i> <i>Takoj sem začutil vrtočlavo, zato sem vstal in stopil k okencu /.../</i> <i>Pogreznil sem se v svojo mladost.</i> (str. 31)</p>	<p>Pred 25 leti: 10-letni pripovedovalec pestuje 2-letno Kadetko.</p> <p>Pomlad: <i>Pri oknu je zdaj slonel tisti 17-letni pob, ki se je v tej čumnati pripravljaj na malo maturo.</i> (str. 36)</p> <p>Nočni sprehodi po travniku in ob reki, <i>ki se sveti kakor zrcalo.</i> Stara vrba ga spomni na samomor Vojnačeve Justine. Zaradi nočnih sprehodov ima slabo vest pred težko bolno (jetično) materjo.</p>
<p>3. poglavje Pripovedovalec je še vedno v svoji čumnati.</p>	<p>Pomlad: Oče in sin žagata drva. Modrijanove zbadljivke, ker je moral</p>

	<p>fant po treh letih zaradi revščine pustiti šolo v Gorici.</p> <p>Pogovor 17-letnega fanta z 10-letno Kadetko.</p> <p>Oče, mama in sin o učenju za izpite na italijanski klasični gimnaziji v Tolminu.</p> <p>Oče se s sinom pogovarja o študiju in bližajoči se smrti jetične matere ter ga opogumlja za spopad z učno snovjo.</p>
<p>4. poglavje</p> <p>Pripovedovalec je še vedno v svoji čumnati.</p>	<p>Pomlad 1927:</p> <p>Vpis 17-letnega fanta v tolminsko gimnazijo.</p> <p>Košnja in učenje za izpite.</p> <p>Prihod 18-letne Brike s češnjami na travnik.</p> <p>Kadetkino petje na vrbi, ki je v svoje veje ujela samomorilko Justino, Kadetkino mater.</p>
<p>5. poglavje</p> <p>Pripovedovalec je še vedno v svoji čumnati.</p> <p>»Kadetka? ... <i>Le kako ji je bilo ime?</i>« <i>sem se s tem vprašanjem vrnil v sedanost. Pri okencu v čumnati sem spet slonel jaz, petintridesetletni človek.</i> (str. 74)</p> <p>Toda pripovedovalec se kmalu spet »potopi« v preteklost, <i>ker so bili spomini iz mladosti močnejši od sedanosti.</i></p>	<p>Ob materini smrti:</p> <p><i>... tista daljna nedelja po izpitih</i></p> <p>Materina smrt in pogreb, ki se ga ni udeležil. S sosedom Trnarjem in Kadetko je ostal doma.</p> <p>Pogovor med Trnarjem in Kadetko o srcu in krvi.</p> <p>Pripovedovalec in Kadetka načrtujeta izlet pod Vranjek.</p> <p>Karabinjerji aretirajo pripovedovalca, ker naj bi se nameraval udeležiti dijaškega protifašističnega shoda na Banjški planoti.</p> <p>Ko ga odvedejo, se na poti sreča z očetom, ki ga podpira in opogumlja: <i>Dobro se drži! Saj si mlad. Vsa leta so še pred tabo.</i> (str. 103)</p>
<p>6. poglavje</p> <p>Pripovedovalec je še vedno v svoji čumnati.</p>	<p>2 leti po aretaciji:</p> <p>Pripovedovalec je pod policijskim nadzorstvom.</p>

	<p>Z 12-letno Kadetko na izletu pod Vranjekom. Na njeno željo se ustavi v Obrekarjevem dobu, kjer najdeta prazen kadetov grob, poraščen s cvetočimi šmarnicami.</p> <p>Kadetka vpraša pripovedovalca, ali namerava pobegniti čez mejo in ali se bo vrnil, če pobegne. »<i>Vrnil se bom!</i>« (str. 111)</p>
<p>7. poglavje Pripovedovalec je še vedno v svoji čumnati. <i>»In vrnil sem se!« sem glasno rekel, si prižgal cigareto in se nato spet zamaknil v noč.</i> (str. 112) Razmišlja o svojem življenju: <i>Premetavalo me je po ječah in po tujem svetu ...</i> (str. 113) Ker ga <i>spomini vlečejo ven</i>, tiho odide iz sobe v noč. Pred hišo se zazre v nočno nebo in razglablja o položaju človeka v vesolju. Teta na vratih. Prinese mu brzostrelko. Pripovedovalec ji pove, da gre nazaj spat, ker namerava zjutraj pod Vranjek po šmarnice. Teta mu na vprašanje, kaj je s Kadetko, odgovori: <i>»To je cel roman.«</i> (str. 117)</p>	
<p>II. DEL 1. poglavje Pripovedovalec spet leži v čumnati. <i>Pred očmi so mi zdaj začele migotati podobe iz davnih otroških let.</i> <i>Bile so jasne in tako žive,</i> <i>da sem še enkrat doživel vse,</i> <i>kar sem doživel v prvi svetovni vojni.</i> (str. 119)</p>	<p>Med prvo svetovno vojno: jesen 1916 Pripovedovalčev oče je že dve leti na ruskem bojišču. Ded seka drva, jezen zaradi rekvizicije.</p>

<p>2. poglavje Pripovedovalec je še vedno v svoji čumnati.</p>	<p>Zima 1916: Pripovedovalčeva seznanitev s kadetom, češkim vojakom avstro-ogrške vojske, ki dedu dovoli, da poberejo komis iz reke. Dedov prepir z oholimi Vojnačkami.</p>
<p>3. poglavje Pripovedovalec je še vedno v svoji čumnati.</p>	<p>Kadetov obisk.</p> <p>Pomlad, poletje 1917: Pripovedovalec z mamó pleve krompir. Srečanje s Trnarjevo Katro, ki mu posoja knjige. Vojaki ogovarjajo mamó. Med vračanjem z njive zalotita Justino in kadeta v ljubezenskem objemu. Zaradi tega mu ded prepove, da bi še prihajal na obiske.</p>
<p>4. poglavje Pripovedovalec je še vedno v svoji čumnati.</p>	<p>Jesen 1917: Eksekucija češkega vojaka – upornika. Kadet mu splete venček. Kadetovo slovo in samomor. Justina rodi Boženo, Kadetko. Otrokov krst. Obisk treh Vojnačk, Kadetkinih tet.</p>
<p>5. poglavje Pripovedovalec je še vedno v svoji čumnati.</p>	<p>Jesen 1917: Ofenziva na soški fronti. Hišo zasedejo avstro-ogrski vojaki. Prihod italijanskih vojnih ujetnikov. Justina izgine z otrokom. Najdejo ju v Podmelju pri sorodnikih.</p>
<p>6. poglavje Pripovedovalec je še vedno v svoji čumnati.</p>	<p>Zima 1918: Oče na tritedenskem vojaškem dopustu. Dedova smrt 21. januarja. Pripovedovalčev obisk pri župniku. Dedov pogreb.</p>

<p>7. poglavje Pripovedovalec je še vedno v svoji čumnati.</p>	<p>Zima 1918: Očetova vrnitev v vojsko.</p> <p>Pomlad 1918: Justinin samomor. Prijokajo Vojnačke. Vešpajeva sestra Tona moli za Justino: »<i>Večna luč ji ne sveti, revici, zato pa ji gori ljubezen ...</i>« (str. 180) Pogreb samomorilke. Ob podobi Justininih bujnih rdečih las se zdrami iz spominov. Pripovedovalčev samogovor o lepem in resničnem v umetnosti. Spet se <i>pogrezne v globok sen.</i></p>
<p>III. DEL 1. poglavje Pripovedovalec je še vedno v svoji čumnati, zbudjen: <i>Ko sem se drugič zbudil, je bil svetel dan.</i> (str. 183) Poležavanje, razmišljanje. Teta mu prinese kavo.</p>	<p>Zgodnja pomlad 1920: Spomin na kadetov prekop: njegova mati in zaročenka se pripeljeta z zapravljiščkom, prekop. Istega dne odkrijejo grob ustreljenega uporniškega češkega vojaka.</p>
<p>2. poglavje Pripovedovalec ob pogledu skozi okno čumnate razglablja o domotožju, ljubezni do domovine (<i>Svojo domovino poznamo, kakor poznamo obraz svoje matere ...</i>), resnici in lepoti. Ko na cesti zagleda gručo ljudi, radoveden odide iz čumnate v kuhinjo. Pogovor s teto o državi in domovini. Po Idrijci pribrodi stric Tomaž. S teto mu pripovedujeta, kaj se je</p>	

<p>zgodilo Kadetki med njegovo 15-letno odsotnostjo.</p> <p>Tetino in stričevo pripoved prekine prihod Kadetke s hčerko Silvijo. Kadetka si želi s pripovedovalcem pošmarnice pod Vranjek.</p>	<p>Januar 1930–maj 1945: Kadetka je odrasla v zelo lepo in pošteno dekle. Zavračala je vse vaške fante ... Vanjo se je zaljubil Gino, italijanski vojak plemenitega srca. <i>Dve leti je brenčal okrog nje</i>, šele potem ga je vzljubila. Priznala je, da je bil prvi, edini in pravi. Med vojno je postala partizanska aktivistka, Gino pa se je iz ljubezni do nje pridružil slovenskim partizanom. Močno se je razveselil Kadetkine nosečnosti, dobila bosta Silvia ali Silvio. Na obisku pri pripovedovalčevi družini je od veselja udaril s puško ob tla ...</p>
<p>3. poglavje Pripovedovalčev izlet pod Vranjek s teto, Kadetko in Silvijo. Kadetka hoče, da gredo tudi v Obrekarjev dob. Ko vidi, da je v izpraznjenem kadetovem grobu spet nekdo pokopan, mirno reče: »<i>Tukaj leži. /.../ Vedela sem, da ga ni več.</i>« (str. 231) Njeno kamenito žalost zlomi šele Silvijin jok. Medtem ko nabira šmarnice za Ginov grob, teti pojasni pripovedovalcu, da Gino ni padel v Dominovem robu, kot je rekla Kadetki, temveč ga je ubilo trideset krogel iz puške, ki se je sprožila, ko je od veselja, da bo postal oče, z njo udaril ob tla ...</p>	
<p>4. poglavje Vračanje domov. Ko se pri Očetovi senožeti Kadetka s Silvijo poslovila, teti in pripovedovalcu nekaj časa obsedita v vresju. Teti ga prepričuje, da bi moral napisati</p>	

<p>Kadetkino zgodbo, saj je tako neverjetna, polna naključij ... Sprva omahuje, potem ji pritrdi. Seveda pa <i>ne bo vse tako, kakor je bilo res</i>. Kaj bo tudi izmišljeno, a zato nič manj resnično. <i>»Samo, da bo lepo!«</i> si želi teta. <i>»Če bo resnično, bo tudi lepo,«</i> konča pogovor o pisanju pripovedovalec. Med spuščanjem po senožeti še en pogled <i>po dolini, ki se je že oglašala ...</i> Pripovedovalcu se zazdi, <i>kakor bi stal sredi velikega srca</i>. (str. 239)</p>	
--	--

Razmislimo

Narišite časovno premico in na njej zaznamujte dogodke: s črticami nad premico dogodke »tistega pomladnega dneva«, s črticami pod njo pa dogodke iz preteklosti, tako kot si sledijo v romanu oz. razpredelnici. Med dogodki označite tiste, ki se vam zdijo ključni.

Med analizo si zapisujemo dogodke, kakor si sledijo v romanu. Pri tem moramo biti pozorni, **kateri časovni ravni pripadajo – sedanjemu ali preteklemu dogajanju**. Še posebej moramo biti pozorni na tiste dogodke, ki pomenijo spremembe v dogajanju ali so zanj prelomni.

Že iz doslej napisanega je razvidno, da se posamezni deli notranje zgradbe povezujejo v višjo celoto na dokaj zapleten način. Zato je treba analizirati predvsem vlogo pripovedovalca pri urejanju zapletenih pripovednih razmerij, in sicer časovnih, prostorskih in vzročno-posledičnih. Dogodki »tistega pomladnega dneva«, ko je pripovedovalec po 15 letih odsotnosti spet doma, so časovno in prostorsko urejeni, sledijo si v linearnem časovno-vzročnem zaporedju od še nočnih ur zgodnjega jutra do večera.

Toda že prvi štirje odstavki na začetku romana napovejo spopad med sedanjostjo in preteklostjo, ki »tega pomladnega dneva« poteka v pripovedovalčevi notranjosti: ob različnih asociacijah se mu skozi ves »pomladni dan« prebujata spomin na pretekle dogodke, ki jim je bil priča, in z njimi povezane osebe. Tisto, česar zaradi večletne odsotnosti ni sam doživel in videl, pa mu ob vrnitvi razkrijeta predvsem teta in stric Tomaž. Vse te vlo-

žene spominske retrospektive vedno znova »pretrgajo« linearno časovno zaporedje dogodkov v sedanjosti in povzročijo, da je kompozicija Kosmačevega romana pripovedno večplastna, fragmentarna in asociativna. Toda ker pripovedovalec časovno in prostorsko natančno določa posamezne, z asociacijami sprožene spominske retrospektive, jih pozornemu bralcu na koncu romana ni pretežko povezati v zaokroženo, smiselno celoto.

Uvod v roman

Kosmačev *Pomladni dan* nas takoj na začetku pritegne s svojim vsebinsko zahtevnim, metaforično oblikovanim besedilom. **Začetni štirje odstavki** imajo v romanu posebno vlogo, zato jih lahko opredelimo kot **uvod v roman**. Zanj je značilna pomenska zgostitev in polivalentnost; njegove sestavine se ponavljajo v celotnem romanu in prevzemajo različne vloge.

Tisti pomladni dan je bil lep, svetel in zveneč, kakor iz čistega srebra ulit. (1. odstavek)

Res je, da so se mrki oblaki grenkih doživetij večkrat pripodili na jasno nebo mojega spomina, res je, da so stare in nove bolečine dokaj pogosto zamolklo butale ob steno mojega srca, res je, da so se včasih vzdignili vrtinci nekdanjih viharnih mladostnih čustev, res je, da so se na dnu hladnega tol-muna življenjskega spoznanja vzdihovaje obračali težki kamni potopljenih hrepenenj – toda vse to ni zasenčilo, ni pomendralo, ni izpodkopal in ni raztrgalo široke in globoke njive mojega miru. O, ne! Vse, kar še neukročene-ga in nezadoščenega divja po mojih notranjih temah, ni moglo odplaviti te dragocene, rodovitne zemlje, ki jo je vame naplavila, plast za plastjo, petintrideset let dolga, največkrat kalna in razburkana reka bridkih pre-izkušenj. (2. odstavek)

Tisti pomladni dan je bil torej resnično lep, svetel in zveneč, kakor iz čistega srebra ulit. (3. odstavek)

In prav takšna je bila Kadetka, ki se je tako nepričakovano oglasila v njem. (4. odstavek)

Prvi odstavek je enostavčna poved. V njej je s pridevniško besedno zvezo *lep, svetel in zveneč, kakor iz čistega srebra ulit* postavljena trditev o lepoti pomladnega dneva. S pridevnikoma *lep* in *svetel* tudi v vsakdanjem jeziku označujemo sončne majske dneve, deležnik *zveneč* pa je v tej besedni zvezi povsem nekonvencionalen. Povezan je s slušnim zaznavanjem, podobno kot besedna zveza *kakor iz čistega srebra ulit*, ki je parafraza za zvon z najčistejšim zvenom.

Problem polnega čutenja pripovedovalca, tj. vidnega in slušnega, ki je metaforično izražen v prvem odstavku romana, se »razreši« šele čisto na koncu knjige, tj. v zadnjem odstavku romana (str. 239):

Spustila sva se po Očetovi senožeti. Na Dolenji Travni sva se ustavila in še enkrat pogledala po dolini, ki se je že oglašala. Podzemljijc je še vedno stal na skali nad tolmunom, mahal z rokami in kriče priganjal svoje vaščane, par konj je peketalo po cesti, Idrijca je šumela, ptice so pele, od vsepovsod so prihajali razni zvoki ter se zlivali v glasni utrip življenja. Bilo je, kakor bi stal sredi velikega srca. O, bil je tako lep pomladni dan, svetel in zveneč, kakor iz čistega srebra ulit.

Vrnimo se na začetek besedila. V drugem odstavku *uvoda v roman* je v 12-stavčni povedi metaforična upodobitev življenja kot razpetosti med nebom in zemljo ter spopada temnega in svetlega v pripovedovalčevem spominjanju.

Štirikratna ponovitev trditve *Res je, da /.../* pomeni priznavanje negativnih, temnih sestavin življenja. To so *mrki oblaki grenkih doživetij, bolečine, vrtinci, potopljena hrepenenja*. V isti 12-stavčni povedi pa je z zanikanimi dovršnimi glagoli *ni zasenčilo, ni pomendralo, ni izpodkopalo, ni raztrgalo* izničena njihova uničevalna moč. Pritrjevanju in nato zanikanju sledi prevrednotenje negativnega v pozitivno. Nič ni moglo, kot trdi pripovedovalec, *uničiti široke in globoke njive mojega miru, nič ni moglo odplaviti te dragocene, rodovitne zemlje, ki jo je vame naplavila, plast za plastjo, petintrideset let dolga, največkrat kalna in razburkana reka bridkih preizkušenj*.

Na podlagi napisanega v drugem odstavku *uvoda v roman* torej bralec lahko pričakuje, da bo v nadaljevanju bral o spopadu v pripovedovalčevi notranjosti prvi dan po vrnitvi domov, v katerem bo zmagovalka svetla stran življenja.

Po napovedani končni zmagi pozitivnega nad negativnim v 2. odstavku sledi v 3. odstavku ponovitev trditve iz 1. odstavka, in sicer kot poudarjena sklepna ugotovitev (*Tisti pomladni dan je bil torej resnično lep*).

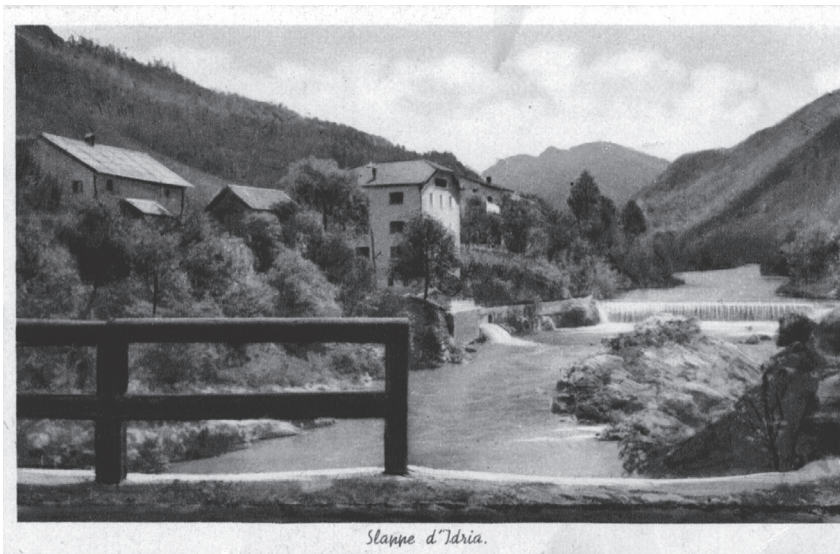
V 4. odstavku je kot edina v *uvodu* izpostavljena književna oseba omenjena Kadetka: *Prav takšna je bila Kadetka, ki se je oglasila v njem*. Primerjava dekleta z lepoto pomladnega dneva napoveduje, da bo Kadetka osrednji lik romana in da se bo prav ob njej in zaradi nje vse negativno prevrednotilo v pozitivno, pripovedovalec pa bo zmož spet polno zaživeti.

Zapletene uvodne prisprode bralca usmerijo k določenemu besedilnemu smislu, vendar nevsiljivo, dovoljujoč mu sprejemanje umetnine na svoj način.

Začetek obravnavanega Kosmačevega romana je tako mojstrsko in preišljeno oblikovan in pomemben za razumevanje celotnega dela, da so ga nekateri razlagalci primerjali z uvodi h glasbenim delom, npr. s preludijem kot uvodom v sonato. Podobnost med obema je tudi v tem, da se posamezni motivi glasbenega uvoda razpoznavno ponavljajo skozi celotno delo, kar je značilno tudi za *Pomladni dan*. S pomočjo računalnika je mogoče sorazmerno hitro poiskati številne ponovitve različnih stilnih sredstev – a ne zato, ker bi nas te ponovitve zanimale same po sebi, temveč zato, ker so v posebnem razmerju s pripovedovanimi dogodki in osebami.

Snovna podlaga Kosmačevega *Pomladnega dneva* je torej avtobiografska, saj roman pripoveduje o avtorju samem, ljudeh, krajih in dogodkih iz njegove rojstne doline ob Idrijci, vendar je pisatelj, skladno z idejo, resničnost fiktivno preoblikoval. Tako ob posameznih domišljijско preoblikovanih realnih osebah (pripovedovalčev oče, mati, ded itd.) nastopajo tudi nekatere popolnoma izmišljene, kot je npr. osrednja oseba Kadetka. Za besednega umetnika, kot je Ciril Kosmač, je namreč estetsko oblikovana ubeseditev resničnosti enako pomembna kot resničnost sama, saj sta v umetniškem delu neločljivo medsebojno prepleteni. Ena izmed najbolj značilnih romanesknihi prvin v tem pogledu je reka – na začetku romana jo srečamo kot prisprodo pripovedovalčevega minulega življenja; skoraj skozi ves roman je reka Idrijca nepogrešljiva stalnica osrednjega dogajalnega prostora; v tretjem poglavju I. dela nastopa v primeri, s katero

oče opogumlja pripovedovalca, naj se ne preda žalosti zaradi materine smrti, naj zaupa življenju: *Življenje neizprosno teče svojo pot. Kakor Idrijca. Tekla je po dolini, teče in bo tekla ...* (str. 54).

Idrijca

Foto: arhiv N. Kosmač; vir: *Ciril Kosmač, Tisti pomladni dan* (MK, 2010)

Razmislimo

Preberite drugi odstavek uvoda na glas. Kakšna je zvočna slika besedila? Kaj še prispeva k njegovi slogovni polnosti?

Ali je mogoče (že) v četrtem odstavku zaslutiti, kakšno vlogo bo v njem imela Kadetka, pozitivno ali negativno? Utemeljite.

V zadnjem odstavku romana poiščite besede in besedne zveze, ki pomenijo pripovedovalčevo slušno in vidno zaznavanje ter čustveno ubranost z naravo in ljudmi. V kakšni zvezi so s tem, kar napoveduje uvod v roman? Ali pripovedovalec premaga duševno otopelost, ki je posledica težkih življenjskih udarcev, in ponovno polno zaživi? Utemeljite odgovor. S katerimi izraznimi sredstvi je upodobljena ponovna zmožnost polnega zaznavanja in čustvovanja?

Razdelite se v delovne skupine in v romanu poiščite ponovitve, ki so povezane s pojmom reke. Določite, v kakšnem razmerju so s pripovednimi sestavinami, tj. z dogodki in osebami.

Pripovedovalec

»Bil je pisatelj, ki je v sebi doživel smrt realizma.«¹⁷ S temi enigmatičnimi besedami je Josip Vidmar označil pisateljevo ustvarjalno pot. Omenjena trditev predvsem velja za besedilo *Pomladni dan*. Pri preučevanju tega Kosmačevega romana se nam najbolj očitno razkrivajo moderne značilnosti v mnogoterosti različnih pripovedovalčevih dejanj.

Pripovedovalec:

- pripoveduje, tj. povezuje književne osebe in dogodke v smiselno časovno in vzročno-posledično razmerje, o dogodkih in osebah razmišlja in jih komentira;
- argumentira, da je bil tisti pomladni dan lep, čeprav je v njem pripovedovalec podoživel celotno življenje, tudi s težkimi preizkušnjami;
- asociativno prepleta svoje spomine in sedanje doživljanje;
- pokrajino opisuje skozi osebna doživetja, lirični orisi prehajajo v izpoved ali refleksijo;
- povezuje pripovedovanje drugih oseb (dialoge).

Pripovedovalec v *Pomladnem dnevu* ni vsevedni (avktorialni), temveč personalni, saj je dogajanje vedno zoženo na tisto, kar doživlja oziroma po spominu pripoveduje prvo- ali tretjeosebni pripovedovalec ali katera od oseb. Večinoma je pripovedovalec prvoosebni. Sredi 2. poglavja prvoosebna pripoved preide v tretjeosebno, ki se nadaljuje še v 3. in 4. poglavju I. dela. Prehod med njima: »Pri oknu je zdaj slonel tisti sedemnajstletni pob, ki se je pred dvajsetimi leti v tej čumnati pripravljal na malo maturo« (I., 2., str. 36). V 3. poglavju I. dela tretjeosebni pripovedovalec pripoveduje o tem, kako oče in sin žagata drva, o obisku Modrijana in njegovih zbadljivkah ter o očetovem in materinem pogovoru o sinovem šolanju. V 4. poglavju oče in sin obiščeta šolo v Tolminu in se vrmeta domov s knjigami.¹⁸

V III. delu *Pomladnega dneva* teta in stric Tomaž pripovedujeta o dogodkih med pripovedovalčevo odsotnostjo in s tem dobita vlogo pri-

¹⁷ Slovo od Cirila Kosmača, *Delo*, 30. 1. 1980, št. 24, str. 8.

¹⁸ V kratki prozi *Pot v Tolmin*, ki bi sodila na sredino med 3. in 4. poglavje, je prav tako tretjeosebni pripovedovalec.

povedovalca. Njuna vloga je razvidna iz rabe ločil za premi govor. Gre za manj pomembno pravopisno rešitev, ki pa dokazuje, kako premišljeno je besedilo oblikovano tudi v najmanjših podrobnostih.

Menjavo pripovedne osebe v literarni vedi razlagajo kot znak pripovedovalčeve distance do pripovedovanega.

Razmislimo

Razmislite, ali takšna oddaljitev od samega sebe kaj pove o doživljanju 17-letnika nasploh.

V eseju z naslovom »O ti nesrečni pob!« (str. 41) primerjajte, kako na svoje življenje gleda pob in kako ga vidijo drugi. Opišite, kako različna mnenja vplivajo na njegove odločitve in kakšna je pri tem vloga njegovega očeta.

Dialogizacija pripovedi

V *Pomladnem dnevu* se med seboj prepletajo najrazličnejše oblike dialogov – od tradicionalnih pogovorov različnih oseb, ki jih je kritika najprej opazila in jih poimenovala veristični dialogi, do modernejših, kot je npr. notranji monolog, lahko neslišen ali glasen pogovor s samim seboj. Zadnjega dosledno (povsem tradicionalno, čeprav gre za modernejši pripovedni postopek) zaznamuje z dvodelnimi dvojnimi narekovaji (» ... «). Pripovedovalec povezuje replike dialoga – jih napoveduje, opisuje in komentira ter istočasno naslika telesno govornico in govorne značilnosti udeleženih oseb. Poleg slovenščine govorijo tudi druge jezike Avstro-Ogrske, kasneje italijanščino in furlanščino, a se kljub temu med seboj dobro razumejo, kadar to hočejo. Ob bolni materi govorijo spoštljivo šepetaje, čez Idrijco pa se sporazumevajo kriče.

Celoten *Pomladni dan* je napisan v slogovno mojstrsko oblikovanem zbornem jeziku, prav v dialogih pa zaživi množica osebnih govoric, ki z izborom besed (narečno in čustveno zaznamovanih) in skladenjskih vzorcev ustvarjajo živo predstavo o govornicah, njihovi socialni in pokrajinski pripadnosti. Pripovedovalec jih karikira, ironizira ali je do njih sočuten, samo dogajanje pa je relativizirano z množico različnih pogledov na iste dogodke.

Kot primer mojstrsko oblikovanega dialoškega dela besedila v 2. poglavju III. dela lahko preberemo, kako teta in stric pripovedujeta o ljubezni med Boženo – Kadetko in Italijanom Ginom. Teta pripoveduje o ljubezni zadržano, resno in spoštljivo, stric Tomaž pa zasoli njeno pripoved z značilnimi moškimi kmečkimi primerami iz živalskega sveta, ki pa učinkujejo hudomušno, ne vulgarno.

Razmislimo

Razdelite si vloge in na glas preberite nekaj značilnih dialogov, kot so pogovor med pripovedovalčevim očetom in Modrijanom v 3. poglavju I. dela; Trnarjem in Kadetko v 5. poglavju I. dela in med stricem Tomažem in teto v 2. poglavju. Pri izvedbi naj bodo bralci pozorni na govorne značilnosti različnih govorcev.

Pripovedna perspektiva

Za roman *Pomladni dan* je značilno pogosto spreminjanje pripovedovalčevega odnosa do upovedovane snovi, od čustvenega zanosa do ostre razumske ironije in samoironije. V t. i. verističnih dialogih so udeleženci pogovora pogosto karikirani ali celo groteskno upodobljeni s svojimi posebnimi telesnimi in govornimi značilnostmi.

Če primerjamo pripovedovalčevo perspektivo v I., II. in III. delu *Pomladnega dneva*, ugotovimo, da v vseh treh prevladuje subjektivna pripovedna perspektiva, vendar se v različnih življenjskih obdobjih pripovedovalčev zorni kot spreminja, saj se zaradi različnih življenjskih spoznanj širi njegovo vidno polje.

V II. delu romana prvoosebni pripovedovalec opisuje svoja otroška leta v naravnem časovnem zaporedju. Pripoveduje z večje časovne distance kot v I. delu, na prvi pogled tudi bolj objektivno. Ob pazljivejšem branju pa ugotovimo, da gre večinoma za perspektivo otroka. O spolnosti ve le malo, samo slutiti, kakšni so erotični odnosi med odraslimi. »*Vojaki so se režali, žvižgali in kričali. /.../ bil sem užaljen in jezen hkrati*« (II., 3., str. 143). Nikjer ne komentira Justininega in kadetovega ljubezenskega raz-

merja, kot da ne razume, za kakšen odnos gre. Vendar v obeh primerih, ko mamu ogovarjajo vojaki in ko z mamu zagledata Justino in kadeta v ljubezenskem objemu, zaradi materinega vedenja spozna, da gre za nekaj neprimerneža: *Čutil sem, da je kadet zagrešil nekaj grdega* (II., 3., str. 144). Tudi ko zaloti župnika in njegovo kuharico Zano v kočljivem položaju, ne razume, kakšen je njun odnos, vendar se njegov odpor do njunega ravnanja kaže v tem, da se mu trajno zagnusi sladka kava, ki mu jo je ponudila Zana.

V pripovedi so predstavljena zelo različna pripovedovalčeva duševna stanja: od velikega zanosa po 15-letni odsotnosti od doma, kot je opisano ob vrnitvi domov (*»radostni dnevi ob koncu vojne /.../ čista in mirna sreča /.../ zanesenost /.../ pristni zanos umetnika«* (I., 1., str. 6) */.../ »prišel je trenutek zanosa, ki človeka poveliča, da stopi iz sebe in se dvigne tako visoko, da ga vesoljstvo sprejme vase«* (I., 7., str. 115), do popolne otopenosti ob najhujših življenjskih udarcih, ko je pripovedovalec razdvojen na brezčutni in opazujoči jaz.

Razmislimo

Opazujte Modrijanovo predstavitev na strani 45 – njegovo zunanost, kretnje, mimiko in način govora. S katerimi slogovnimi sredstvi je karikiran? Z njegovim govorom primerjajte očetovega.

Dogajalni prostor

Ciril Kosmač je resda prepotoval pol sveta in še več – najprej na begu pred fašizmom in nacizmom, po drugi svetovni vojni pa kot predsednik dveh društev književnikov, slovenskega in jugoslovanskega, vendar je v svojih delih ostal tesno povezan s svojo dolino. Dogajalni prostor večine njegovih del je namreč **spodnji del doline reke Idrijce**, od njegovega doma v Bukovici (p. d. Bukovca) do njenega izliva v Sočo. Sam je večkrat izjavil, da pride tisto, kar se v svetu res pomembnega zgodi, prej ali slej v vsako vas.

V *Pomladnem dnevu*, romanu z avtobiografsko snovjo, so pripovedovani dogodki od otroštva do zrele moške dobe; **pripovedovani prostor je večinoma omejen na pripovedovalčev dom in najbližjo okolico.**

Domačija je toliko dvignjena nad Idrijco, da je reka nikoli ne poplavi, ko pa ob obilnejšem deževju zelo naraste, zalije kolovoz pod hišo. Po njem je ob reki, ves čas po levem bregu, do vasi pol ure hoda, posebno poleti pa je mogoče reko med domačijo in Modrijanovim travnikom zlahka prebroditi. Na desnem bregu Idrijce se dolina toliko razširi, da po njej teče cesta iz Idrije proti Tolminu.

Kraje **Črnomelj, Ravna gora, Ajdovščina, Trst** in **Gorica** pripovedovalec navaja na začetku pripovedi kot izraz razgibanega dogajanja v prvih dneh po končani vojni. Nato sledi svojim spominom: v zasneženi **gozd blizu Cerknega**, kjer ga je na begu spremljal oče; v **Ljubljano s hotelsko dvorano**. Najdaljša pripovedovalčeva pot »tistega pomladnega dne« je izlet pod **Vranjek**. V retrospektivni pripovedi v I. delu romana gresta z očetom tudi peš v **Tolmin**. Vsi drugi omenjeni kraji ležijo na obeh bregovih Idrijce: na levem je domačija in nad njo vzpetina Vranjek, na pobočju nasproti domačije, na desnem bregu Idrijce, je naselje **Roče** s farno cerkvijo. Zraven nje je pokopališče z dedovim in maminim grobom. Na isto stran reke se v Vešpajevo bajto preseli Kadetka. Od pripovedovalčeve domačije seže pogled do **Krna**, v pripovedi pa so omenjeni še vrhovi **Kuk, Škrbina, Plešarjeva glava in Vrata (v Čepovansko dolino)**. V povezavi s kmečkim delom so številna ledinska imena, kot so **Preseka, Dominov rob, Obrekarjeva senožet, Zatesna, Presličevo brdo, Košutnik** in druga.

Dogajanje v romanu je tako razgibano, da bralec nehote pozabi na to, kako je pripovedovalec v večjem delu romana v postelji v svoji čumnati: v I. delu se prezgodaj zbudi in ne more več zaspati, potem vstane in gre ven. Ponovno leže, a spet ne more takoj zaspati. Na začetku II. dela mu začnejo *pred očmi migetati podobe ...* Nato sledi pripoved o njegovem otroštvu med prvo svetovno vojno. V začetku III. dela pa pripovedovalec tako trdno spi, da zamudi sončni vzhod (str. 183): *»Zora mi je ušla. Zamudil sem rojstvo domačega majskega dne, ki sem se ga tako veselil. No, nič ne de. Bom stopil pa kar naravnost v naš čvrsti, zveneči, srebrni pomladni dan.«*

To je tretja, spremenjena, vendar kljub temu prepoznavna ponovitev prve povedi *Pomladnega dneva*. Pridevnika *zveneči* in *srebrn* napovedujeta polnost pripovedovalčevega čutenja, pridevniška besedna zveza *naš čvrsti* pa dobi simboličen pomen – pomeni trdnost in povezanost pripovedovalče-

vih rojakov, ki jih bo ta dan srečeval. Spomni nas na verze iz Župančičeve pesmi *Zemljevid* iz leta 1908: *Boš rod, ki bivaš tod, / boš v duši čvrst? / Le kaj bo z vami, vi mejniki štirje, / Celovec, Maribor, Gorica, Trst?*

Razmislimo

Kako si razlagate dejstvo, da se pridevnik »čvrst« v celotnem Pomladnem dnevu pojavi samo enkrat, in sicer prav na tem prelomnem mestu, kjer obenem vzpostavi tudi medbesedilno razmerje z Župančičevo pesmijo Zemljevid? Po koncu 2. svetovne vojne in po dramatičnih izkušnjah v zvezi s krivičnimi mejami ob koncu prve svetovne vojne je Župančičeva pesem za Slovence dobila nov smisel. (Podobno je Gregorčičeva pesem Soči, nastala na podlagi pesnikovega doživetja vojne leta 1866, za večino bralcev še danes razumljena kot njegovo preroško videnje 1. svetovne vojne.)

V *Pomladnem dnevu* ni meje med zunanjim in notranjim dogajalnim prostorom. V uvodu, kot smo že povedali, je metaforično oblikovano pripovedovalčevo doživljanje bivanjskega prostora med nebom in zemljo. Idrijca, Modrijanov travnik in druge konkretne upodobitve pa niso samo del dogajalnega prostora, temveč so tudi projekcija pripovedovalčevega doživljanja in pogosto dobijo simbolni pomen. Opis Modrijanovega travnika iz otroške perspektive in nato iz perspektive odraslega pripovedovalca preide v refleksijo o domovinski ljubezni. Nosilka simbolne upodobitve pripovedovalčevega življenja v mladosti je Idrijca (I., 2., str. 34): *»Vsa dolina je bila do vrha zalita z mesečino. Bilo je svetlo in tiho, in po tisti svetli tišini je šumela Idrijca. Vsa temna je vrela izpod visoke železne zavese, a se je takoj prižgala ter se v širokem loku razlila in se nato prelivala kakor samo čisto srebro.«*

Očetu je prispodoba trajnosti in premoči življenja nad smrtjo (I., 3., str. 54): *»Življenje neizprosno teče svojo pot. Kakor Idrijca,« je rekel in pokazal v reko. »Tekla je po dolini, teče in bo tekla ... tudi ko naše mame ne bo več. O nikar ne misli, da se bo obrnila in začela teči nazaj proti Idriji! ...«*

Pomeni tudi upodobitev vojnega dogajanja (II., 5., str. 152): *»Na soškem bojišču je rohnela XII. ofenziva. S Krna so vso noč sikali ostri žarometi*

in poševno rezali pobočja hribov. Pod bleščecimi ostrinami te luči, v temnih, razmočenih grapah in globelih, v samem črnem peklu pa je brumela in se premetavala razburkana reka tisočev in tisočev oboroženih ljudi. In valovi te reke so pljuskali tudi k nam.»

Razmislimo

Primerjajte, kako svoj dom, bližnjo okolico in naravo doživlja pripovedovalec kot otrok, nato mladostnik in nazadnje odrasel moški ob svoji vrnitvi. Opazujte, kako se pri tem spreminja perspektiva.

Dogajalni čas

V razumevanju časa se srečujejo filozofska in fizikalna pojmovanja. Vse od antične filozofije naprej ta ni pojmovan kot dodatna sestavina ali okoliščina resničnosti, temveč kot v resničnosti vsebovana kategorija. Podobno velja za izmišljeno resničnost. V *Pomladnem dnevu* to trditev razumemo tako, da so vsi pripovedovani dogodki časovno določeni, če pa so brez časovne razsežnosti, je to slogovna posebnost.

Pripovedovalec povezuje vse sestavine pripovedi. Z ničte točke na časovni premici se pomika v različna obdobja v preteklosti in na dveh mestih v prihodnost.

Uvodna besedna zveza *Tisti pomladni dan* pomeni časovno usklajevanje pripovedovalca in bralca na časovni premici, na kateri bo potekala pripoved. Prvo konkretno časovno določilo v pripovedi je naslednje (I., 1., str. 5): *»Prvič sem se zbudil zdavnaj pred zoro, še sredi polne noči.«* Zadnje časovno določilo v *Pomladnem dnevu* pa je malo pred koncem (III., 4., str. 109): *»Ob tej uri se je pokrajina že spreminjala. Kar vidno je izgubljala jasne obrise in koptela v večerni mrak.«*

Pripovedovalec s časovnimi določili večkrat izrazi subjektivni odnos do pripovedovanega. Npr. (I., 1., str. 109): *»Prvič sem se zbudil zdavnaj pred zoro, še sredi polne noči. Nič čudnega, saj je bilo v tistih napetih, a nadse radostnih majskih dnevih ob koncu vojne. Takrat me je vsak večer sprejel pod streho v drugem kraju, vsako jutro pa me je iz bežnega*

sna poklicalo z novimi odločilnimi dogodki, ki so me takoj potegnili na cesto ter me z vrtoglavo naglico veselo odnesli naprej.«

Vsi omenjeni dogodki vsebujejo kategorijo časa, iz navedenih primerov pa je razvidno, da časovna določila obenem povedo, kako pripovedovalec doživlja dogodke. Z besedami *v napetih, radostnih dnevih ob koncu vojne* je izraženo pripovedovalčevo duševno stanje. S poosebitvami, kot sta npr. *večer me je sprejel in vsako jutro pa me je iz bežnega sna poklicalo*, sta označena razgibani čas takoj po osvoboditvi in pripovedovalčevo prepuščanje dogodkom, ki so močnejši od njegove volje.

V uvodu so napovedana nasprotja v pripovedovalčevem doživljanju preteklosti: *mrki oblaki grenkih doživetij so se večkrat pripodili na jasno nebo mojega spomina*. Spomin je kot jasno nebo z mrkimi oblaki: njihova lastnost je nepredvidljivost gibanja in neodvisnost od človekove volje. Nekaj primerov:

»*Stresel sem z glavo, da bi odgnal ta spomin, toda spomin se ni dal odgnati. Jasno sem videl samega sebe ...*« (I., 1., str. 8)

»*Stresel sem glavo, si z obema rokama pokrtil obraz in ga trdo poribal, kakor bi hotel izbrisati iz spomina te prve trenutke svoje vrnitve.*« (I., 1., str. 8)

»*In tudi to vem, da je vsaka pesem, vsaka misel, vsaka beseda samo člen v verigi, ki vleče iz spomina neprijetne, grenke bolečine. Tesnoba in vest sta me že grabili za srce, zakaj pred mano se je zdaj razgrinjala tista podoba, ki bi jo rad pozabil za vselej.*« (I., 1., str. 21)

Besedne zveze *vleči iz spomina* podobno kot *odgnati spomin* in *izbrisati iz spomina* pomenijo odpor do spominjanja, vendar je spomin gibalo pripovedi v *Pomladnem dnevu*. Beseda spomin ne pomeni le pripovedovalčevega odpora do oživljanja dogodkov iz preteklosti, temveč ima še druge pomene. Poimenuje npr. psihično zmožnost in vsebino duševne dejavnosti (I., 3., str. 69): »*Glavo že ima, potreben pa je tudi spomin.*«

V dialogih si osebe velikokrat povedo, česa se spominjajo (pogovor pripovedovalca s Kadetko, III., 2., str. 216): »*Ali se še spominjaš, kako sva jih šla nabirat, ko si se vrnil iz ječe? Jaz se prav dobro spominjam.*«

V dveh primerih pa glagola »spominjati« (prehodni glagol) in »spominjati se« izražata trajno veljavnost pripovedovalčeve trditve (II., 3., str. 130): »*Spominjala me je /tedaj/ in me še danes spominja tistih /.../ in* (II., 6., str. 175): »*Ne spominjam se, da bi kdaj prej* (pred srečanjem z župnikom in Zano) *jedel bel kruh v sladki kavi. /.../ Od tistega dne ne sladim bele kave in ne drobim belega kruha vanjo.*«

Naj povzamem: *spomin* in druge besede iz te besedne družine imajo v številnih ponovitvah zelo različne pomene, povezujejo pa sedanjost–preteklost in sedanjost–prihodnost oziroma pomenijo trajno veljavnost nečesa.

Med branjem skupaj s pripovedovalcem potujemo po časovni premici. Pripovedovalec podoživlja svoje življenje kot lirski subjekt, z različnimi slogovnimi postopki pa dogodke iz preteklosti oživi, posedanji tudi bralcu (I., 1., str. 15):

»*Ne, ne bom ga več videl ...*« *sem zamrmral in zaprl oči.*

A še isti hip sem ga zagledal.

Prav razločno sem ga videl, kako gazi.«

Na naslednjih treh straneh teče pripoved v sedanjiku. V romanu so še številna mesta s takšno rabo sedanjika.

Časovne prehode ustvarja avtor z različnimi slogovnimi postopki – s prislovnimi določili časa, z besedami iz besedne družine *spomin*, z zaznamovano rabo sedanjika.

Razmislimo

Poiščite v romanu po nekaj primerov za vsakega od opisanih postopkov upodabljanja pripovednega časa.

Književne osebe

Med preučevanjem pripovednih sestavin *Pomladnega dneva* je zlahka mogoče ugotoviti, katere osebe so najpomembnejše v pripovedovalčevi življenjski zgodbi. Te so mu čustveno bližje ter vplivajo na dogodke in pripetljaje v njegovem življenju. Ob teh je naslikal celo galerijo književnih oseb, ki sestavljajo tesno povezano vaško skupnost.

Vse osebe, pa naj gre za t. i. glavne ali stranske, so opisane tako, da je razviden pripovedovalčev odnos do njih. Večina književnih oseb je predstavljena s svojimi značilnimi gibi, mimiko in govorom. Prav pri oblikovanju različnih oseb je najbolj razvidno, kako se v pripovedi spreminja pripovedna perspektiva in se pri tem oblikuje pripovedovalčev/bralčev odnos do pripovedovanega – od čustvenega do sarkastičnega. Karikiranje zunanjosti oseb in njihovega vedenja ter blaga in ostrejša ironija pri opisovanju njihovih dejanj bralca velikokrat pripravijo do smeha. Morda bi se komu od bralcev mestoma lahko celo zazdelo, da se kateri od oseb »godi krivica«, tako je npr. teta razglašena za čustveno gluho, njena dejanja na »*tisti pomladni dan*« pa dokazujejo nasprotno, stari Vojnac bi npr. moral vzbuditi bralčevo sočutje, vendar je upodobljen tako, da ne moremo zadržati smeha. Tudi v teh značilnostih *Pomladnega dneva* se pokaže mnogopomenskost tega besedila.

Kadetka

Tisti pomladni dan je bil torej resnično lep, svetel in zvoneč, kakor iz čistega srebra ulit.

In prav takšna je bila Kadetka, ki se je tako nepričakovano oglasila v njem. (3. in 4. odstavek uvoda)

Božena/Kadetka je najpomembnejši ženski lik v romanu *Pomladni dan*. Kot edina književna oseba se pojavi že v uvodu in ima pomembno vlogo v vseh treh delih romana. Ime Božena sta ji pri »krstu v sili« dali vaška babica Terezija in pripovedovalčeva mama, čez nekaj tednov pa jo je ded hudomušno poimenoval Kadetka, po očetu kadetu, in ta vzdevek ji je ostal, tudi ko je odrasla. Kadetka je nezakonski otrok, njen oče, Čeh in avstrijski vojak, ter njena mama Justina naredita samomor kmalu po njenem rojstvu. S pripovedovalčevega doma se Božena/Kadetka po nekaj tednih preseli v hišo svojih tet Vojnačk, o kateri ded govori kot o Sodomi in Gomori, torej leglu vsakršne nemoralnosti. Tete ne bi žalovale, če bi *odšla med angelce*, da je ne bi bilo treba hraniti. Dve leti kasneje, ko ka-

detova mati in nevesta poskrbita za kadetov prekop, jima predlagajo, naj s seboj odpeljeta še Kadetko, vendar se to ne zgodi (zaradi birokratskih zapletov ali česa drugega). Vsem nesrečam navkljub deklica preživi in se za nekaj časa ponovno preseli na pripovedovalčev dom. Odraste v lepo pa tudi pametno, delavno, samostojno in samosvoje dekle, kasneje pa s svojo žensko privlačnostjo vznemirja celo vas.

Z njo so povezane vse pomembnejše književne osebe in glavne teme: ljubezenska in bivanjska pa tudi družbena, etična in tema literarnega ustvarjanja. V pripovedovalcu prebujata mladostna ljubezenska čustva in ga s svojimi vprašanji sili k razmišljanju o temeljnih bivanjskih vprašanjih: kaj je bistvo življenja in kaj je ljubezen. Velikokrat mu pomeni edini stik z vaščani, saj se sam izogiba ljudem, deklica pa pohajkuje po vasi in mu pri naša vaške govorice. Ves čas otroško neposredno in preprosto išče rešitve za njegove vsakdanje in velike probleme: predlaga mu, naj se v čumnati pripravlja na izpite, sprašuje ga, kdaj bo zbežal čez mejo, in s tem opominja, da je to zanj neizbežno. Z njim sočustvuje ob mamini smrti in ga skuša potolažiti s češnjami.

Prvič se je spomni kot dveletnega dekletca, takoj ko se (prvič) zbudi: (I., 1., str. 31):

»Zaprli sem oči in takoj sem zagledal drobno dveletno dekletce, ki se je pravkar prebudilo na dedovi postelji. Pšenični kodrčki se ji vrtijo okrog okroglega obrazka, ploska z ročicami, brca z nožicami in cvili od same življenjske radosti. Smeje se, tako se smeje, debeluška drobna, da ima kar tri jamice: v bradici, sredi desnega lička in na levi ličnici.«

V 2. poglavju I. dela (str. 34) si jo predstavlja kot odraslo žensko:

»Vojni hrup je potihnil pa se spet oglašajo srce. Nemara se je iz tvoje podzavesti v podobi Kadetke spet vzdignila tvoja Gioconda s skrivnostnim smehljajem in rahlo otožnostjo v očeh. /.../ samo privid ženske, ki jo že od rane mladosti riše tvoje hrepenenje. /.../ naj se Kadetka spet pogrezne v atelje moje podzavesti, v galerijo mojega hrepenenja, zakaj tista podoba bo večna skica, ki bo včasih sicer zaživela, dovršena pa ne bo nikoli.«

V III. delu je opis njenega ponovnega srečanja (III., 2., str. 214–215):

»Bila je natančno takšna, kakršno sem si ustvaril v mislih: srednje postave, polnega života, njen obraz je bil okrogel, čelo dokaj prostorno, usta sočna,

oči velike, sinje in zalite z rahlo otožnostjo, skratka, vse je bilo pravilno, toda nič nenavadnega in pretresljivega. Nenavadno in presenetljivo je bilo samo tisto vabljivo, mehko in privlačno ozračje, ki je dihala od nje in ki je takoj napolnilo ves prostor z nekakšno nevidno, samo občuteno svetlobo. Za vratom ji je sedelo kodrolaso dekletce dveh let ter z drobnimi zagorelimi ročicami mešalo po njenih bujnih, valovitih pšeničnih laseh.«

Pripovedovalcu je Kadetka v mladosti pomenila erotično prebujanje čutov in čustev in s tem nova spoznanja o ljubezni in življenju nasploh. Prebujajoča se ljubezenska čustva se v njem spopadajo z bolečino in strahom zaradi bližajoče se materine smrti (I., 2., str. 37):

»Če se je le za hip spustil z vajeti, je iz mesečne noči priplaval k njemu obrazek v objemu pšeničnih las. Pob je nagnil glavo in vzdihnil, toda takoj se je zdrznil in začel celo z rokami odganjati to svetlo podobo. Presunila ga je skeleča bolečina in bridko si je očital, da sploh nima srca, ker ne more misliti samo na mater, čeprav jo ima vendar tako rad.«

Ob Kadetki je upodobljeno še eno dekle, Brika (I., 4., str. 66): *»zelo brhko, zelo okroglo, zelo veselo in živahno dekle. /.../ Njeno mlado napeto telo je bilo polno kot struna.«* »Pobu« se vsiljivo približuje in telesno ponuja, on pa jo zavrne. V istem poglavju (str. 73) je Kadetka upodobljena *»kakor velik mak; v tiho jutro sesuje svoj srebrni smeh; kakor živ cvet na stari kakteji«* (poje in se guga na vrbi, ki je v svoje veje ujela telo njene utopljene matere). Kadetkina podoba in pripovedovalčeva čustva do nje so v ostrem nasprotju s čutnim vznemirjenjem, ki ga v njem prebujata Brika.

Pripoved o Kadetki je v romanu velikokrat v obliki dialoga:

- Med Modrijanovim obiskom Kadetka in pripovedovalec prislušujeta pogovoru med njim in pripovedovalčevim očetom; Kadetka pripovedovalcu pove, kaj na vasi govorijo o Modrijanovem odnosu do žene.
- Po mamini smrti pripovedovalec prisluškuje pogovoru med Kadetko in Trnarjem o življenju in ljubezni.
- Po pripovedovalčevi izpustitvi iz zapora gresta s Kadetko pod Vranjek nabirat šmarnice. Dvanajstletna deklica mu zastavlja vprašanja, kot da bi bila odrasla ženska: o njegovih usmrčenih prijateljih, kdaj bo zbežal čez mejo in ali si more misliti, kako bi bilo, če ga ne bi bilo.

- Pripovedovalčevega očeta (III. del, 2. poglavje) sprašuje za nasvet, ali naj Gina poveže s partizani.

Razmislimo

Kakšno je Kadetkino življenje v otroštvu in v dekliški dobi?

Trnar o njej pravi, da je preveč pametna. Kako razumete to trditev?

Kako Kadetka sprejema dejstvo o lastnem nezakonskem rojstvu in starših samomorilcih?

Kakšen je njen odnos s pripovedovalčevo družino in kakšen s tetami Vojnačkami?

Kaj menite o Kadetkini ljubezenski izbiri? Zakaj je bil italijanski vojak Gino njen »edini in pravi«? Svojega moškega imenuje »moj Lahček«.

Razumete to kot ljubkovalno ali kot ironično?

Česa se Kadetka boji, ko izjavi: »Da se mu ne bi kaj zgodilo?«

Kako je ob Kadetki in Briki predstavljeno ljubezensko prebujanje mladostnika? Kaj nam o njegovem čustvovanju pove njegov odnos do Brikinih in Kadetkinih češenj?

Kakšno doživljanje pokrajine vzbudi v pripovedovalcu Kadetka?

Ali je njegov odnos do italijanske poezije, predvsem ljubezenske, povezan tudi s Kadetko?

V 2. poglavju III. dela teta in stric Tomaž pripovedujeta o Kadetkini in Ginovi ljubezni. Kakšen je tetin odnos do nje? Ali menite, da je teta ozkosrčna, kot jo ocenjuje pripovedovalec, ali pa se ji je srce odprlo in zdaj sliši, kot meni sama? Kako o Kadetkini in Ginovi ljubezni pa tudi o brezumnem vedenju moških do vaške lepotice pripoveduje stric Tomaž?

Opišite Kadetkino vedenje ob Ginovem grobu. Kaj menite o njenem vprašanju »Ali je izdal«? Ali to več pove o njenih čustvih ali o vojnem času, v katerem se je rodila ta ljubezen?

V eseju primerjajte življenjsko usodo Kadetke in njene matere. Kako ju spremlja vaška skupnost, kako pripovedovalec? Bi bila do njune usode sodobna družba bolj ali manj dobrohotna?

Pripovedovalčev oče

Oče je pomembna književna oseba, čeprav se redko pojavlja, in sicer v 1., 2., 3. in 4. poglavju I. dela, v II. delu samo v 6. in 7. poglavju, v katerih avtor opisuje tritedenski vojaški dopust, dedovo smrt in očetovo vrnitev v vojsko. V III. delu teta pripoveduje o njegovem narodnoosvobodilnem delu.

Pripovedovalec se po 15 letih končno vrne domov z ambivalentnimi čustvi: poln veselja zaradi dolgo pričakovane vrnitve in hkrati poln hude žalosti, ker ne bo *nikdar več videl* očeta. Še hujšo napetost v njem povzroči teta s svojimi pričakovanji in pripravami na očetovo vrnitev, pripovedovalec pa se ji ne upa povedati za njegovo smrt. Doma ga prav vse spominja na očeta: njegova črna obleka, ki je *kakor žalna zastava*, očetov harmonij in stara ura. Spomini nanj so močnejši od želje po pozabi. Podoživlja zadnjo skupno pot z njim, ko ga je oče spremljal na begu čez državno mejo. Zaman »odganja spomin« na ljubljansko srečanje z zavezniškimi oficirji, na katerem je izvedel za očetovo smrt, ko mu je neimenovani prijatelj (v njem lahko prepoznamo pisatelja Prežihovega Voranca) surovo neposredno povedal, kako ga je esesovec ubil z udarcem s coklo po glavi. Očita si ravnodušnost, ker ne zmore čutiti žalosti, opazuje samega sebe in celo razmišlja, da bi o tem lahko pisal. Sledi privid: v dolgem sprevodu padlih je tudi njegov oče. Živo si predstavlja, kaj bi mu rekel oče, če bi se srečala (I., 1., str. 30): »*Tako je pač naneslo, dragi moj pob /.../ Res je, da sem star, toda ne tebe ne brata ni bilo doma. Sicer pa sem petindvajset let čakal na to uro. No, to pa tudi veš, da je naša hiša morala opraviti svojo dolžnost.*« Prvo poglavje tako izzveni v pripovedovalčevi pomiritvi z očetovo izgubo, saj se zaveda, da sta njegovo bojevanje in smrt del boja za narodno osvoboditev, v katerem je umrlo 1 700 000 ljudi (podatek velja za celotno Jugoslavijo).

V 2., 3. in 4. poglavju I. dela spoznavamo, kakšen je očetov odziv v najskrajnejših življenjskih okoliščinah – v denarni stiski in ob ženini smrti, ko ostane sam s petimi otroki, od katerih so trije še majhni. Potem ko se Modrijan »prismuka« k njemu, da bi ga privošljivo spomnil na njegovo revščino in zaprte poti za sinovo šolanje, da oče najprej duška svoji jezi s sekanjem drv, potem pa v njem dozori sklep o sinovem šolanju na italijanski klasični gimnaziji v Tolminu.

V II. delu romana je oče le redko prisoten. Ko pride iz vojske na dopust, ga otroci ne prepoznajo, vendar kljub temu vsi občutijo, kot da je *posijalo sonce*. Nekaj dni po dedovi smrti se mora vrniti na bojišče. V III. delu teta pripoveduje o očetovem sodelovanju v narodnoosvobodilnem boju. Kadetka se je z njim posvetovala v zvezi z Ginovo odločitvijo, da bo iz ljubezni do nje postal partizan. Oče mu je pomagal pri stikih s partizani, po njegovi absurdni smrti pa mu je prav on izkopal grob na mestu, kjer je bil nekoč pokopan kadet.

Razmislimo

Oče spremlja sina na življenjsko nevarni poti. Kako razumete njegove besede: »Nemara boš pa pisal.«? Ali ga sin ne razume takoj ali ga noče razumeti? Komentirajte očetovo trditev, da človek prej umre od obupa kot od lakote.

Ali je Modrijanov zlonamerni obisk fantu škodoval ali koristil? Utemeljite svoj odgovor. Katere so očetove vrednote? Zakaj kljub revščini ni nikoli prodal harmonija? Kaj mu pomeni slovenski jezik in kaj sinovo izobraževanje, čeprav v italijanskem učnem jeziku?

Ali je oče v skrbi za svoje otroke do vseh enak? Razmislite o tem, kako med maminim umiranjem male tri s pretvezo pošlje od doma in jih, ko se vrnejo, sprejme v svoj objem. Povabi jih, naj se s šopki cvetja poslovijo od mame. Najstarejšemu pa že pred tem odkrito pove, da bo mama kmalu umrla. Kakšen je očetov pogled na bližajočo se ženino smrt?

Kako razumete njegove besede sinu »Življenje teče svojo pot kakor Idrija«? Kako razumete očetovo igranje na harmonij umirajoči ženi?

Preberite odlomek o pripovedovalčevi aretaciji. Kakšen je odnos med očetom in vklenjenim sinom? Kaj menite, zakaj si vklenjeni sin ne želi srečati pogrebcev, še posebno ne očeta?

Kako ga oče opogumlja ob aretaciji?

Na koncu še enkrat razmislimo o odnosu med očetom in sinom. Kako razumete pripovedovalčevo »gluhost«, tj. odsotnost vsakršnih čustev, tudi žalosti, ob novici o očetovi smrti? Ali menite, da si pripovedovalec zasluži očitke, ker v takšnih trenutkih brezčutno razumsko opazuje samega sebe, namesto da bi se utapljal v bolečini? Vprašajte učitelja psihologa o reakci-

*jah ljudi v trenutkih največje prizadetosti. Kako ste razumeli zaključek romana? Ali je pripovedovalec ponotranjil bolečo resnico o očetovi smrti? Se je morda celo potolažil, ko je izvedel, kaj vse so v vojnem času pretrpeli rojaki? Kako razumete dejstvo, da v celotnem romanu nikomur od doma-
čih ni povedal za očetovo smrt v taborišču?*

Pripovedovalčeva mama

Označujejo jo odnosi do različnih ljudi, še zlasti do moža, otrok, deda ter Justine in Kadetke. V njih se kažejo: nekonvencionalnost v sprejemanju ljudi v stiski, povsem samostojno presojanje moralnih vprašanj in velika osebna poštenost glede lastnine.

Njena najvidnejša lastnost je ljubezen do otrok, povezana s samozrtvovanjem. V dogovoru z možem se odpove zdravljenju takrat neozdravljive tuberkuloze, ki bi ji morda podaljšalo življenje, vendar bi pomenilo osiromašenje ali celo propad kmetije, ki je za družino pomenila edino možnost preživetja.

Trnar je v samogovoru o ženi Tilčki takole označil pripovedovalčevo mamo (I., 5., str. 93):

»Jetika jo je pobrala, kakor je zdaj Nanco ... Samo Nanca je lepo živela. Lepo je živela. Hočem reči, da je lepo živela z možem. Razumela sta se ... Mhm ... Sicer pa je bilo njeno življenje težko. Vso vojno je bila sama. Sama je bila in imela je štiri otročičke, najmlajšega še na svetu ni bilo, ko so Andreja pobrali v vojsko. In krave so ji pobrali. In njive so ji steptali. In drevje so ji posekali ... Mhm ... Vojna je vojna: ne pozna usmiljenja. Mati pa je mati; ne pozna miru in počitka, dokler ne preskrbi svojih otrok.«

Pripovedovalec je tesno povezan z njo, dovolj je star, da razume njeno žrtev, ki ga moralno obremenjuje in ji zato nasprotuje. V takih okoliščinah čuti, da ji mora izpolniti (morda zadnjo) željo v zvezi z dokončanjem šole v Tolminu (I., 2., str. 52): *»Napravi mi še to veselje!«* Vedno jo ima pred očmi, tudi kadar ni doma (I., 2., str. 40): *»V tisti postelji leži mama. Odeja je skoraj ravna, kakor bi bila mama že brez telesa. Na temno rdeči prevleki počivajo samo njene dolge roke, ki jih bo zagledal, kakor hitro bo*

prestopil prag. /.../ Njegov pogled se bo ustavil na tistih rokah in v grlu ga bo stisnilo, kakor bi na njih bral jasno zapisano smrt.«

Ko umira bolna mati, je poln mladostne moči in želje po ljubezni, kar ga navdaja s hudimi občutki krivde.

V II. delu romana, v katerem je opisano pripovedovalčevo otroštvo med I. svetovno vojno, je mama še sorazmerno mlada ženska, mama štirih otrok, mož se bojuje na ruskem bojišču, njegovo vlogo doma pa je prevzel ded, njegov oče.

Razmislimo

Primerjajte lik pripovedovalčeve mame z Vojnačkami, Briko in drugimi ženskimi osebami.

Opiši očetovo vedenje med mamino boleznijo, umiranjem in takoj po smrti. Pripovedovalec se ne udeleži ne bedenja ob mrtvi mami ne njenega pogreba, hkrati pa si očita svojo sočasno zmožnost zaznavanja in opazovanja, namesto da bi ga prevzelo resnično globoko čustvo žalosti. Kako razumete njegovo ambivalentno doživljanje materine smrti?

Kakšen je odnos med mamo in dedom?

Skrb za otroke in mamino delo v vojnem času, o čemer je po njeni smrti pripovedoval mehkosrčni Trnar, v tem delu romana skorajda nista omenjena. Kaj menite, zakaj ne? Utemeljite svoj odgovor.

Kadet mami zaupa in zato pri njej pušča stvari, da bi jih obvaroval pred krajo v vojašnici. Po njegovem samomoru jih mama brani in čez nekaj let ob njegovem prekopu izroči njegovi materi in zaročenki. Etično ovrednoti ta njena dejanja.

Justini pomaga pri porodu; z dedom ji dovolita, da z deklico nekaj časa ostaneta pri njih. Ali menite, da je takšna solidarnost v vojnih časih nekaj običajnega ali izjemnega?

Pripovedovalec opazi, čeprav je še otrok, da je mama za neznane vojake zanimiva ženska, saj jo ogovarjajo. Svojega sina skuša obvarovati pred prezgodnjimi erotičnimi spoznanji, zato ga odvede stran; podobno ravna tudi tedaj, ko med potjo na njivo zagledata Justino in kadeta v ljubezenskem objemu. Ali menite, da je mama želela otroka obvarovati pred prvimi spoznanji o spolnosti ali je le izrazila svoj odnos do takšnega vedenja? Razmišljajte še o njenih morebitnih drugih razlogih. Utemeljite svojo trditev.

Pripovedovalčev ded

V II. delu romana (od 1. do 6. poglavja) je 85-letni pripovedovalčev ded osrednja oseba. Opisan je skozi spomin iz perspektive pripovedovalca otroka, označujejo pa ga tudi besede drugih oseb.

Po sinovem odhodu v vojsko sprejme vlogo gospodarja na kmetiji, bojevitega varuha snahe, otrok in imetja (II., 1., str. 120): »*Mrko in zviška, kakor bi stari poglavar mogočnega rodu sprejel odposlanstvo pritlikavcev iz sosednje doline, je sprejel rekvizicijo.*« Znan je po svoji jezi in resnicoljubnosti. Prva se pokaže v številnih dejanjih, zadnja pa v župnikovih besedah (II., 6., str. 171): »*Ali je sam rekel, da bo umrl? No, potem bo že res.*«

Širino in samosvojost dedove osebnosti nam razkriva njegovo vednje v napetih in moralno vznemirljivih trenutkih, kot so npr. rekvizicija, vselitev vojakov v hišo, reševanje dragocenega vojaškega komisa iz Idrije in Justinin porod.

Med vojno zaradi sinove odsotnosti ded prevzame tudi njegovo očetovsko vlogo pri vzgoji vnukov. Ob dedovi močni in pozitivni figuri se kot nasprotje pojavlja sosed Vojnac. V njegovi domači hiši ga ne spoštujejo; žalosten se primerja s pripovedovalčevim dedom (II., 2., str. 131): »*O, on je dedec, on!*«

V njegovi oznaki, opisu je tragikomična primera s starim, oskubljenim vrabcem (II., 2., str. 130): »*Vselej je prikrevsal tudi stari Vojnac, droban in neznaten, a zelo prikupen možiček. Podoben je bil opešanemu, že oskubljenemu vrabcu, ki se z zadnjimi močmi poganja po vrtu in vdano čaka prve slane, ko bo izpihnil svojo trudno, toplo dušico ter nekje otrpnil in tam občepel za vselej.*«

Razmislimo

Kako na pripovedovalčevega deda gledajo vaščani?

Kakšen je dedov odnos do snahe, pripovedovalčeve matere?

Kakšen je njegov odnos do vojaškega komisa, hrane, ki jih je kasneje reševala pred najhujšo lakoto?

Opišite odnos deda do vnukov. Pripovedovalec ima kot najstarejši med njimi posebno vlogo. Medtem ko drugi ležijo na topli peči, ded pa sedi v kotu peči, v t. i. zdiču, mu mora brati iz Življenja svetnikov. Ali se mu to, da ga ded z

*velikim lesenim rožnim vencem oplazi po hrbtu, zdi obsojanja vredno?
 Ded počaka, da pride sin na vojaški dopust in mu takoj pove, da bo zdaj lahko on odšel. Ve, da bo kmalu umrl, saj usiha, ne dovoli, da bi poklicali zdravnika, poskrbijo pa naj, da pride župnik. Kakšen je dedov odnos do smrti?
 Kakšen je dedov odnos do vojakov, takoj ko pridejo v hišo, in kakšen potem, ko jih spozna? Kako se z njimi sporazumeva?
 Kako se ded vede do kadeta na začetku, potem ko ga bolje spozna, in nazadnje, ko izve za njegovo ljubezensko zvezo z Justino? Kakšen je njegov odnos do Justine, nezakonske matere, in do njene hčerke Božene?
 V eseju razmišljajte o medgeneracijskih razmerjih med dedom, očetom in vnukom. Kako jih zaznamujejo zgodovinske okoliščine, kako osebnostne lastnosti? Kako sprejemajo svojo usodo in usodo svojih bližnjih?
 V eseju z naslovom Ded, oče, pob razmišljajte o razlikah med generacijami v Pomladnem dnevu. Kdaj so razlike med njimi generacijske in kdaj izraz značaja močnih in zanimivih osebnosti? Opišite njihove medsebojne odnose.*

Različni očetje

Očetovstvo sodi med pomembne teme *Pomladnega dneva*. Lik pripovedovalčevega očeta je oblikovan ob likih drugih očetov.

V 3. poglavju I. dela se srečata pripovedovalčev oče in Modrijan. Oba imata za šolanje zrela sinova. Kakšne so v zvezi s tem Modrijanove težave in kakšne očetove?

V analizi pripovedovalčevega deda smo izpostavili tudi njegovo očetovsko vlogo. Ko se vojaški kuhar ob pogledu na dedove vnuke ves žalosten in zaskrbljen spominja svojih otrok v Trstu, pripovedovalec iz otroške perspektive sočustvuje z njimi, ker so tako lačni, da (po besedah svojega debelega očeta) jedo kamenje. Tudi zapita, groteskna figura, stražmojster Dominik, je oče (II., 5., str. 164): »*Testen je zablipal, kajti kadar se je spomnil svojih številnih nezakonskih otrok, ki so bili razsejani po deželi, se je vselej razjokal.*«

Očeta sta tudi kadet in Gino, vendar nobeden od njiju ne dočaka rojstva svoje nezakonske hčerke.

Razmislimo

Kakšen je pripovedovalčev odnos do različnih očetov? Kako se ob njih spreminja pripovedna perspektiva (pripovedovalec otrok – odrasel pripovedovalec)?

Za kadetovo očetovstvo je značilna njegova popolna odsotnost. Kmalu po Boženinem rojstvu napravi samomor zaradi političnih razlogov, ne da bi se menil za Justino in hčerko. Kljub temu je za Kadetko pomembna oseba. Med izletom pod Vranjek (v 6. poglavju I. dela) kot 12-letna deklica sprašuje o njem. Kaj vse jo zanima? Kako si razlagate, da toliko ve o njem?

Za otroke je zelo pomemben odnos med očetom in materjo. Opisite očetovstvo v trikotniku mama–otrok–oče: pripovedovalčev oče, mati in otroci; Modrijan in njegov odnos do žene ter sina Ludvika; mati Brika, oče »nekje med potjo« in hčerka Brikica; kadet, Justina in Kadetka; Vojnac in Vojnačka s tremi hčerami in neimenovani očetje njihovih otrok; Kadetka, Gino in Silvija.

Kot za kadetovo očetovstvo je tudi za Ginovo očetovstvo značilna popolna odsotnost. Kako se »bodoča« očeta razlikujeta med seboj?

Teta

Vrnil sem se, pa sem našel eno samo lastovko: doma je naša drobna teta, ki varuje to tristo let staro gnezdo in čaka, da se ptice vrnejo. (I., 1., str. 8)

Prvo noč po pripovedovalčevi vrnitvi domov tudi teta ne more spati. V 7. poglavju I. dela je opisan pripovedovalčev odnos do nje (I., 7., str. 185):

»Teta se mi je zasmilila. /.../ Za njo leži dolga, pusta cesta, skoraj vsa cesta njenega življenja. Prehodila jo je z zavezanimi očmi. Ničesar ni videla, ničesar doživela, samo izhodila se je.«

V III. delu je teta pripovedovalčeva vez s preteklostjo in pripovedovalka o dogodkih med njegovo odsotnostjo. Na več mestih v romanu je povezana s temo literarnega ustvarjanja.

Razmislimo

Ali tetina dejanja, ko zrači očetovo obleko in je že namazala njegov harmonij, dokazujejo tetino čustveno neobčutljivost, kot meni pripovedovalec?

Utemeljite odgovor.

Kaj teta meni o razmerju država in domovina in kaj o istem vprašanju meni pripovedovalec?

Kakšen je njen odnos do ljubezni? Kako o njej pripoveduje, še posebno, če jo primerjamo s stricem Tomažem?

Kaj meni o lepem in resničnem v umetniškem ustvarjanju?

Modrijan

Premožni sosed Modrijan se prvič pojavi v 3. poglavju I. dela romana. Prvi izreče besede, da je škoda, ker fant ne nadaljuje šolanja. Fant je sicer že pred tem prepričan, da se cela vas škodoželjno ukvarja samo z njim. Modrijan je opisan karikirano (I., 3., str. 45):

»/.../ še opazila nista, kdaj se je Modrijan prisukal okoli hleva. /.../ Okroglo glavo je nagibal na levo ramo in zvito gledal skozi priprte veke, z obrabljenim trgovskim smehljajem /.../ prikrival prebrisano zlobo, ki se mu je bila že zdavnaj zajedla v brazde okrog debelih ustnic.«

Pripovedovalčev komentar, da je z njim prehodil dolgo in zmagoslavno pot od potujočega kramarčka do trgovca, gostilničarja, posestnika in lastnika treh hiš, je pomenljiv. Pripovedovalec svoj odnos do Modrijana kaže tudi s smešenjem in popravljanjem njegove brezbrizne rabe besed, ki kažejo Modrijanov odnos do slovenskega jezika.

Po tem dogodku Modrijan ni posebno opazen v razvoju pripovedi. Pojavi se še v 1. poglavju III. dela (str. 187) v retrospektivni epizodi o kadetovem prekopu dve leti po končani 1. svetovni vojni: *Na Preseki sem zagledal Modrijanove iskre vrance, zaprežene v zapravljiček*. V III. delu *Pomladnega dneva* je namig o njegovem izdajstvu, zaradi katerega so očeta odpeljali v koncentracijsko taborišče.

Razmislimo

Opazujte, kakšno je Modrijanovo vedenje, kako se postavlja v ospredje in igra vlogo moralnega razsodnika.

Na začetku 2. poglavja III. dela je lirični opis Modrijanovega travnika,

ki preide v refleksijo o ljubezni do domovine. Ali je Modrijanov travnik takšen, kot je bil vsa leta v pripovedovalčevem spominu?

Domotožje je čustveni privid domovine (III., 2., str. 194). *Kako razumete to trditev v zvezi z Modrijanovim travnikom? Zakaj se pripovedovalec ne želi odpovedati svoji iluziji o njem? Kako razmišlja o ljubezni malih narodov do domovine?*

Brika (primerjava s Kadetko)

Brika in Kadetka sta povezani s pripovedovalčevimi prvimi erotičnimi spoznanji. 12-letna Kadetka in 18-letna Brika sta si sicer podobni zaradi nezakonskega rojstva, vendar celo najbolj privoščljivi ljudje ločijo med Kadetko, ki je sad nesrečne ljubezni, in Briko, katere oče je *nekje med potjo*. Brika pripovedovalca vznemirja in spravlja v zadrego s svojim neposrednim telesnim približevanjem. Njegov odpor do Brike se najbolj nazorno pokaže takrat, ko si sicer ne upa zavrniti njenih podarjenih zrelih češenj, vendar jih kasneje vrže na tla in pomečka, preden pride domov, saj se mu gnusijo. Odpor do Brike se v njem samo še stopnjuje, ko se na dan mamine smrti spominja njenega nadlegovanja.

Podoben odpor do spolnosti je začutil tedaj, ko je zalotil župnika s kuharico Zano. Kot otrok ni razumel njunega odnosa, vendar mu kljub temu vzbuja gnus, ki se kaže v tem, da ne more popiti ponujene sladke kave, še huje (II., 6., str. 175): »*Od tistega dne ne sladim bele kave.*«

V 4. poglavju I. dela je Brikin oris (I., 4., str. 66): »*Zelo brbko, zelo okroglo, zelo veselo in živahno dekle. /.../ Njeno mlado napeto telo je bilo polno kakor struna.*«

Povsem drugačen pripovedovalčev odnos se razkriva v različnih opisih Kadetke v istem poglavju. Ko koscem prinaša hrano, je »*kakor velik mak*« (I., 4., str. 70); je »*kakor živ cvet na stari kakteji*« (I., 4., str. 73), ko se pojoč ziblje na vrbi, za katere veje se je ujelo truplo njene mrtve matere Justine.

Razmislimo

V 5. poglavju se pripovedovalec spominja vračanja domov po srečno opravljenih izpitih in svojega srečanja z Briko. Kako se spremeni njuno vedenje? Ali Brika kdaj pokaže tudi sočutje in razumevanje?

Trnar

Pojavi se samo v 5. poglavju I. dela. Med materinim pogrebom ostane s pripovedovalcem in Kadetko v hiši, da bi na očetovo prošnjo varoval dom (I., 5., str. 87):

»Čeprav sem imel Trnarja zelo rad, mi ni bilo všeč, ker je ostal pri meni. Rad bi bil sam. /.../ Trnar je bil visok, koščen starec sedemdesetih let. Bil je moder mož in mož mehkega srca, celo preveč mehkega, saj sem večkrat slišal reči: 'Ne bodi no Trnar!', kar je pomenilo, da nekdo ni bil samo dober, temveč da je v svoji dobroti šel tako daleč, da je bil že norcu podoben, kakor pravijo pri nas. Razumljivo je, da je bil Trnar tudi zelo tenkočuten.«

Trnar se razkriva v svojem pogovoru s Kadetko, ki ga spravlja v zadrego s svojimi neposrednimi in otroškimi vprašanji o najpomembnejšem – o ljubezni kot bistvu življenja.

Trnarjeva dobrota se razodeva v potrpežljivosti, s katero odgovarja na Kadetkina vprašanja in ji dovoli, da ga o marsičem celo prepriča, še bolj pa v njegovem samogovoru, ki ga, tako kot že velikokrat, skrivaj posluša pripovedovalec.

Razmislimo

Povzemite Trnarjev samogovor o umiranju žene Tilčke. Komentirajte Trnarjevo vedenje, ko je fante iz vasi vabil k bolni ženi na obisk. Kaj menite o njegovi ljubezni do nje?

Pri pouku naj dvojica glasno prebere pogovor med Trnarjem in Kadetko. Izpisujte si, kaj vse je deklica ujela iz pogovorov odraslih, in opazujte, kako samostojno kljub temu razmišlja o vseh pomembnih življenjskih vprašanjih. V eseju primerjajte življenjske zgodbe Kadetke, njene matere Justine in Brike. Kako jih sprejema vaška skupnost in kako pripovedovalec? Ali bi bili danes v odnosu do njih kaj drugačni? Eseju določite ustrezen naslov.

Stric Tomaž

Stric Tomaž je brat pripovedovalčeve matere, *človek hudomušne besede in zlatega srca* (I., 4., str. 62). Njegovo zlato srce se nam razkriva, ko kar mimogrede prebrodi reko in pride pomagat pri košnji, ne da bi prejemal plačilo za to delo.

Ko med košnjo sliši, kako pripovedovalec/pob glasno ponavlja italijansko pesem in mu pove, da je Dantejeva, stric vpraša: *»A tisti s krivim nosom, ki so mu lani v Tolminu postavili spomenik?«* In nadaljuje (I., 4., str. 69): *»No, ga bomo že na glavo postavili v Sočo, ko pride čas za to.«* Njegove hudomušne besede so polne erotičnih namigov. Celo v gosti travi vidi podobnost z mlado žensko: *»Joj, kako je lepa! Kakor nevesta!«* Vse to erotično prebujajoči se pripovedovalec sicer rad posluša, vendar pa sam skrbno skriva svoja čustva in občutke. Tako npr. sliši, kako stric Tomaž pravi Briki: *»Ti si mi sama živa kri! /.../ Z lasmi in kostmi bi te pozobal.«* Ko v 2. poglavju III. dela teta pripoveduje o ljubezni med Kadetko in Ginom, jo stric prekinja s komentarji (III., 2., str. 207):

»To bo ptičica, so se oblizovali dedci. /.../ Fantje pa na njeno petje kakor žrebci na kobilino rezgetanje. /.../ Meni se zdi, da je vsaki kuri všeč, če si petelin brusi kremplje okrog nje.«

Razmislimo

Primerjajte, kako o Kadetkini ljubezni pripoveduje teta in kako stric Tomaž.

Vešpa in njegova sestra Tona

V dogajanje vstopita v 7. poglavju II. dela. Sestavljata pisano podobo vaške skupnosti, v kateri ima vsakdo svoje mesto. Strežnikov Martinček, po domače Vešpa, pride k pripovedovalčevi družini po dedovi smrti in očetovi vrnitvi na fronto po koncu vojaškega dopusta, počaščen zaradi vabila. Ko Šmonov Izidor prinese novico o Justinini smrti, se ob tragični novici zbere vaška skupnost. Mamo takoj zaskrbi, kaj je z malo Kadetko.

Moški delujejo bolj uradno, pošljejo po stražmojstra Dominika Testena, da (II., 7., str. 178) »*ugotovi dejanski stan. Popoldne so štirje vojaki že prinesli Justino mimo hiše. Bila je pokrita z vrečo, samo njeni dolgi rdečkasto zlati lasje so viseli z nosil in nihali v pomladanskem toplém zraku; skoznje se je prelivalo večerno sonce.*« Pripovedovalec in njegova sestra spleteta venec iz pomladnega cvetja in ga odneseta v Martinov senik, kjer so pustili truplo samomorilke.

Vešpajeva sestra Tona Strežnikova je pobožna in blaga ženica, ki je vse življenje služila kot dekla, zdaj pa v domači podrtiji čaka na smrt in med tem čakanjem obiskuje bolnike in mrliče (II., 7., str. 179): »*Prišla je tudi k Justinu v senik in tam iz srca pomolila za njeno izgubljeno dušico.*« Čeprav Tona najbrž sama ni nikoli doživela ljubezni, je prav ona v pripovedovalcu vzburla razmišljanje o usodni povezanosti ljubezni, lepote in smrti.

Razmislimo

Vse te tragične dogodke je pripovedovalec doživljal v otroštvu. Katere Tonine besede so se mu trajno vtisnile v spomin in celo oblikovale njegove prve predstave o ljubezni?

Ob spominu na Justinin pogreb se začne pripovedovalec spraševati o posebni povezanosti lepote in resnice v umetniškem ustvarjanju. S katero prisposodbo oriše posebno lepoto nesrečne nezakonske matere, ki se mu prav tako trajno vtisne v spomin kot Tonine besede o njeni in kadetovi ljubezni?

Slog v romanu

Vse od prvih ocen romana velja, da je najopaznejša lastnost tega dela izjemen slog. Ko pa skušamo z analizo poiskati njegove najpomembnejše slogovne značilnosti, kaj hitro spoznamo, da niti malo ne zadostuje razbiranje posameznih stilnih sredstev, temveč je nujno potrebno razčleniti posamezne nadrobnosti in njihov pomen za celoto. Literarno kultivirani bralec namreč sprejema posamezne slogovne značilnosti kot neločljivi sestavni del umetnostnega besedila in njegovega sporočila. Slog je pomen in obenem lepota.

Lahko na primer opazujemo, s katerimi jezikovnimi sredstvi so označene posamezne književne osebe, kako je izražen pripovedovalčev odnos do ubesedenih dogodkov in oseb ter medsebojni odnos različnih književnih oseb. V ponavljajočih se prvinah iz uvoda poleg zgodbe, izražene z osebami in dogodki, razbiramo tudi metaforično pripoved o lepoti pomladnega dneva. Vedno znova lahko odkrivamo smisel posameznih stilnih figur, od zvočnih do retoričnih. Umetniško delo ostaja zaradi takšne izrabe jezika pomensko odprto in vedno znova zastavlja bralcu nova vprašanja. Prav tako se tudi književne osebe, dogodki in okoliščine izmikajo enoznačnemu razumevanju.

Zaradi vsega omenjenega je nemogoče enopomensko določiti sporočilo romana in njegovih posameznih sestavin. Vprašanja k posameznim enotam besedila v tem priročniku so napisana prav zato, da spodbudijo razmišljanje o njihovih različnih pomenih. Vse od prvega odstavka romana, ko pripovedovalec poroča o srebrni svetlobi tistega lepega pomladnega dneva, do zadnjega odstavka v njem, ko se pred sončnim zahodom svetlobi pridruži še zvenenje, je s temo odraščanja in umetniškega ustvarjanja povezana tema lepote. V tem vidno-slušnem okviru sončnega majskega dneva je izrisan umetnikov mladostni portret.

Osrednja nosilka lepote je Kadetka. Umetnik jo primerja z »*velikim makom na zelenem travniku*«, je dekletce, ki sesipa »*svoj srebrni smeh v tiho jutro*,« itd. Toda prav ob Kadetki je najbolj razvidno, da Kosmač lepote ne povezuje samo z naravo, ampak tudi z etičnostjo. Ko se na koncu romana pripovedovalec zave, da sta v besedni umetnosti lepota in resnica neločljivo združeni v celoto, se hkrati zave, da je kot pisatelj na pravi poti: »*Če bo resnično, bo tudi lepo.*« Zato sklene, da bo pisal, saj je besedna umetnost edina umetnost, s katero lahko pisatelj spet oživlja že minula obdobja življenja in jih s tem rešuje pred minljivostjo.

Primerjava med romanoma *Pomladni dan* in *Ubežni delci*

Tematika

Romana *Pomladni dan* (1953) in *Ubežni delci* (1996) se razlikujeta po mnogih značilnostih, podobna pa je njuna snov, in sicer druga svetovna vojna, vključno z dogodki, ki jo napovedujejo, in njihovimi posledicami.

Avtor prvega dela, Ciril Kosmač, je bil rojen na Slapu ob Idrijci leta 1910, Anne Michaels pa leta 1958 v Torontu v Kanadi. V času med prvim izidom *Pomladnega dneva* in *Ubežnih delcev* samo 43 let kasneje se je v svetu spreminjal pogled na preteklost. Zdi se, da so individualni spomini na dogodke druge svetovne vojne sčasoma zbledeli ali celo izzveneli, saj so jih marsikdaj prekrila aktualna doživetja, povezana z novimi, nič manj pretresljivimi dogodki v številnih žariščih po svetu. V primerjavi z zgodovinskimi deli pa ima sprejemanje literarnih fiktivnih pripovedi posebno značilnost, ki lahko pomeni celo prednost: bralec z vsakim novim bralnim dejanjem ponovno oživi ubesedene dogodke, vendar na svoj način. Mladi bralci, ki boste oba romana prebiral v šolskem letu 2017/2018, boste marsikateri romaneskni dogodek videli skozi optiko sedanjega dogajanja v svetu. Čeprav postavljena v zgodovinski okvir pa je osrednja tema obeh romanov eksistencialna: gre za pripoved o boju za ohranitev golega življenja posameznika oziroma skupnosti. V obeh delih srečamo še naslednje pomembne teme: beg pred nasiljem in smrtjo, iskanje doma kot varnega zavetja in ljubezen kot najelementarnejše človekovo čustvo.

Tistega lepega pomladnega dneva se je že odrasel pripovedovalec v *Pomladnem dnevu* po končani vojni vrnil domov v dolino ob Idrijci in ob tem podoživel svoje celotno življenje. *Ubežni delci* pa nas s sorazmerno velikim številom književnih oseb, katerih individualno, intimno življenje je tesno povezano z zgodovinskimi okoliščinami, z daljšim pripovednim časom in številnimi dogodki, razširjenimi čez več celin, z nekaterimi značilnostmi spominjajo na roman epopejo judovskega ljudstva tik pred drugo svetovno vojno, med njo in v desetletjih po njej. Z upodobitvijo

miselnega sveta književnih oseb različnih narodnosti in veroizpovedi, njihovih zapletenih odnosov, refleksij in pogovorov je v marsičem blizu esejskemu romanu. Glede na to, da je v ospredju osebni razvoj mladega protagonista, pa bi ga lahko imenovali tudi razvojni roman.

Obe deli, *Pomladni dan* z analitično pripovedno tehniko in *Ubežni delci* s prevladujočim sintetičnim načinom pripovedovanja, sta si najbolj podobni po dramatičnem begu protagonistov pred smrtjo in iskanjem doma. Najbolj opazna razlika med njima pa ni le v dolžini besedila, številu oseb in dogodkov, temveč v nasprotju med dogajalnimi prostori, v katerih poteka dogajanje: med povsem ruralnim okoljem v *Pomladnem dnevu* in prevladujočimi urbanimi okolji v *Ubežnih delcih*. Protagonist Jakob Beer – ki je hkrati večino romana tudi pripovedovalec, po Jakobovi smrti pripoved nadaljuje in zaključi Ben, najditelj njegovih zapiskov na Idri – po svoji rešitvi večinoma živi med izobraženci, ki so sicer življenjsko ogroženi, vendar jim je zaradi njihove izobrazbe dostopen svet človekove misli, umetnosti in znanosti ne glede na dogajanje. *Ubežni delci* so pripoved o sodobnih ahasferjih, ničesar krivih ljudeh (tudi) judovskega porekla. Vandali in preganjalci – »iztrebljevalci manjvrednih ras«, so jih obsodili na nenehni beg in iskanje doma.

Kljub številnim razlikam sta si romana podobna v obsodbi nasilja vseh vrst, oba vsebujeta spoznanje, da vojna zaznamuje nove in nove generacije.

Dom – domovina

Ko zarišemo dogajalne prostore v *Ubežnih delcih* in njihovo razprostranjenost po več celinah zemeljske oble primerjamo z dogajalnim prostorom, ki je v *Pomladnem dnevu* večinoma omejen na dolino Idrijce in pripovedovalčev dom na levem bregu te reke, spoznamo resničnost Kosmačeve izjave: »*Kar se pomembnega zgodi, pride v vsako vas.*«

Opustimo razmišljanje o tem, ali je sploh mogoče dvakrat stopiti v isto reko. Dejstvo je, da pomeni pripovedovalcu v *Pomladnem dnevu* vrnitev domov in srečanje z domačimi izpolnitev največje želje; grški

znanstvenik Athos Roussos se pred največjo nevarnostjo za Jakobovo in svoje življenje vrne na domači otok Zakintos, za katerega prej, kot da ne bi vedel, ali mu kaj pomeni.

Vprašajmo se, kaj književnim osebam iz obeh romanov pomeni dom. »*To tristo let staro gnezdo*« ali kar »*domača streha*« v *Pomladnem dnevu* pomeni edino varno zavetje za starše in otroke. Zaradi socialnih razmer v času fašistične zasedbe in materine bolezni so potrebni očetovi nadčloveški napor, da se »*gnezdo*« ne bi razdrlo. Nasilnost fašizma se kaže tudi v tem, da je moral pob zapustiti svoj dom in bežati v neznano. V *Ubežnih delcih* pri osebah, ki so preživele holokavst, zaradi katerega so bile ogrožene ne le socialno, temveč tudi življenjsko, v povojnih letih skoraj ne opazimo prikrajšanosti. Po eni strani te osebe vsaj na videz zlahka menjavajo prostore, kjer stanujejo. Vendar se zavedajo, da je dom veliko več kot hiša, v kateri kdo trenutno živi. Pomeni prostor ljubezni, varnosti in zaupanja. V deželah, kjer najdejo pribežališče, se navadno težko vključujejo v tujo skupnost, zato iščejo družbo predvsem med svojimi rojaki, kolikor je to sploh mogoče. Prav *Ubežni delci* pa nam istočasno z največjimi grozotami, ki jih je zakrivil človek, pripovedujejo tudi o ljudeh, ki so pripravljeni pomagati sočloveku celo za ceno lastnega življenja, pa tudi o tem, da so si ljudje, ki so se rešili nasilne smrti v času nacizma, sposobni vedno znova ustvariti nov dom in družinsko skupnost.

Etična, bivanjska in narodnostna tematika

V obeh obravnavanih delih se vse tri omenjene tematike medsebojno prepletajo, seveda na drugačen način.

Romana pripovedujeta o tem, kaj pomeni izgubiti najbližje in najdražje – starše, otroke, brate in sestre. Vendar tudi po takšnih izgubah nastajajo nove, prav tako globoke človeške vezi – ljudje, ki niso v najožjih sorodniških odnosih, v imenu človečnosti postanejo pribežnikom opora in njihov dom zavetje zanje.

V romanih *Pomladni dan* in *Ubežni delci* je odločilna pomoč ljudem, ki so v veliki bivanjski stiski, saj so življenjsko ogroženi, človeko-

ljubna dejanja pa so povezana s tveganjem in samožrtvovanjem rešiteljev. Mama v *Pomladnem dnevu* ne obiskuje več zdravnika, ker si družina zaradi pomanjkanja sredstev tega ne more privoščiti, Athos Roussos tvega življenje, ko v Biskupinu na Poljskem rešuje judovskega dečka Jakoba Beera. V obeh primerih gre za preživetje otroka oziroma otrok. Značilnost najvišjih etičnih dejanj, ko se človek brezpogojno žrtvuje za drugega, pa je, da se rešitelj ne zaveda njihove izjemnosti in zanje ne pričakuje plačila.

V *Pomladnem dnevu* je ob dedovem umiranju pripovedovalec kot otrok prvič doživel smrt ter spoznal žalost in sočutje. Med materino boleznijo in smrtjo se je prvič srečal s posledicami, ki jih je povzročila boleča izguba – čustveno otopelostjo, eksistencialno praznino in občutki krivde zaradi nezmožnosti žalovanja. Najhuje pa ga je, čeprav že kot odraslega moškega, prizadela očetova smrt – njegovo pokončanje v nacističnem koncentracijskem taborišču, saj je bilo absurdno in poniževalno (I, 1., str. 24): »*Ti, saj res, tvojega očeta so tudi ubili. /.../ Pri večernem raportu. S coklo po glavi.*«

Množično pokončevanje v koncentracijskih taboriščih in drugod med drugo svetovno vojno je ljudem še v zadnjih trenutkih življenja jemalo dostojanstvo in jih izenačevalo s predmeti. V zvezi s tem se bralcu obeh maturitetnih romanov kar samo vsiljuje vprašanje o človekovi pravici do dostojnega življenja in dostojanstvene smrti. Pripovedovalčev oče je v taborišču v Mathaussnu delil usodo milijonov Judov in drugih evropskih »manjvrednih narodov in ras«. V *Ubežnih delcih* je poboj Jakobovih staršev in izginotje njegove sestre Belle samo eden izmed takšnih dogodkov. Pretresljive so tudi zgodbe ljudi, ki ne zmorejo živeti sproščeno, čeprav so se rešili nasilne smrti, ob njih pa celo tisti, ki nacističnih grozot niso sami doživeli, še naprej živijo v senci smrtne groznje. Za preživele je pogosto značilno, da o doživetem ne morejo pripovedovati niti svojim otrokom, ki zaradi tega trpijo, ne da bi razumeli molk in odtujenost svojih staršev. Takšne travme so v *Ubežnih delcih* opisane predvsem v Benovi pripovedi.

Književne osebe si različno prizadevajo za vrnitev v polno čutno-čustveno življenje in vero v njegov smisel. Pripovedovalec v *Pomladnem dnevu* kljub navidezni ravnodušnosti ob krutih novicah o smrti matere (in kasneje očeta), ki jo samemu sebi nepopustljivo očita, vse bolj občuti poleg lastne bolečine tudi bolečino številnih rojakov, katerih svojci so izgubili življenje

v boju za svobodo. Ob tem v njem dozori nova spoznanja o nujnosti osvobodilnega boja in smiselnosti žrtvovanja za lastni narod in domovino (I., 1., str.): »*Tu je naš list, na njem piše, da je eden najmanjših narodov izpolnil svojo največjo dolžnost: Dvignil se je, ko so ga poteptali na tla, in šel z golimi rokami v boj. Bil se je za človeka in je zato zmagal. Hvale ne potrebuje in ne slave, kakor je ne potrebuje nihče, ki je izpolnil svojo dolžnost, svobode in pravice pa mu tudi ni treba meriti, ker si ju je v boju odmeril že sam.*«

V njegovem prividu se pojavi dolg sprevod, v katerem korakajo stotisoči padlih. V njem zagleda tudi svojega očeta, ta ga »nagovori« in z izrečenimi besedami utemelji svojo odločitev za narodnoosvobodilni boj in s tem smrt (I., 1., str. 30): »*Res je, da sem star, toda ne tebe ne brata ni bilo doma. Sicer pa sem petindvajset let čakal na to uro.*«

V romanu Anne Michaels ne najdemo ničesar podobnega. Kot da pripadniki razseljenega judovskega naroda nimajo nikakršne možnosti za skupen in organiziran upor. Izjema je npr. beg Benovega očeta iz taborišča skupaj z nekaj tovariši in njihova pridružitve partizanom, o čemer pa ta po končani vojni noče govoriti.

V *Ubežnih delcih* je s slikovitimi primerami opisano, kaj otroku pomeni prisilna izguba prvega jezika. V obeh delih pa je istočasno več kot očitno dejstvo, da različnost jezikov ni ovira, kadar se hočejo ljudje med seboj sporazumeti ali drug drugemu pomagati.

Žrtvovati se za nekoga zato, da mu rešiš življenje, je eden osrednjih etičnih imperativov v *Ubežnih delcih*. Vendar »*Rešiti drugega pomeni rešiti sebe*«. To namreč velja za Athosovo ravnanje. Ko je bežal iz Poljske, da bi rešil Jakoba, je, ne da bi se tega takrat zavedal, rešil pred kasnejšim nacističnim pokončanjem tudi samega sebe. Ob branju romana torej spoznavamo, da človek, ki ravna etično in zaradi tega celo tvega svoje življenje za sočloveka, tako ravna v imenu najvišje človečnosti, katere izjemnosti in veličine se največkrat niti ne zaveda. Prav besedna umetnost bralcu omogoča, da sega onstran stvarnih podatkov in zgodovinskih analiz, od statističnega preštevanja medvojnih žrtev in rešenih k upodobitvam posameznikov, ob katerih nam razkriva, kako pomembno je vsako rešeno človeško življenje, s tem pa tudi pripravljenost ljudi, da si med seboj nesebično pomagajo.

V III. delu *Pomladnega dneva* je v okviru domoljubne oziroma domovinske teme, in sicer v pogovoru med pripovedovalcem in teto o državi in domovini, poudarjeno razlikovanje med domovino in državo. Pripovedovalec s teto razpravlja o tem, da po osvoboditvi prihajajo novi časi, ko bo treba poleg domovine, *ki daje*, priznavati tudi državo, *ki jemlje*. Tudi v *Ubežnih delcih* je v Benovi pripovedi o dogajanju v Kanadi omenjen odnos do države, in sicer je to ustanova, ki npr. skrbi za varnost državljanov. Vendar njegovi starši kljub uradnemu obvestilu oblasti o nevarnosti poplav niso hoteli zapustiti domače hiše, saj po svoji taboriščni izkušnji med drugo svetovno vojno ne zaupajo več ne oblasti ne sedanji prijaznejši usodi: »*Kdo bi si drznil verjeti, da bo rešen dvakrat*« (str. 230). V nasprotju s pripovedovalcem v *Pomladnem dnevu*, ki se je tistega pomladnega dneva vrnil domov – v rodno dolino, v svojo domovino, roman *Ubežni delci* pripoveduje o ljudeh, ki zaradi različnih zgodovinskih okoliščin niso imeli svoje domovine. Pa vendar so od ljudi, prebivalcev našega planeta, upravičeno pričakovali razumevanje in sprejem, s tem pa tudi uresničitev svoje pravice do varnega doma in življenja.

Ljubezen

V obeh romanih je ljubezen upodobljena kot vir in smisel življenja. Z ljubezensko temo v *Pomladnem dnevu* je povezana predvsem Božena-Kadetka. Zanj je značilna ljubezen, ki ne priznava niti družbenih in nacionalnih razlik niti moralnih zadržkov. To velja tudi za njeno nezakonsko mater Justino in očeta Čeha, avstro-ogrskega kadeta, ki se zaljubi med prvo svetovno vojno. Kot Justina se tudi Kadetka zaljubi v tujca, Italijana Gina – »Lahčka«, tokrat med drugo svetovno vojno. Tudi ona kot nezakonska mati rodi hčerko Silvijo. V *Pomladnem dnevu* je ljubezen močnejša od katerekoli ideologije ne glede na zgodovinske okoliščine.

Giocondo, pripovedovalčevo neuresničljivo hrepenenje po idealni ženski v *Pomladnem dnevu*, bi lahko primerjali z Athosovim čustvom do pokojne žene Helene. V *Ubežnih delcih* so sicer upodobljena še druga ljubezenska razmerja. Književnim osebam v obeh romanih je skupno to, da

je njihova zmožnost ljubiti okrnjena zaradi ogroženosti v vihnih časih. Najbolj podrobno je upodobljen Jakobov zapleteni notranji čustveni svet. Kot pripovedovalec ga v romanu opisuje skozi dvojno optiko: kot reminiscence na otroštvo in istočasno skozi pogled odraslega, ki s časovne razdalje opazuje odraščajočega dečka in komentira njegova občutja in vedenje.

Ljubezenska tema je v *Pomladnem dnevu* prepletena s temo smrti. Kadetko namreč vse od njenega rojstva spremlja smrt. Pripovedovalčeva mama in babica Terezija jo takoj po rojstvu *krstita v sili*, ker menita, da drobcena punčka ne bo dolgo živel, tete Vojnačke pa bi jo najraje poslale med angelčke, ker je pri hiši premalo kruha za vse otroke. Še pred njenim rojstvom njen oče napravi samomor, kasneje pa tudi njena mati Justina.

Po materini smrti Kadetka nekaj časa živi pri Vojnaču, potem spet na domu pripovedovalca, nazadnje pa se preseli v Vešpajevo bajto in se preživlja s šivanjem. V njej je nekakšna prvobitna erotična moč, ki se ji ne more upreti noben moški. Odraščajoči pripovedovalec, ki ga je deklica s svojo lepoto in drugačnostjo začela erotično privlačiti že v deških letih, ob svoji vrnitvi znova ves vznemirjen občuti, da (III., 2., str. 214–215) iz nje diha »*tisto vabljivo, mehko in privlačno ozračje, / .../ ki je takoj napolnilo ves prostor z nekakšno nevidno, samo občuteno svetlobo.*«

Njun drugi sprehod pod Vranjek (na koncu romana), ko ju »varuje teta«, pripovedovalec pa kot obljubo novega življenja nosi na ramenih njeno in Ginovo hčerko Silvijo, je poln simbolike o zmagi življenja nad smrtjo. Kajti Kadetka šele na tem sprehodu izve, da se njen ljubljani Gino ne bo nikoli vrnil k njej in hčerki, ker je mrtev in pokopan v nekdanjem kadetovem grobu. Čeprav jo novica o njegovi smrti pretrese, jo potolaži tetino zagotovilo, da Gino, ki je zaradi ljubezni do nje prestopil k partizanom, ni bil likvidiran kot izdajalec, ampak je padel v osvobodilnem boju (to je sicer tetina laž, ker ji noče razkriti absurdnosti Ginove smrti).

V *Ubežnih delcih* je več ljubezenskih zvez. Prav tako pomemben kot ljubezen mladih parov pa je tudi ljubezenski odnos, ki povezuje starše. Kdor je zaradi vojnega nasilja izgubil očeta in mater, je izgubil tudi dom ter zglede družinske povezanosti in ljubezni med staršema. Rešeni Jakob v odraščajočih letih s hrepenenjem opazuje odnose v družinah, ki mu pričarajo občutke v domačem družinskem okolju, kot bi ves čas hrepenel

po nekdanjem življenju v svoji družini. Prav tako se trudi, da bi v sebi oživil spomine na sestro Bello. Ne da bi si tega želel, se z umrlimi srečuje v hudih sanjah, buden pa dolga leta ne more govoriti o njih. To se spremeni šele, ko doživi osrečujoč in zaupanja poln ljubezenski odnos z Mihaelo. V nasprotju s tem pa je v *Pomladnem dnevu* ljubeči odnos med očetom in materjo nekaj samoumevnega, trajnega, nikoli pozabljenega. Prav tako naravna je tudi materina smrt v krogu družine. Oče-mož ji igra na harmonij, otroci ji pripravijo mrtvaški oder; cela vaška skupnost se med bedenjem ob mrliču in na pogrebu poslovi od nje. Ob tem je najbolj opazno, da se pripovedovalec sam izključi iz poslavljanja skupnosti od njegove umrle matere, kar ga kasneje obremenjuje z občutkom krivde.

Ljubezenska tema je v Kosmačevem romanu povezana z bivanjsko tematiko. Kot bi slutila, da je življenje uganka, velika skrivnost, Kadetka že kot dvanajstletna deklica sprašuje pripovedovalca: »Povej, ali si ti lahko misliš, da te ne bi bilo?« Pripovedovalec si na njeno vprašanje odgovori 15 let kasneje: »Ne, tega si res ne morem zamisliti.« O pomenu tega vprašanja za idejno sporočilo *Pomladnega dneva* je Tomaž Sajovic napisal: »Kadetkino vprašanje sploh ni naivno, saj je v bistvu parafraza Leibnizovega in Heideggerjevega temeljnega filozofskega vprašanja: Zakaj je sploh bivajoče in ne rajši Nič. Nanj je Heidegger odgovarjal s svojo filozofijo biti: vsako bivajoče je in ta je – to je namreč bit – že Platonu in Aristotelu pomenil čudež. V luči tega ni mogoče nikakršnega bivajočega, torej tudi nobene ideje, povzdigniti v neko vrhovno počelo vsega živega in neživega. Prav to resnico pa opisuje tudi Kosmačev roman, resnico, ki jo lahko opišemo kot razliko med bivajočim kot nekim konkretnim bivajočim, in tem, da to bivajoče najprej in predvsem je. To razliko pa je mogoče ubesediti prav s prevlado poetske funkcije nad referencialno.¹⁹

Morda se v tej Sajovčevi razlagi skriva tudi odgovor na vprašanje, zakaj je v romanu *Pomladni dan* družbeno-zgodovinska tematika precej v ozadju, čeprav v njem beremo o dveh svetovnih vojnah, nacizmu in fašizmu z nasilno asimilacijo – »iztrebljanjem manjvredne rase«. Vsak

¹⁹ Tomaž Sajovic: *Kako bi bilo, če te ne bi bilo*. V: Marija Mercina, *Proza Cirila Kosmača*: 2003, str. 173.

posameznik, kjerkoli živi in kateremukoli družbenemu sloju pripada, je v svojem bivanju neponovljiv, saj nosi v sebi enkratni čutni, čustveni in miselni svet. Resnično: prav vse, kar se na tem svetu človeško pomembnega zgodi, pride prej ali slej v sleherno vas.

Jezik in jezikovne skupnosti

Iz etičnih načel, ki zahtevajo spoštovanje vsakega posameznika in njegove ožje ter širše skupnosti, se rojeva humanistično jedro obeh romanov. Njegov nujni sestavni del je tudi pravica do lastnega jezika. Avstrijski vojaki iz *Pomladnega dneva*, ki so med prvo svetovno vojno nasilno zasedli pripovedovalčevo hišo, so se kmalu spremenili v ljudi, ki so bili podobni domačinom, še zanimivejši so zato, ker so govorili dokaj razumljive slovanske jezike. Ravnatelj na italijanski klasični gimnaziji v Tolminu, ki je bil Furlan, in celo italijanski karabinjer, ki je takoj po materinem pogrebu aretiral pripovedovalca, sta med ljudmi ob Idrijci veljala za dobra človeka. Furlan se je pripovedovalcu res izkazal kot takšen, karabinjer pa je pri njem pokvaril dober vtis s slavnostnim govorom o veličini Italije. Podobno velikih besed sta bil deležna tudi oče in pripovedovalec med vpisovanjem v omenjeno gimnazijo. Ravnatelj je bodočega učenca spodbujal s »*Saj bo šlo*«, z njima je govoril goriško italijansko narečje in vanj vpletal slovenske besede, zadržtemu profesorju zgodovine pa se je zdelo potrebno govoriti o veličini Italije in njene kulture. V takšnih okoliščinah je bilo v pogovoru s sosedom Modrijanom še opaznejše očetovo spoštovanje slovenskega jezika, saj je popravljajl njegove neustrezne besede.

V *Ubežnih delcih* se bralcu velikokrat zazdi, da v svetu nasilja in bežanja postaja zvestoba posameznika lastnemu jeziku vse manj možna, manj pomembna ali celo življenjsko nevarna. Kot nasprotje te navidezne indiferentnosti do jezika je pri njih opazna povečana pozornost do nekaterih besed in čaščenje posameznih besed in celo črk, kot je npr. posvetilo »*Za J*« na začetku romana. J. Od besede ali celo črke je bilo namreč v času nacizma popolnoma odvisno posameznikovo življenje.

Umetnost in znanost

V romanu *Pomladni dan* ima pomembno mesto tudi tema umetniškega ustvarjanja. Prvič se pojavi v samogovoru pripovedovalca pred ogledalom, in sicer takoj potem, ko ta izve za očetovo smrt. Kot pisatelj v teh trenutkih občuti razcepljenost lastnega jaza na doživljajoči in opazujoči jaz. Prvi, ki je prizadet zaradi novice o očetovi smrti, očita drugemu, ki predstavlja željo po literarnem ustvarjanju, da je *divji lovec*, ki lovi njegova doživetja in spomine ter kljuva vanje kot *jastreb* (I., 1., str. 27).

V miselnem svetu številnih književnih oseb iz *Ubežnih delcev* sta v ospredju tako znanost kot umetnost. Različne umetnostne zvrsti, kot so glasba, slikarstvo in literatura, sodijo v njihovo vsakdanje delo in življenje nasploh. Svojo eksistenco pogosto doživljajo skozi spoznanja na podlagi umetnosti in znanosti. Jud Jakob Beer, ki mora najbolj radovedna otroška leta preživljati skrit, zaprt v sobi, vse, kar mu njegov rešitelj in duhovni oče Athos mimogrede pripoveduje o čudesih narave in zanimivostih zgodovine ter človekovi nenasitni želji po odkrivanju, posluša kot najzanimivejše zgodbe, kot »*potovanja v tisočera mesta*« človekovega razmišljanja in odkrivanja. Izobraževanje in z njim povezano kasnejše raziskovalno oziroma ustvarjalno delo književnim osebam v *Ubežnih delcih* pomenita samoumevni, a hkrati tudi bistveni del življenja, zato »službe ne pustijo pred vrati«, ko se iz nje vrnejo domov, k svoji družini. Če s tem načinom življenja primerjamo življenje članov pripovedovalčeve družine v *Pomladnem dnevu*, se zavemo, da jim je večino fizičnih moči posrkalo vsakdanje delo za golo preživetje. Očetova in materina želja ter prizadevanje, da bi se pob izobrazil, že sami po sebi pomenijo drznost in upor proti takšnim razmeram.

Na več mestih v *Pomladnem dnevu* so krajši razmisleki o literarnem ustvarjanju. Nekateri so vključeni v pripovedovalčev notranji monolog – kot je tisti o Modrijanovem travniku, *čustvenem prividu resničnega sveta*, tako značilnem za Kosmačev pisateljski svet – ali pa so vpleteni v dialoge, kot je npr. pogovor s teto v III. delu romana, ko se pogovarjata o razmerju med resničnim, verjetnim in lepim v literarnih delih. Refleksijo o umetniškem ustvarjanju srečamo v vseh treh delih romana.

Odraščanje

Skoraj z vsemi omenjenimi temami se v obeh romanih prepleta tema odraščanja – spoznavanje samega sebe in sveta ter erotičnega prebujanja dečka in najstnika, poba oziroma Jakoba in Bena, ki vstopata v različne odnose z odraslimi osebami. Med njimi sta zagotovo najpomembnejši pripovedovalčev odnos z očetom in Kadetko v *Pomladnem dnevu* ter Jakobov odnos do duhovnega očeta Athosa in Mihaele v *Ubežnih delcih*.

Razmislimo

Razmislite, ali bi Pomladni dan in Ubežne delce lahko označili tudi kot razvojni roman. Vzgajati etimološko pomeni gojiti oz. podpirati (na-vz-gor) v pokončni rasti. Kje v romanih najdemo takšna prizadevanja v odnosu odraslega do otroka? Kako pa je v obeh romanih predstavljen pomen ljubezni v odraščanju pripovedovalcev?

V razvojnem romanu, znanem že v razsvetljenstvu, je glavna tema razvoj junakove osebnosti. Vzgojni roman velja za podzvrst razvojnega in vsebuje različne pedagoške poudarke. V obeh romanih se pojavljajo različne preizkušnje, s katerimi se na poti do zrelosti soočajo književne osebe.

Poiščite omenjene značilnosti v romanih Pomladni dan in Ubežni delci ali drugih, ki ste jih prebrali, npr. v Umetnikovem mladostnem portretu Jamesa Joycea ali Ptičkih brez gnezda Frana Milčinskega.

Teme za razpravljalni esej

Predlagamo nekaj možnih primerjav med Kosmačevim *Pomladnim dnevom* in *Ubežnimi delci* Anne Michaels, ki bi bile primerne za razpravljalni esej. Za vajo imate na voljo tudi po en primer navodil za razpravljalni in interpretativni esej.

OTROCI IN STARŠI

Kadetka in Jakob Beer sta zaradi sovražnih zgodovinskih okoliščin v ravnem otroštvu izgubila starše. Opišite okoliščine, v katerih sta odrasčala, in odnos skupnosti do njiju – slovenske vaške srenje do Kadetke in razsejane večnarodne skupnosti do Jakoba Beera. Kdo jima je nudil oporo in jima pomagal? Ali ste v obravnavanih romanih našli morebiten odgovor na vprašanje, kaj resnično potrebuje otrok?

IZGUBLJENI OTROCI

Bella. Hannah. Paul. Pob. Kadetka. Jakob. Ben. V obeh delih otroci trpijo zaradi družbenih razmer, v *Ubežnih delcih* Bella, Hannah in Paul celo izginejo brez sledu. Kako takšna izguba prizadene člane njihove družine, še posebej brate in sestre? Kdo jim pomaga prebolevati to bolečino in kako? Opišite družbene razmere, v katerih najšibkejši člani družbe niso zavarovani oziroma so kot najlažji plen celo najhitreje izpostavljeni uničenju.

OČETJE IN SINOVI

Opišite in primerjajte upodobitev očetov v *Pomladnem dnevu* in *Ubežnih delcih*. Primerjajte, kako prvoosebni pripovedovalci doživljajo očetovo smrt. Ovrednotite očetov vzgojni vpliv na oblikovanje pobove oziroma Jakobove osebnosti v vrtincih družbenega in zgodovinskega dogajanja. Z njima primerjajte odnos med Benom in njegovim očetom. Kako si razlagate očetovo nerazumevanje lastnega otroka in Benovo nerazumevanje očetovega ravnanja?

MATERE IN OTROCI

»Mati se je trdno odločila, da mi vcepi absolutno, neoskrunjeno potrebo po radosti« (*Ubežni delci*, str. 209). Opišite in primerjajte upodobitve matere v *Pomladnem dnevu* in *Ubežnih delcih*. Primerjajte materino vlogo v življenju otrok. Ali je Benovi materi v tem prizadevanju podobna še katera druga? Kako pripovedovalci doživijo materino smrt in kakšni so kasnejši odzivi nanjo?

PRIPOVEDOVALCI

Razmislite o vlogi pripovedovalcev v *Pomladnem dnevu* in *Ubežnih delcih*, o podobnostih in razlikah med njimi. V *Ubežnih delcih* sta dva različna pripovedovalca. Kakšno je njuno medsebojno razmerje in kateri motivi ju pri pisanju vodijo? (Bodite pozorni na to, kakšno je časovno zaporedje dogodkov v obeh romanih.)

ČLOVEŠKA SKUPNOST

V *Pomladnem dnevu* so pripovedovalec in druge osrednje književne osebe vpeti v vaško skupnost, v ključnih življenjskih dogodkih in preizkušnjah ljudje sočustvujejo z njimi in jim pomagajo, čeprav so zaradi medsebojne bližine tudi vtikljivi in nadležni, celo škodoželjni. Kako pa je z vključenostjo Jakoba, Athosa, Bena in drugih osrednjih oseb v *Ubežnih delcih*? Ali v različnih krajih in deželah od Poljske do Grčije in Kanade Jakob kdaj živi v tesno povezani skupnosti? Kaj pa Ben? Kako ljudje, pripadniki različnih razseljenih skupnosti, sklepajo nove prijateljske in druge zveze?

PRIPOVEDOVALČEV MLADOSTNI PORTRET v *Pomladnem dnevu* in *Ubežnih delcih*. Odraščanje in erotično prebujanje poba, Jakoba in Bena.

CHERCHEZ LA FEMME – Najbrž ima ženska prste vmes!

V *Ubežnih delcih* je opisanih več ženskih likov kot v *Pomladnem dnevu*. V obeh delih pa je njihova vloga pomembna, velikokrat odločilna. Izberite po dva ženska lika iz vsakega romana, ki se vam zdita najbolj zanimivo označena ali pomembna, opišite njuno vlogo in utemeljite svojo izbiro.

DOGAJALNI PROSTOR

Prostori, kjer pob, Jakob in Ben preživljajo svojo mladost, so si podobni po svoji ozkosti in zamejenosti. Zakaj je tako? Kako ju pripovedovalci doživljajo?

»**RESNIČNA LEPOTA TIHO ŽARI**« (*Pomladni dan*, str. 194)

Vprašanja umetniškega ustvarjanja, resničnosti, etičnosti in lepote v *Pomladnem dnevu* in *Ubežnih delcih*.

Navodila za razpravljalni esej

Pripovedovalčevo sprejemanje očetovega ravnanja in pomembnih odločitev v *Pomladnem dnevu* in *Ubežnih delcih*

Pobov oče, Jakobov krušni oče Athos in Benov oče spadajo med osrednje književne osebe v romanih *Pomladni dan* in *Ubežni delci*. Pojasnite, zakaj je pri pripovedovalcu v *Ubežnih delcih* v središču pozornosti oče, pri Kosmačevem pa je Kadetka pred očetom. Izberite tistega izmed pripovedovalcev, za katerega menite, da mu zaradi svojega ravnanja, pomembnih odločitev in življenjskih nasvetov oče postane zgled. Ovrednotite in utemeljite, kateri način ubeseditve razmerja sin – oče je po vašem mnenju prepričljivejši.

Navodila za interpretativni/razlagalni esej

Odlomek je iz 1. poglavja I. dela, str. 15–19.

V sosednji spalnici je zaškripala postelja. Teta se je prevrgla, zakašljala in nato nekajkrat glasno vzdihnila.

»Reva je tako vznemirjena, da ne najde spanca,« sem pomislil. Nato sem rekel tiho, a odločno: »Ne, ne! Naj kar zrači očetovo obleko! Naj kar gladi in lika, naj kar nosi v pomladni veter tisto obledelo črno upanje! Ne, ne bom ji povedal, da našega očeta ne bo videla nikdar več!«

»A tudi ti ga ne boš videl nikdar več!« me je ta misel z novo močjo stisnila za grlo.

»Ne, ne bom ga več videl ...« sem zamrmral in zaprl oči.

A še isti hip sem ga zagledal.

Prav razločno sem ga videl, kako gazi pred mano in s toporiščem sekire otepa sneg z vej, ki se nagibajo na stezo. Steza je ozka in prečka strmino. Noč je dokaj svetla, čeprav gosto sneži. Tišina. Samo Idrijca gluho šumi in sneg drsi skozi veje.

Oče obstane na robu gozda in se počasi obrne k meni.

– Prišla sva, – zašepeta. – Naprej pojdeš sam. In kar hitro. Do meje je dobrih pet ur hoda. V tem snegu boš hodil najmanj sedem ur. No, karabinjerji te ne bodo iskali pred polnočjo. Takrat boš že nad Cerknem.

– Seveda bom ...

– Na, vzemi sekiro. Če te kdo sreča, bo nemara mislil, da si drvar. Pa tudi za palico ti lahko služi. O, sekira zmeraj prav pride.

Z obema rokama se oprem na sekiro in molčim.

– Stopi naprej, – pravi oče in se s hrbtom pritisne k ukrivljenemu deblu starega bora, da bi lahko stopil mimo njega.

Previdno se pomaknem po stezi, nato se obrnem in se spet oprem na sekiro.

– Na, tu imaš denar, – pravi oče po premolku. – Petdeset lir. To je vse, kar je bilo pri hiši ... Malo je, toda zapomni si, da je za lakoto težko umreti. Kos kruha človek zmeraj najde ... Ali me poslušáš?

– Poslušam ...

Molk. Samo Idrijca gluho šumi in sneg pritajeno drsi skozi veje.

– No, zdaj pa kar pojdi! – pravi oče in poišče mojo roko. – Previdno hodi! ... In glej, da se mi ne izgubiš! ...

– Saj poznam pot, – zašepetam.

– Hočem reči, da se mi ne izgubiš potem ... kasneje ... v življenju, kakor pravimo.

– Ne bom se, ne, – z muko izdavam.

– Saj vem, da se ne boš, – pravi in mi strese roko.

– No, zašel boš že včasih. A to ni tako hudo. Kdor nikdar ne zagazi na krivo pot, nemara sploh ne ve, da je bil na pravi ... Ali me poslušáš?

– Poslušam ...

Molk. Samo Idrijca gluho šumi in sneg pritajeno drsi skozi veje.

– Ali si že pomislil, kaj boš počel v življenju? – zašepeta oče tako blizu, da začutim njegovo toplo sapo.

Vprašanje je tako težko, da mi glava žalostno omahne.

– Kar takole greš v svet ...

– Nikar se ne boj ... – počasi izjecljam.

– Saj se ne bojim, – mi stisne roko. In po dolgem premolku pritajeno zašepeta: – Nemara boš pa pisal?

– Seveda ti bom pisal, naglo obljubim.

– Ne samo meni! – me takoj zavrne. In nato vzdihne: – Oh, saj veš, kaj hočem reči! ...

Iz doline zareže v temo ostra sirena policijskega avtomobila. Nagonsko se stisneva k deblu, čeprav sva v gozdu tostran reke in naju ne more nihče videti v sneženi noči. Izza Dominovega roba švigne žaromet in prekolje temo naravnost do naju. Oče se ozre vame, pokima in zašepeta:

– Vidiš, o tem bi bilo treba pisati. Pa tudi o našem življenju sploh. Pisati povesti. Knjige ... Ali me poslušáš?

– Poslušam ...

Molk. Samo Idrijca šumi in sneg pritajeno drsi skozi veje.

– Veš, ko si bil v zavodu in ste se skrivaj še učili slovenščine, mi je ravnatelj povedal, da si pisal zelo lepe slovenske naloge. 'In ne samo lepo, tudi pametno piše,' mi je rekel. In še mi je rekel: 'Govornik ne bo nikdar prida, napisal pa bo, kar bo hotel.' Tiste besede so me zelo razveselile ...

Ali me poslušáš?

Molčim. V grlu me davi in sram me je, kakor bi me spraševal o ljubezni. In strašno se bojim, da bo ponovil vprašanje. Treba je nekaj reči, da bi ga prehitel. Pa me on prehiti:

– No, kdo naj zdaj to ve! Saj si star komaj dvajset let ... A če boš pisal, bom res vesel.

Še molčim, še me davi v grlu in še me je sram. Ne, zdaj moram nekaj reči. Toda kaj?

– Kdaj se bova spet videla? – naposled s težavo spravim iz grla. Tako ja začutim, da sem ga polomil. Res je, da bo treba izreči tudi te besede. A ne zdaj. Čemu prehitevati trenutek ločitve!

Oče molči. Nato si z roko pokrije obraz. Vem, da je sprejel moje vprašanje, zato pričakujem odgovora. Toda šele po dolgem premolku potegne z dlanjo po hrbtu svojega nosu, kar stori vselej, preden pove kaj odločilnega.

– Če prej ne, se bova videla po vojni ... – reče prav počasi.

– Po vojni? ...

– Seveda! ... Mar misliš, da nas bodo Lahi kar takole izpustili iz svojih krempljev? ... Vojna je sicer strašna, toda žeja po pravici je še strašnejša. In dokler ne bodo vsi ljudje prišli do svoje pravice, bodo vojne. Bral sem o tem. Pa tudi o tem sem bral, da so take vojne pravične ... Ali me poslušáš?

– Poslušam ...

Molk. Samo Idrijca gluho šumi in sneg pritajeno drsi skozi veje.

– No, zdaj pa res pojdi! Čas hiti! – se odločno in skoraj nestrpno oglasi oče ter mi krepko stisne roko. – Le pojdi! In dobro bodi! Dobro hodi in nikar ne pozabi, da človek prej umre od obupa kot od lakote!

– Ne bom pozabil, ne ... – izdavam in naglo zagazim po zametani stezi. Preden zavijem za skalo, se še enkrat ozrem. Noč je gosta in gosto sneži, pa vseeno jasno vidim, kako oče sloni ob borovem deblu in me gleda skozi zaveso poševno padajočih snežink. Nepremično stoji, nato pa prav počasi vzdigne roko in me začne odganjati:

– Pojdi! ... Pojdi! ...

Z obema rokama sem si pomel oči. Nato sem začel naglo tipati okrog sebe, češ kje imam sekiro, zakaj v dlaneh sem čutil mrzlo jeklo. Otipal sem toplo odejo.

»Šema!« sem se ozmerjal in pogledal po čumnati. Tišina. Samo Idrijca je šumela mimo hiše, toda šumela je prav tako gluho kakor prej, mesečina pa je pritajeno drsela skozi zamreženo okence kakor sneg skozi veje. Nehote sem se ozrl v vrata, češ tam stoji oče, v senci, za zaveso poševno padajočih luninih žarkov. Pa sem takoj stresel glavo, da ga res ne bi spet zagledal.

»Ne, ni ga!« sem si odločno rekel. »Ni ga, čeprav sem ga videl še ta trenutek. Ta trenutek? Ali je res mogoče, da je bilo to pred petnajstimi leti, v tisti sneženi januarski noči, ko sem bežal od doma? Takrat mi je bilo dvajset let, zdaj sem v petintridesetem! ... Kako hitro teče čas! Petnajst let!

S pomočjo celotnega romana najprej časovno in prostorsko določite izsek iz dogajanja »tistega pomladnega dne«, v katerem je asociativno priklican pripovedovalčev spomin na dogodek izpred petnajstih let. Pojasnite, zakaj je v obravnavanem odlomku v središču pripovedovalčeve sedanjosti in preteklosti njegov oče. Vsebinsko in slogovno razčlenite dialog med očetom in sinom v spominskem dogodku.

Literatura in viri

- Ciril Kosmač: *Pomladni dan*. *Novi svet*, 1950, str. 603–639, 805–824, 922–928, 1014–1030, 1098–1111.
- Ciril Kosmač: *Pomladni dan*. Ljubljana: Prešernova družba, 1953.
- Ciril Kosmač: *Pomladni dan*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2017.
- Anne Michaels: *Ubežni delci*. Ljubljana: Modrijan, 2017.
- Mihail Bahtin: *Teorija romana*. Prevedel Drago Bajt. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1982.
- Ciril Kosmač: *Tisti pomladni dan je bil lep. Dokumenti, pisma, črtice, pričevanja*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2010.
- Helga Glušič: *Pripovedna proza Cirila Kosmača*. Ljubljana: Slovenska matica, 1975.
- Herbert Grün: *Apoteoza domovine na vasi. Naša sodobnost*, 1953, str. 1139–1141.
- Marko Juvan: *Pesmi v stereofoniji. Skice za medbesedilne figure*. V: *Slavistična revija*, 1992, str. 43–60.
- Marija Mercina: *Proza Cirila Kosmača. Uvod v lingvostilistično analizo*. Ljubljana: Rokus, 2003.
- Tomaž Sajovic: *Spiralnost razvoja umetnostnega jezikovnega oblikovanja*. V: *Jezik in čas*, 1996, str. 269–286. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- John Searle: *Logični status fikcijskega diskurza*. V: *Sodobna literarna teorija*. Zbornik, str. 143–155. Ljubljana: Krtina, 1995.
- Bojan Štih: *To ni pesem, to je ena sama ljubezen*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1983.
- Josip Vidmar: *Obrazi*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1979.

Nada Barbarič Naskov

Anne Michaels: *Ubežni delci*

Roman kanadske pisateljice Anne Michaels *Ubežni delci* je bil mogoče anglosaška, zagotovo pa ne slovenska prodajna uspešnica. Verjetno je več Slovencev videlo film z istim naslovom, saj je v njem nastopal priznani jugoslovanski igralec Rade Šerbedžija, nekaj let po filmu pa je končno sledil tudi slovenski prevod. Maturitetno branje malo poznanega besedila je tako priložnost za novo razmišljanje o mogoče po krivici spregledanem književnem delu, saj je v preobilni beri novih knjižnih naslovov težko razbrati, kaj je sploh vredno tehtnejšega razčlenjevanja, še toliko bolj, kadar gre za neznane in oddaljene avtorje.

»Umaknjena« avtorica, najprej pesnica

Kanadska pisateljica Anne Michaels, rojena leta 1958, javnosti o svojem življenju in delu posreduje samo skope podatke. Rojena je bila v Torontu, na oddelku za angleško književnost univerze v istem mestu poučuje kreativno pisanje, izdala pa je več književnih del. Prva zbirka, *Teža pomaranč* (*The Weight of Oranges*), je izšla leta 1986, naslednja, *Rudarjev ribnik* (*Miner's Pond*), pa leta 1991. Obe pesniški zbirki sta bili nagrajeni, prva z nagrado Commonwealtha, druga pa z državno kanadsko nagrado za poezijo. Sledile so še štiri pesniške zbirke, od katerih so tri prešle brez posebne pozornosti, zadnja, *Povezave* (*Correspondences*) iz leta 2013, pa je dolga osebna in zgodovinska počastitev pesnikov in mislecev 20. stoletja. Leta 2015 je avtorica dobila tudi posebno priznanje, postala je uradna pesnica Toronta, ki naj bi skrbela za razvoj pesniške zvrsti v glavnem mestu. Njen mandat naj bi bil posvečen predvsem multikulturalnosti, številnim književnostim priseljencev, katerih bogastvo in širina se morata razkriti prebivalcem Toronta.

Ob obilici pesniških je avtorica po deset let pisala tudi obe prozni deli, *Ubežne delce* (*Fugitive Pieces*, 1996) in *Zimski obok* (*Winter Vault*,

2009). Prvo delo so zasuli s knjižnimi nagradami, dobilo jih je dvanajst, za tri pa je bilo nominirano. Drugo, *Zimski obok*, se je moralo zadovoljiti s štirimi nominacijami. Videti je, da avtorici veliki met drugič ni uspel, saj je ponovila raziskovanje, ki ga je predstavila že v *Ubežnih delcih*, namreč kako zgodovinsko dogajanje vpliva na človekovo usodo, kako se spopadamo s splošno družbeno in osebno krivdo ter kako ohranjamo spomin na usodne zgodovinske dogodke.

Natančnejši pregled književnih nagrad, ki jih je dobil roman *Ubežni delci*, s 35 tisoč izvodi prve knjižne naklade¹ pokaže, da gre bolj za specifične nagrade anglosaškega oz. izključno kanadskega sveta. Najboljša od njih je *orange prize of fiction*, ki se je do danes že večkrat preimenovala in se zdaj bolj povedno imenuje *baileys women's prize for fiction*. Prvič podeljena leta 1996 naj bi nagrajevala v angleščini pišoče ženske pisateljice, ki so pri nominacijah in podeljevanju največje anglosaške književne nagrade *booker* po krivici znova in znova spregledane. Omembe vredna je bila tudi nagrada znanega časopisa *Guardian*, ki se je do leta 2016 podeljevala za izbrano novo izdano delo v angleščini, v zadnjem letu pa so jo zaradi inflacije književnih nagrad in finančnih težav ukinili. Vse druge nagrade, razen kanadske prve nagrade za knjigo, so bile pretežno na lokalni ravni, in sicer tako mestne nagrade kot nagrade raznih skladov, med katerimi po imenu najbolj izstopa *jewish quarterly-wingate prize*, ki se podeljuje samo britanskim, evropskim, izraelskim in pisateljem britanskega Commonwealtha za dela, ki splošno bralstvo seznanjajo s problemi židovstva. *Ubežni delci* naj bi bili prevedeni in izdani kar v 45 državah. Ob izidu so glede na velikost države in interes založnika doživljali večjo ali manjšo

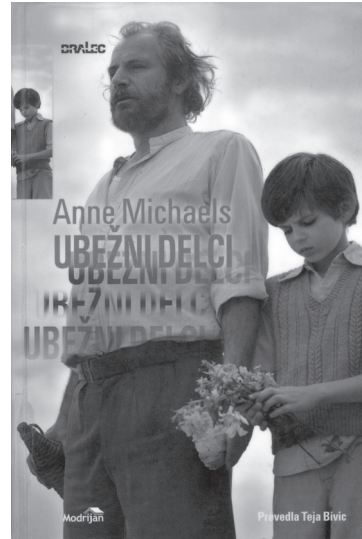
¹ Kanada ima 36 milijonov ljudi, primerljiva naklada za Slovenijo bi bila tako 2000, kar je solidna, a ne presežna knjižna naklada. Nagrade za največjo naklado v Kanadi leta 1996 avtorica ni dobila, bila pa je med finalisti. Upoštevati moramo tudi, da knjig v angleščini ne bere samo kanadsko prebivalstvo, medtem ko so slovenske izdaje omejene z znanjem slovenskega jezika. Samo za primerjavo: najbolj prodajana knjiga leta 1996 je bil roman J. Grishama *Pobegla porota* (*The Runaway Jury*), ki je imela prvo naklado 2,8 milijona (!) izvodov. Tega leta je izšla tudi prva knjiga cikla Georgea R. R. Martina *Igra prestolov*, ki je bila do danes ponatisnjena v najmanj 15 milijonih izvodov brez štetja prevodov v druge jezike. Nobelovo nagrado pa je tega leta dobila odlična poljska pesnica Wisława Szymborska.

promocijo, a daleč manj opazno in bolj umirjeno kot v anglosaškem svetu. Iz pozabe jih je deset let po izdaji obudil kanadski film režiserja Jeremyja Podeswe, Kanadčana poljsko-židovskega rodu, ki je premierno uprizoritev doživel kot uvodni film Filmskega festivala v Torontu 2007. Tudi film je dobil več manjših filmskih nagrad, kritiki pa so ga v množici filmov o holokavstu ocenili kot solidnega.

Slovinci smo prevod *Ubežnih delcev* dobili šele leta 2011 v Modrijanovi zbirki Bralec. Roman je izšel v 800 izvodih, kar pomeni, da založnik ni želel preveč tvegati. Matična založba in nekaj drugih knjižnih predstavitevni strani so ga pospremili z zmerno promocijo, ki ob kratkem zgodbenem orisu poudarja tudi avtoričin izjemen pesniški slog.

Razmislimo

Katere teme pritegnejo bralca, da v roke vzame delo neznanega avtorja? Kolikšen delež motivacije za branje ima promocija, koliko oprema, koliko morebitna opredelitev dela? Ali se vam zdi, da so knjige s spremno besedo tehtneje predstavljene in zato lažje za branje (Ubežni delci imajo namreč samo kratko oznako na platnicah)? Prvo izdajo v slovenščini ocenite po zunanji opremi, kjer je na fotografiji iz filma najbolj opazen Rade Šerbedžija v vlogi Athosa. Se vam zdi ta oprema primerna, da vzbudi bralčevo pozornost, in kaj lahko sklepate o vsebini?

Modrijan, 2010

***Ubežni delci* med bralci, znanostjo in kritiko**

Roman *Ubežni delci* so ob izidu najprej navdušeno priporočali anglosaksonski mediji, in to precej populistično. Praviloma so navrgli kratko vsebino, nakazali dve ali tri glavne pripovedne osebe, priporočili branje zaradi izvirnega pogleda na holokavst in pisali hvalospeve avtoričinemu poetičnemu, metaforično izjemnemu načinu pisanja, s katerim roman presega svojo osnovno tematiko ter se približuje splošnemu in večnemu razmišljanju o iskanju človekove sreče in odrešitve. Imenovali so ga roman desetletja, celo »*zadnjih štiridesetih let*«, in ga uvrščali med trajno branje, ki naj bi ga kultiviran bralec imel za duševno pomoč na nočni omarici.

Romana so se nato polastili bralni blogi, kjer je tu in tam še danes kak odziv nanj. Komentarji so nihali od evforičnega navdušenja do oznak, da je roman dolgočasen, da se avtorica v pripovedi izgublja in da je dosti bolje pogledati film. Blogi so v nasprotju z mediji odprli možnost, da lahko *Ubežni delci* vzbudijo prav vse odzive – od presežne hvale do zavračanja. Posamezni bralci so roman priporočali kot odlično darilo, kot zbornik modrosti, ki se lahko javno preberejo ob številnih prelomnih življenjskih prilikah. Cvetelo je izpisovanje ločenih citatov, ki naj bi s svojo poetično miselnostjo obogatili in za branje motivirali tudi druge bralce izbranih internetnih strani.

Bolj resno sta se romana lotili znanost in književna kritika, ki sta se takoj znašli v pasti opredelitve tematike. Čeprav je bil roman najprej površno predstavljen kot delo s tematiko holokavsta, so razlagalci ob natančnejši razčlembi hitro ugotovili, da je neposredne tematike holokavsta sorazmerno malo in da v njem prevladuje razčlenjevanje človekove travme v desetletjih po holokavstu. Razlog za to je bil več kot jasen, saj je roman napisala avtorica, rojena po drugi svetovni vojni, ki je o holokavstu le brala ali slišala in je zato za roman lahko uporabila le zgodovinske ali človeške vire. Večina znanstvenih razprav je zato večje obšla avtentičnost holokavsta v romanu in se raje posvetila podrobnemu, freudovskemu razčlenjevanju prebolevanja otroške travme, ki glavno pripovedno osebo zaznamuje do poznih zrelih let. Analize so se ukvarjale z obsedenostjo s preteklostjo, nezmožnostjo komunikacije in ustalitve v partnerski zvezi, nemirom, brezdomovinskostjo in osamljenostjo. Tovrstno psihologiziranje se je

le malo ukvarjalo z literarno kvaliteto romana in večinoma zanemarilo književne prvine, tudi tolikokrat omenjeno povzdignjeno metaforiko pa je bralo le kot odraz specifičnih travm ali psihotičnih duševnih stanj.

Najbolj ostro in neusmiljeno kritiko je o romanu napisal kanadski pisatelj, novinar in predavatelj na univerzi v Ontariu Stephen Henighan. V svoji knjigi o sodobni kanadski književnosti *Ko besede zanikajo svet* (*When Words Deny the World*, 2002) je pojem literature o holokavstu najprej opredelil z glavnima avtorjema, obema taboriščnikoma, Primom Levijem² in Paulom Celanom.³ Ustvarjalca sta, tako Levi z literariziranimi pričevanji o Auschwitzu kot Celan s svojo raztrgano, grozljivo nadrealistično poezijo o trpljenju, dokazala, da je možno pisati literarna dela o temačni vojni izkušnji, vendar je zaradi podoživljanja groze in trpljenja ni mogoče literarno spreminjati v polepoteno odtujeno doživetje. Henighan zato Michaelsovi (pa ne samo njej, tudi npr. bolj znanemu pisatelju Ondaatjeju in njegovemu prav tako deloma vojnemu romanu *Angleški pacient*) očita, da je grozote vojne zaradi literarnega učinka spremenila v slogovno estetiziranje, ki je morda pritegnilo medije, vendar je s tem vojno tematiko potujila in jo spremenila v metaforični kič.⁴

² https://en.wikipedia.org/wiki/Primo_Levi

³ https://en.wikipedia.org/wiki/Paul_Celan

⁴ https://books.google.si/books?id=ZyoRP9c5dFcC&pg=PA153&lpg=PA153&dq=stephen+henighan+fugitive+pieces+critique&source=bl&ots=ag5sjRuh63&sig=6c23nASnt32ZOuBdx8sj4pKNB0U&hl=en&sa=X&ved=0ahUKewi_jsSW0YfSAhXERRoKHeD-BToQ6AEIKTAD#v=onepage&q=stephen%20henighan%20fugitive%20pieces%20critique&f=falseStephen

Henighan se je po analizi romana opravlljivo obregnil tudi ob podeljene nagrade in medijsko hvalo ter jim pripisal povsem zasebni interes. Anne Michaels naj bi imela kljub skrbnemu skrivanju svojega porekla očeta židovskega rodu, ki je v Kanado leta 1931 ali 1932 pribežal iz Poljske, družina pa naj bi bila iz Ukrajine. Predsednica žirije, ki je leta 1996 podeljevala nagrado Orange, Lisa Jardine, je bila hčerka židovskega taboriščnika, avtor glavnega slavospeva, ki ga je povzela večina medijev, pa angleški kritik John Berger, ki ga avtorica posebej omenja v zahvali v romanu, češ da ji je »njegovo delo dalo novih moči«. Po Henighanovi interpretaciji je njegov priimek sumljivo podoben priimku glavne pripovedne osebe, knjiga pa je tudi posvečena neznanemu J., ki naj bi bil prav pisateljičin navdihovalec John Berger. Česar Henighan leta 2002 še ni mogel vedeti, je to, da je Anne Michaels prav z Johnom Bergerjem leta 2012 napisala skupno knjigo *Railtracks* (*Tračnice*), kjer v dialoški obliki kot A. in J. podoživljata čase vlakov in železnic v Evropi in Kanadi. <http://www.walesartsreview.org/railtracks-by-john-berger-and-anne-michaels/>

Njegova kritika romana je strupeno razsekala tako verjetnost zgodbe kot posameznih situacij v romanu, posamične razglasila za nerealne in skonstruirane, še največ neusmiljenega kritikovega srda pa je veljalo opisovanju Toronta, ki je v romanu prikazan kot zatohlo, zaspano tradicionalno mesto, medtem ko je bil po drugi svetovni vojni že živahno in kulturno urbano središče. Henighan avtorici očita pristranskost, površnost in manipulacijo z bralcem, obraz sodobne Kanade pa se mu v njenem delu zdi pokvečen in nerealen.

Slovenci smo v primerjavi s Kanado drugo svetovno vojno kruto doživljali na svojih tleh, tudi z množičnimi zapiranjem in deportacijami v taborišča. Če je Primo Levi najbolj znan svetovni predstavnik taboriščne literature o holokavstu, imamo tudi mi izjemnega pričevalca o grozotah nemških lagerjev, tržaškega pisatelja Borisa Pahorja, ki je v svojem romanu *Nekropola* prav tako realistično in grozljivo opisal razmere v več nacističnih taboriščih, tako Dachau kot Dori, Harzungnu, Bergen-Belsnu in Natzweiler-Struthofu. Roman *Nekropola* je bil preveden v 18 jezikov in pripoveduje o jetniškem nagonu po preživetju, ki zanika stalni objem smrti in kljub nečloveškim razmeram skuša vztrajati dan za dnevno.

Prav tako je treba omeniti, da je pisatelj Boris Pahor že leta 1958, torej dobrih deset let po hudi taboriščni izkušnji, napisal roman o travmi prilagajanja svobodnemu življenju ob stalno prisotnih taboriščnih spominih. Roman s povednim naslovom *Onkraj pekla so ljudje*, ki prav tako temelji na Pahorjevi osebni izkušnji povojnega zdravljenja v francoskem sanatoriju, pripoveduje o tržaškem Slovincu Igorju Subanu in njegovem postopnem vračanju v življenje. V sanatoriju se zaljubi v francosko bolničarko Arlette, s katero skušata preseči njegovo psihično razklanost. Roman se zaključuje z Igorjevim povratkom v Trst

Založba tržaškega tiska, 1961

in mislijo, da tako trpinčenemu človeku smisel življenja lahko povrne le ljubezen.⁵

Razmislimo

Skušajte se spomniti literarnega dela ali filma, ki se vam je ob tematiki preganjanja Židov med drugo svetovno vojno in uničevalnih taborišč najbolj vtisnil v spomin. Kaj ste ob branju ali gledanju občutili o tem obdobju, kako ste doživljali glavne osebe in njihovo usodo? Zakaj velja prepričanje, da se grozote holokausta ne smejo nikoli pozabiti, ker gre za nepreseženo človeško trpljenje?

Ob branju Ubežnih delcev skušajte prebrati vsaj kako stran iz Pahorjeve Nekropole ali prevoda Prima Levija Ali je to človek (CZ, 2004). Kakšno pripovedno zgradbo opazite pri podajanju tematike iz neposredne izkušnje obeh taboriščnikov? Kakšen je jezik obeh romanov, katere vrednote avtorja postavljata v ospredje? Poiščite tudi nekaj podatkov o Pahorjevem romanu Onkraj pekla so ljudje/Spopad s pomladjo. Kako si razlagate, da je avtor sicer zelo poveden in ekspresiven prvi naslov kasneje spremenil v bolj nevtralnega?

Podvojeni naslov romana in ime glavne pripovedne osebe

Roman *Ubežni delci* ni edino obstoječe književno delo s tem naslovom. Prav tak naslov, *Fugitive Pieces*, ima prva Byronova pesniška zbirka iz leta 1806, od katere so danes ostali samo štirje izvodi, saj naj bi večino naklade takoj po izidu uničil Byron sam, delno zato, ker je pripravljala razširjeno pesniško zbirko, delno pa zaradi neprimernosti ene pesmi.⁶

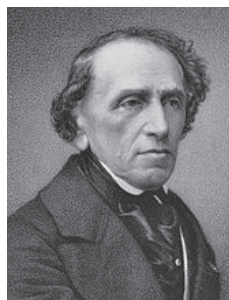
⁵ Roman je skrajšan in z novim naslovom *Spopad s pomladjo* izšel leta 1978. Zelo znan roman o povojnih travmah zaradi taboriščnega trpljenja je tudi delo W. Styrona *Sophiejina odločitev* iz leta 1979, slovenski prevod leta 1982.

⁶ <https://ebooks.adelaide.edu.au/b/byron/george/b99fu/>

Obstaja tudi drugo umetniško delo s podobnim naslovom v francoščini, tj. *Pièces Fugitives*. Gre za štiri krajše klavirske skladbe Clare Schumann iz leta 1840, ki naj bi jih napisala kmalu po poroki z Robertom Schumannom, objavljene pa so bile leta 1845. Sam naslov naj bi pomenil svobodnejšo in manj konvencionalno omejeno glasbo, kjer prevladuje menjajoče se romantično razpoloženje.⁷ V romanu *Ubežni delci* je Clara Schumann omenjena kot odlična pianistka in navdih za Jakobovo sestro Bello, ki bi prav tako rada postala klavirska virtuosinja. V nasprotju s Claro Schumann, ki je po bogati poustvarjalni karieri umrla pri 77 letih, Belli ni bilo dano dočakati več kot 15 let, saj je njena usoda po nasilni smrti Jakobovih staršev in Jakobovi rešitvi nejasna, njena nadarjenost pa je ostala neuresničena.

Clara Schumann

Giacomo Meyerbeer

Tudi Jakob Beer, glavna pripovedna oseba v romanu, poljski deček judovskega porekla, ima svojega soimenjaka. Giacomo Meyerbeer, rojen kot Jacob Liebmann Beer, je bil znan nemški operni skladatelj židovskega rodu v prvi polovici 19. stoletja. Ime Giacomo si je glasbeno nadarjeni mladenič nadel med študijem v Italiji, priimek Beer pa ji ob smrti deda Meyerja Wulffa spremenil v Meyerbeer. Na operni sceni 19. stoletja je bil prava zgodba o uspehu, v 20. stoletju je njegova priljubljenost polagoma zatonila z novimi opernimi smermi, leta 1933 pa so nacisti dokončno prepovedali uprizorjanje njegovih del.⁸

Razmislimo

Ali v književnosti poznate podvajanje naslovov, se vam to pri izbranem romanu zdi slučajno ali namerno? Poglejte, kako je v SSKJ definirano geslo ubežen in s katerimi kvalifikatorji se označuje. Raziščite, katera dva pomena besede fugitive nam pri prvem zadetku ponudi Googlov iskalnik. Ali se vam zdi, da je slovenski prevod besede bližje prvemu ali drugemu

⁷ <https://www.britannica.com/topic/Four-Fugitive-Pieces>

⁸ https://en.wikipedia.org/wiki/Giacomo_Meyerbeer

pomenu? Kako bi vi prevedli naslov, če si natančno preberete angleški razlagi besede, ali bi morda našli kako drugo slovensko ustreznico? Ker je v romanu veliko govora o klavirski virtuoznosti, poiščite več podatkov o življenju Clare Schumann, njenem možu Robertu in oboževalcu Johannesu Brahmsu. V katero glasbeno obdobje spadajo njihova instrumentalna dela?

Zunanja in notranja zgradba romana

Roman je posvečen neznanemu J, o čigar identiteti lahko samo ugibamo.⁹ Razdeljen je na dva neenako dolga dela, prvi del obsega približno dve tretjini, drugi eno tretjino pripovedi. Pred začetkom prvega dela stoji kratek zapis, da so se mnoga vojna pričevanja za vedno izgubila. Nekatera so odkrili zgolj po naključju, sem naj bi spadali tudi v prvem delu zapisani spomini pesnika Jakoba Beera, ki ga je leta 1993, pri 60 letih, v Atenah do smrti zbil avtomobil, žena, ki je stala poleg njega, pa ga je preživela le za dva dni. Spomine naj bi Jakob začel pisati malo pred smrtjo, saj se »človekova vojna izkušnja ne konča z vojno« (str. 7).¹⁰

Uvodno pojasnilo naj bi torej bralca usmerilo v razumevanje prvega dela romana, ki je zapisan kot prvoosebna pripoved o življenju Jakoba Beera in ki delno posnema dnevniško obliko. Ker gre za spominsko besedilo od otroštva do zrele dobe, so šibka povezanost, preskakovanje, asociativnost in nedorečenost, izpostavljeno osebno stališče in vrednote razumljivi. Jakob je po uvodni predstavitvi najprej pesnik, zato se pripoved prekinja s pogostimi meditativno lirskimi odlomki, v katerih se pripovedovalec sprašuje o smislu življenja in smrti ter skuša metaforično zajeti bistvena življenjska spoznanja. Ob razrahljani dnevniški zgradbi so v roman vključeni tudi številne zanimive zgodbe in podatki z različnih področij, ki vsaj na videz nimajo veliko skupnega z glavnim dogajanjem. Objektivne informacije tako o zgodovinskem dogajanju kot o dodanih zgodbah in podatkih si mora bralec poiskati sam, da izpopolni sicer v romanu le navržene asociacije.

⁹ Gl. opombo 4.

¹⁰ Vsi navedki so iz izdaje: Anne Michaels: *Ubežni delci*. Ljubljana: Modrijan, 2010.

Ko se Jakobov dnevnik konča (torej z njegovo nenadno smrtjo leta 1993), se roman nadaljuje z drugo prvoosebno pripovedjo, za katero se izkaže, da jo zapisuje Ben, sodelavec Jakobovega prijatelja, ki je odšel v Grčijo urejati njegovo zapuščino in je po dolgem iskanju našel njegov dnevnik. Preden pridemo do povezave med Jakobom in Benom, sledimo Benovi življenjski zgodbi, ki je tako kot Jakobova polna povojnih travm. Benovi starši, prav tako poljsko-židovskega rodu, so po preživetju holokavsta in nemških taboriških emigrantsko zatočišče našli v Kanadi, vendar se nikoli niso znebili strahu pred preganjanjem. Tako kot Jakob v svojem dnevniku tudi Ben v svojih zapisih podvaja zgodbo obremenjenosti s preteklostjo, ki uničujoče vpliva tudi na povojno generacijo. Ben se po najdbi Jakobovega dnevnika vrne v Kanado, ker pa mora živeti naprej, se njegovi zapisi končajo brez pomiritve, bralcu je prepuščeno, da si sam zamisli nadaljevanje Benove zgodbe.

Ob dvodelnosti romana je treba povedati, da tudi zelo pohvalne kritike niso našle pravega razmerja med prvim in drugim delom romana, ker se jim je zdelo, da se tematika ponavlja. Končna presoja je sicer našla dopuščajoč argument, da gre za drugačno stališče in pogled na Jakoba Beera, vendar romanu še vedno očita, da med dnevnikoma ne glede na različna pripovedovalca ni slogovne razlike ter da je njun način pripovedovanja ne glede na starostno razliko in drugačno družbeno okolje preveč podoben, da bi se razvil v dvopramensko zgodbo.

Razmislimo

Ali poznate še kak roman, ki ima prvoosebno dnevniško obliko? Ste prebrali najbolj znan avtentični dnevnik iz druge svetovne vojne, zapise judovske dekllice Ane Frank? Kakšen občutek imate takoj na začetku romana, ko izveste, da je pesnik Jakob Beer z ženo umrl v prometni nesreči, sledi pa njegov dnevnik? Kako razumete dvodelnost romana, se vam zdi, da razen pripovedovalca obstaja opazna razlika med obema deloma?

Tako prvi kot drugi del sta sistematično razdeljena na poglavja z metaforičnimi naslovi. Tisti iz prvega dela se delno ponovijo v drugem delu, kjer dobijo druge metaforične povezave. Prvi del ima 7 poglavij, drugi pa 4.

<i>Naslov poglavja</i>	<i>Metaforični pomen naslova</i>	<i>Kraj</i>	<i>Čas</i>	<i>Dogajanje</i>
PRVI DEL Jakob Beer				
Utopljeno mesto	arheološko najdišče Biskupin	Pomorjansko, Poljska	pozna jesen 1939	Nemci Jakobu ubijejo družino, arheolog Athos ga reši in odpelje na Zakintos.
Nosači kamnov	nesmiselno trpljenje v nemških taboriščih ¹⁰	Zakintos, Grčija	1940–1944	Athos in Jakob preživita vojno na Zakintosu.
Navpični čas	leta vojne v Atenah	Atene	poletje 1945	Athos in Jakob se na poti v Kanado ustavita v Atenah.
Vmesna postaja	življenje v emigraciji	Toronto	1945–1967	Athos in Jakob živita v Torontu, Athos umre.
Fosfor	ljubezensko razmerje	Toronto	1968–1973	Jakob se poroči z Alex, zakon postopoma propade.
Terra nullius	iskanje izhoda iz prazne eksistence	Idra	1975–1977	Jakob se nastani v Athosovi hiši na Idri.
Postopni hip	obojestranska ljubezen	Toronto, Idra	1991–1993	Jakob spozna Michaelo in najde pomiritev in srečo.
DRUGI DEL Ben				
Utopljeno mesto	poplava reke Humber	Toronto	1949–1993	Benovo življenje od otroštva do odhoda na Idro.
Navpični čas	Ben raziskuje Jakobovo življenje na Idri	Idra	poleti 1993	Ben išče Jakobovo zapuščino.
Fosfor	ljubezensko razmerje	Idra	poletje in jesen 1993	Ben ima razmerje z mlado Petro, najde Jakobove zapiske.
Vmesna postaja	let iz Grčije v Kanado	Atene, letalo nad Atlantikom	november 1993	Ben se vrača domov.

¹¹ Gl. tudi razlago v zvezi s Scottovo odpravo na Antarktiko leta 1911–1912.

Razčlenitev romana po poglavjih

1. DEL

1. poglavje: Utopljeno mesto¹²

Dogajanje

7-letni židovski deček Jakob Beer živi z materjo, očetom in 15-letno sestro Bello v pomorjanski vasici v osrednji Poljski. Ko v vas vdrejo Nemci, ga mati skrije za tapeto v steni hiše, tako da le sliši, kako oče in mati kričita in nato obmolkneta. Ko se splazi iz skrivališča, oče in mati mrtva ležita na tleh, o Belli pa ni sledu. Preplašeni deček pobegne proti reki in v gozd, kjer se podnevi zakoplje v zemljo in listje. V blodnjah se spominja svoje družine, zaveda se, da so umrli, v grozi se boji vsega, celo krav in dreves. Ko ves blaten in na kraju moči naleti na moža, ki koplje v tleh, ta pod strnjeno masko umazanije prepozna jokajočega otroka, ki zna le dve besedi: *umazani Jud*. Grški arheolog Athos dečka vzame v svojo zaščito ter ga pod plaščem in pod krinko bolezni odpelje iz okupirane Poljske, skrijeta se na jonskem otoku Zakintosu, kjer ima Athos v hribih daleč od mesta osamljeno hišo.

Zgodovinsko in geografsko ozadje

Biskupin, kamor je bil kot uveljavljeni arheolog povabljen tudi fiktivni Grk Athos in kjer se sreča z Jakobom, je znano arheološko najdišče, odlično ohranjena lesena utrdba iz železne dobe. Nahaja se v osrednji Poljski, na Pomorjanskem.

¹² V angleščini Drowned city, kar lahko pomeni tudi »potopljeno ali poplavljenno mesto«.

Biskupin, arheološko najdišče

Poljaki so ga odkrili leta 1933 in ga takoj poimenovali poljski Pompeji, prepričani, da gre za staroslovanske ostanke zgradb. Do leta 1939 so izkopali že 2 500 m² najdišča, leta 1940, po okupaciji Poljske, pa je izkopavanje prevzela nemška nacistična institucija Ahnenerbe.¹³ Ta je najdišče pripisala starogermanski arijski kulturi. Izkopavanja so se nadaljevala do leta 1942, ob umiku iz Poljske pa so Nemci najdišče poplavili, kar je stari les bolj ohranilo, kot uničilo. Utopljeno mesto v naslovu poglavja je torej Biskupin, ki so ga Poljaki izkopali iz močvirja, ki je bilo med vojno ponovno potopljeno in v miru spet izkopano iz močvirja.¹⁴

Prav tako so v poglavju omenjeni »močvirni ljudje«, tako tollundski kot grauballski človek. Obe mumificirani trupli iz 3. oz. 4. st. pr. n. št. so v 50. letih 19. stoletja odkrili v šotnem blatu danskega Jutlanda, arheološka odkritja podobnih šotnih mumij¹⁵ pa segajo od 8 000 pr. n. št. do vojakov 1. svetovne vojne, kjer so v šotnem barju poljskih mazurskih jezer ostala

¹³ Ahnenerbe ali »Dediščino prednikov« je leta 1935 ustanovil H. Himmler. Njen glavni namen je bil dokazati, da je arijska rasa v preteklosti vladala svetu, zaradi česar je namerno potvarjala zgodovinska dejstva in ropala muzeje na okupiranih ozemljih.

<https://en.wikipedia.org/wiki/Ahnenerbe>

¹⁴ <https://en.wikipedia.org/wiki/Biskupin>

¹⁵ https://en.wikipedia.org/wiki/Bog_body

trupla ruskih in nemških vojakov. Če Jakob sebe vidi kot močvirnega dečka, je to njegova kasnejša, zrela interpretacija, ni pa grozljiv nadrealistični privid. Metaforično njegovo »vstajenje« iz blata pomeni ponovno rojstvo.

Jakob kot 7-letni otrok ne more vedeti, kaj se po začetku vojne jeseni 1939 dogaja v rodni Poljski. Glede na zgodovinske podatke je bila njegova pokrajina v soseščini Biskupina pod imenom Warthegau takoj priključena Reichu. Zlasti septembra so se izvajali masovni poboji Židov, katoliških duhovnikov in protinemške poljske elite, odprlo se je prvo koncentracijsko taborišče Stutthof pri Gdansku (Auschwitz je začel obratovati 1940). Židom so Nemci najprej odvzeli človeške pravice, nato so jih pod prisilo preselili v gete ali poslali na prisilno delo, sistematično množično uničevanje pa se je začelo decembra 1941. Od 385 tisoč Židov, ki so živeli v tem delu Poljske, neposredno priključenem Nemčiji, jih je vojno preživelo samo pet tisoč. Med vojno je na tem področju umrlo tudi 70 tisoč Poljakov.¹⁶

Pripovedne osebe

Razen Jakobovega morastega podoživljanja jesenskega gozda pred srečanjem z Athosom je največ pozornosti namenjene njegovi sestri Belli, ki je v spominih toliko prisotna, da bi jo lahko v Jakobovem dnevniku imenovali tudi glavno osebo (tudi v Smoletovi *Antigoni* se deklice nikoli ne pojavi na odru). Bella je lepa, ima bogate obrvi in prečudovite lase, kot črn sirup, ki se ji zliva po hrbtu. Jakob se spominja, kako je brala Jacka Londona in Romaina Rollanda, kako mu je obnavljala zgodbe in ga s pisanjem besed po hrbtu učila brati. Najhuje je, da v spominu ne sliši, kaj se je zgodilo z Bello. Ko ga Athos reši in odpelje v Grčijo, ostane Bella v njem kot v ruski babuški, od njenega spomina se ne more posloviti.

Athos je predvsem z dejanji prikazan kot junaški človek, ki Jakoba spravi na Zakintos v Grčiji, pa naj je ta rešitev še tako čudežno nepo-

16 <http://www.sciencespo.fr/mass-violence-war-massacre-resistance/fr/document/chronologie-de-la-pologne-1918-1948> in http://www.yadvashem.org/odot_pdf/Microsoft%20Word%20-%206496.pdf

jasnjena. Dečku pove, da bo njegov »koumbaros«, boter, v slovanskem pravoslavju *kum*, oseba, ki prevzame glavno vlogo na pravoslavni poroki. Biti poročni boter predstavlja izjemno čast, a tudi finančno obveznost, v Athosovem primeru pa gre bolj za prevzem vloge duhovnega očeta dečku brez staršev.

Vojna in holokavst

Roman se začne s pobojem Jakobove družine in podoživljanjem 7-letnega židovskega otroka, ki se mu urejeno družinsko okolje hipoma spremeni v kaos. Znani svet postane pošasten in grozljiv, poln temačnih vizij. Kot izhodiščna tema se pojavi nenadna in nerazumljiva smrt dobrih ljudi, nad katerimi se vojno nasilje zgrne kot apokaliptično zlo.

Slogovne prvine

Poglavje je sestavljeno iz kratkih, ekspresivnih zapisov, kjer pripoved prehaja v lirizirano prozo. Jakobovo trpljenje je opisano z metaforičnim, čustveno nabitim jezikom, kjer so stavki povezani asociativno. Skoraj vsaka poved je lahko sporočilo, metafora zase. Kopičenje ekspresivnih besed s številnimi podpomeni vodi k počasnemu razbiranju zgodbe, saj intenzivnost pripovedi stopnjujejo mnoge besedne in stavčne figure. Vsebine je malo, prevladuje Jakobova osebna doživljajska izkušnja, ki mu zaradi umora staršev svet spreminja v morast vrtiljak prividov in negotovosti.

Razmislimo

Kako lahko razberete tragične dogodke, ki se zgodijo 7-letnemu Jakobu? V kakšnem okolju živi, kaj sploh zvemo o njegovi družini? Kako je opisano stanje polzavesti in blodenj, ko se Jakob skriva v gozdu in njegov strah realnost spreminja v moro? Zakaj se na koncu obrne na Athosa, čeprav zase ve, da je le »umazani Jud«? Kako lahko razložite njegovo čudežno rešitev in dolgo pot do Zakintosa?

2. poglavje: Nosači kamnov

Dogajanje

Čeprav se poglavje dogaja med drugo svetovno vojno, se v njem zgodi bolj malo. Athos in Jakob se tako med italijansko kot nemško okupacijo Grčije zadržujeta v Athosovi hiši na vrhu hriba na Zakintosu. Jakob ne hodi nikamor, Athos samo po hrano, ki je vedno manj, zato se preživljata s pičlimi obroki, pripravljenimi iz divjih rastlin. Ker jima čas teče počasi, Athos Jakoba neprisiljeno uči grškega in angleškega jezika in ga sili, da ne pozabi svojega. Veliko bereta in se pogovarjata, da bi Jakob čim manj občutil vojno. Nemško preganjanje Judov na Zakintosu in sosednjih otokih ju doseže le prek pripovedovanj, v mesto se odpravita šele septembra 1944, ko Nemci odidejo. Jakobovi strašni spomini se obudijo vsakič, ko sliši novice o preganjanju Židov, proti koncu vojne je star enajst let in je že sposoben razumeti in podoživeti gorje, ki je zadelo njegovo ljudstvo.

Zgodovinsko in geografsko ozadje

Otok Zakintos, kamor se v Athosovo hišo zatečeta Jakob in njegov grški rešitelj, je zadnji in najjužnejši od jonskih otokov, najbližji polotoku Peloponezu.

Zakintos

Dolg je do 40 km, skupne površine ima 405 km². Zahodni del otoka je bolj hribovit, vzhodni pa bolj raven in primernejši za poljedelstvo. Najvišji vrh Vrachionas seže do 758 m.¹⁷

Druga svetovna vojna se je v Grčiji začela z italijanskim napadom oktobra 1940. Grška armada se je uspešno borila proti Italijanom, da jih je potisnila nazaj v Albanijo. Zato so Grčijo aprila 1941 napadli še Nemci, jo premagali in junija razdelili na italijansko, nemško in bolgarsko okupacijsko cono. Jonski otoki z Zakintosom so do kapitulacije Italije septembra 1943 spadali pod italijansko upravo, nato so jih zasedli Nemci. Oktobra 1944 je bila osvobojena tudi celinska Grčija, vendar se je namesto v miru kmalu znašla v državljanski vojni.¹⁸

Prav otok Zakintos je pri zaščiti domačih Judov odigral izjemno pozitivno vlogo, saj je vojno preživela večina od 270 pripadnikov te vere in v nemškem taborišču ni nihče umrl. Tako metropolit Krizostom kot nemški major Karrer sta odklonila, da bi nacistični oblasti izročila listo židovskih prebivalcev. Namesto tega sta poskrbela, da so se židovske družine poskrile v oddaljenih vaseh. Leta 1978 jima je Izrael podelil naziv pravičnika med narodi, ki se podeljuje nežidovskim dobrotnikom, posebej zaslužnim za preživetje židovskega naroda med holokavstom. Po vojni so se židovski prebivalci z Zakintosa odselili ali v Atene ali v Izrael.¹⁹

Tesnobnost vojne Athos preživlja z intenzivnim študijem, zato je roman tudi prava enciklopedija literature in od vsepovsod napaberkovanih podatkov. Med vsemi zgodbami je največ pozornosti posvečene osvojitvi južnega pola oz. Scottovi odpravi na Antarktiko. Južni tečaj je prvi osvojil Norvežan Amundsen decembra 1911, mesec kasneje pa še Anglež Robert Scott. Amundsenova odprava se je varno vrnila v bazno taborišče, Scott in njegovi štirje tovariši pa poti nazaj niso zmogli. Trije, med njimi tudi Scott in geolog Wilson, ki ga Athos kot stanovskega tovariša še posebej spoštuje, so umrli le 18 km stran od skladišča hrane in goriva, potem ko jim je snežni vihar preprečil pot naprej. Geološki primerki kamnov, ki

¹⁷ <https://sl.wikipedia.org/wiki/Zakintos>

¹⁸ https://en.wikipedia.org/wiki/Axis_occupation_of_Greece

¹⁹ <http://www.jewishvirtuallibrary.org/zante> in https://en.wikipedia.org/wiki/Chrysostomos_of_Zakynthos

so jih nabrali med potjo, so tehtali kar 14 kg in naj bi bili ena od ovir pri hitrejšem napredovanju. Naslov poglavja *Nosači kamnov* se tako lahko nanaša tudi na Scottovo odpravo, ki je iz zavezanosti znanosti raje tvegala smrt, kot da bi se odrekla tako pomembni najdbi.²⁰

Pripovedne osebe

Jakob Beer, pripovedovalec zgodbe, vojno kljub varni oddaljenosti Athosove hiše na vrhu hriba preživi v strahu. Poleg travm, ki ga spremljajo s Poljske, so tu še nemška okupacija Zakintosa in grozljive zgodbe, ki jih o deportacijah in pomoru Židov po Grčiji in Evropi pripovedujejo Athosovi obiskovalci. Jakob se spominja doma, zimskih večerov in poti iz šole domov z lanternami. Vračajo se mu brezskrbne igre s prijateljem Monesom v gozdu in ob reki, topli utrinki iz družinskega življenja, Bellino smešno preoblačenje v Beethovna, pa spet njeno izjemno igranje na klavir. Večino časa preživi v spominih, branju in Athosovih pripovedih, vsaka nova zgodba o židovskem trpljenju pa še poveča tesnobo, ki jo nosi v sebi.

V tem poglavju je v ospredju Athos – Athanasios Roussos s svojo življenjsko zgodbo. Opisan je kot krepak, ne pretežak moški z osivelimi lasmi. Kot mnogi Grki je tudi 50-letni Athos iz ugledne in premožne pomorsko-ladjarske družine z dolgo tradicijo. Njegov oče je sinova vzgajal bolj evropsko kot grško, dokler družine ni prizadela nesreča. Athosov starejši brat Nikolaos je pri osemnajstih letih umrl v prometni nesreči v Le Havru, mati pa kmalu zatem. Oče, prepričan, da družina plačuje za greh, ker je zanemarila grške korenine, se je vrnil na rodni Zakintos, tlakoval vaški trg in zgradil vodnjak z Nikosovim imenom. Zaradi Nikosove smrti se je močno navezal na Athosa in ga povsod jemal s sabo, da se je Athos iz neposredne življenjske izkušnje naučil več kot v šoli.

Athos je po poklicu geolog, ki se zanima za šoto, apnenec in arheološki les. Poleg geologije ga zanimajo paleontologija, fosili, zgodovina botanike, po družinski tradiciji ga privlačijo plovba in gradnja plovil, po

²⁰ https://en.wikipedia.org/wiki/Terra_Nova_Expedition

morske in rečne plovne poti, izbrana poezija, njegov nemirni raziskovalni um pa neutrudno išče tudi druge zanimive informacije. Pri opisovanju Athosa se vrstijo zabavne anekdote, kako si med vojno skuša skuhati nadomestek kave, da ob pomanjkanju hrane kuha po antičnih receptih ali jih prepíše iz Parkinsonovega *Gledališča rastlin* iz leta 1640.

Vse Athosovo prizadevanje je posvečeno Jakobu in njegovi rehabilitaciji. Ker ve, da je deček prežet s strahom in obseden s smrtjo svojih bližnjih, mu je ves čas blizu in se trudi zapolniti njegov čas. Pripoveduje mu zgodbe o potovanjih, raziskovanjih in odkritjih, o geoloških posebnostih in vzdržljivosti plovil. Nemirnega dečka skuša zamotiti z razmišljanjem, ga razbremeniti vojnega časa na otoku. Pove mu tudi o Biskupinu in o svojem arheološkem raziskovanju. Kmalu po Athosovem odhodu so nemški vojaki ustrelili pet Athosovih kolegov, ostale pa odpeljali v Dachau. Najdbišče naj bi tudi opustošili,²¹ tako da sta Jakob in Athos drug drugega rešila.

Poleg Athosa so skopo omenjeni le redki prebivalci Zakintos, najstarejši trgovec Martin in njegov sin Janis, poročen z Judinjo, ki se pred nemškim preganjanjem prav tako skrijejo pri otoškem kmetu.

Holokavst

Kljub Athosovemu prizadevanju Jakoba nevidno spremlja sestra Bella, ki jo sliši ob sebi in čuti njene dotike. Junija 1944 do Jakobove in Athosove izolacije pridejo vesti o preganjanju Judov na Zakintosu, Krfu²² in o uničenju židovskega geta v Haniji na Kreti, kjer so na ladjo izgnani prebivalci potonili na dno morja. Pripovedovalec dodaja tudi informacije o širšem preganjanju Židov med vojno v Atenah, Vilni, Varšavi, o grozotah javnih eksekucij in množičnih grobišč, o kamnolomu blizu Holešova

²¹ Gl. opombo 13.

²² Zgodovinski resnici o nemški uničevalni gonji proti Židom na jonskih otokih je treba dodati še pomor več kot 5 000 italijanskih vojakov septembra 1943 na jonskem otoku Kefaloniji, takoj po italijanski kapitulaciji. Gre za enega največjih pobojev vojnih ujetnikov v 2. svetovni vojni, ki je opisan tudi v romanu Corellijeva mandolina L. de Bernièresa.

na Moravskem, kjer so židovske nosače kamenja mučili s prenašanjem orjaških apnenčastih klad z enega kupa na drugega in nazaj.²³ Pozneje, že v Kanadi, izve, da je ime *Kanada*²⁴ nosil poseben oddelek jetnikov v taboriščih Auschwitz in Birkenau, ki je iz zapuščene prtljage interniranih ali umorjenih deportirancev razvrščal osebne predmete. Zgodbe o smrti in mučenju Jakoba še bolj obremenijo z zavestjo, da je vpliv mrtvih in spomina nanje tako močen, da kot metafizično gorje seva v prostor in čas.

Slogovne prvine

Ker gre za Jakobove spomine, ki skušajo zajeti bistvo vojnega obdobja, se pripoved osredotoča predvsem na njegovo sobivanje z Athosom v osamljeni hiši. Zakintos skoraj ni opisan, Jakob od mesta ob koncu vojne odnese le par bežnih vtisov. Tudi iz hiše ni dosti videti, z ene strani morje, z druge le z mediteranskim rastjem obrasle bregove proti mestu. Leže na strehi Jakob večkrat gleda zvezde, kot opazuje svojo okolico, saj se mora podnevi skrivati v hiši.

Pravi, dokaj povezani pripovedi sta zgodba o Athosovi družini, njegovem očetu in njegovi komunikaciji s sinom, ter napeta zgodba o odkrivanju Antarktike, ki jo Athos pripoveduje z dramatično čustvenostjo. Enciklopedično podrobno, celo z naslovi in navedki, so naštete knjige, znanstvena področja in zanimivosti, s katerimi se ukvarja Athos. Ker je večina imen in naslovov bralcu neznana, kopičenje podatkov oblikuje mozaik pri izrisu Athosovega portreta, intelektualca velike širine, ki o vsem razmišlja, vse povezuje in zna vedno postreči s presenetljivimi podatki.

Tematika holokavsta in vsesplošne morije je predstavljena tako s temačnimi dejstvi preganjanja in uničevanja Židov kot z Jakobovimi liriziranimi refleksijami, ki skušajo intenzivno zajeti medvojno trpljenje in z

²³ Kot vemo iz povojne zgodovine, se je ta praksa izvajala tudi med političnimi zaporniki na Golem otoku.

²⁴ http://www.yadvashem.org/yv/en/exhibitions/album_auschwitz/kanada.asp in <http://de-gob.org/index.php?showarticle=2017>

metaforičnim jezikom izraziti njegovo nepreseženo grozo. Ti meditativni deli z ekspresivnim večpovednim jezikom so kot drugod v romanu skoraj samostojni, z zgodbo šibko povezani deli, ki z motivi trpljenja, smrti, groze in krivde Jakoba otroka povezujejo z odraslim pesnikom.

Razmislimo

Ovrednotite poglavje in opredelite, kaj od zgodbe ste lahko razumeli in vas je pritegnilo k branju, kaj pa se vam zdi manj pomembno ali celo zastranitev v pripovedi. Skušajte poiskati kak zgodovinski vir o preganjanju Židov v Grčiji ter ugotovite, kje so bili najhujši primeri nasilja, kako so se Grki obnašali do židovskega prebivalstva in ali so jim pomagali samo na Zakintosu.

Zakaj Athos toliko pozornosti posveti prav odpravi na južni tečaj in vztrajnemu prenašanju geoloških primerkov? Kako si vi ob tem razlagate naslov Nosači kamnov?

Jakobovo razmišljanje o trpljenju med drugo svetovno vojno navaja predvsem primere deportacije Židov povsod po Evropi. Kako razumete tako stališče, saj iz zgodovine vemo, da so se likvidacije in deportacije dogajale tudi drugim narodom, ne nazadnje tudi v Sloveniji? Se vam zdi, da lirsko meditativni deli v besedilu učinkujejo kot poseben slogovni učinek ali so bolj želja po dramatiziranju pripovedi, posebej ob zaključku poglavja?

3. poglavje: Navpični čas

Dogajanje

Athos je bil že pred vojno kot predavatelj povabljen na univerzo v Toronto. Zdaj se povabilo odloči sprejeti, zato z Jakobom hišo na Zakintosu zapreta, del stvari pripravita za pošiljanje v Kanado, del pa spravita v veliki družinski hiši na otoku Idra. V Atenah stanujeta pri Athosovih starih prijateljih Kostas Mitsialisu in njegovi ženi Daphne. Že med po-

tovanjem čez Peloponez Athos in Jakob vidita razrušene vasi, pogorišča in posledice nemškega uničevalnega divjanja, še več o tem pa zvesta od prijateljev v Atenah. Kostas in Daphne jima z žalostjo pripovedujeta tudi o prvih znakih grške državljanske vojne, ki so izbruhnili takoj po odhodu Nemcev, in o komunističnih sankcijah med prebivalci Aten. Poleti 1945 je situacija v Atenah vsaj navidezno pomirjena, tako da Jakob in Athos z ladjo odplujeta proti novi deželi.

Kot suho zapiše Jakob, je Zakintos leta 1953 prizadel močan potres, ki je do tal porušil Athosovo hišico.

Zgodovinsko in geografsko ozadje

Večina poglavja se dogaja v Atenah, na poti v glavno mesto je kratko omenjen le Peloponez z nekaj kraji, ki jih od pristanišča Kilini prečkata Athos in Jakob.

Ker Kostas in Daphne stanujeta pod Likabetom, gričkom na severovzhodu Aten, najbliže pa jim je mestni predel Kolonaki z istoimensko ulico, so tudi Atene predstavljene zelo skopo.

Ko Kostas Jakoba pelje na sprehod do središča Aten, do Plake, mu kaže le poslopja, povezana z osebnim življenjem, univerzo in pedagoško akademijo (niti enkrat se ne ozreta proti Akropoli, ki je s Plake dobro vidna).

Usoda Aten med drugo vojno je bila drugačna od usode Zakintosa, ki je po razdelitvi okupacijskih con pripadel Italiji. Ob italijanskem ultimatu 28. oktobra 1940 in grški odklonitvi se je bojevanje med Grki in Italijani odvijalo predvsem v hribih na albanski meji.

Marca 1941 so Grki za pomoč zaprosili Britance, ker so se bali druge fronte iz bolgarske smeri, sami pa so večino svojih enot že uporabili za boj proti Italijanom. 6. aprila je nemška vojska napadla tako Jugoslavijo kot Grčijo in po dolini Vardarja takoj prodrla do Soluna. 27. aprila so Nemci vkorakali v Atene, zato sta zavezniška in grška vojska 40 tisoč vojakov naglo evakuirali na Kreto in v Egipt, a so Nemci na morju torpedirali vsaj 26 umikajočih se ladij. Atene so zaradi strateške pomembnosti ostale pod nemško okupacijsko cono in preživele zelo hude čase, ki spominjajo na

okupacijo Ljubljane: teror, eksekucije, stradanje, strahovanje prebivalstva, nesramno obnašanje nemških vojakov. Prav tako kot v Ljubljani se je pojavil ilegalni odpor (ELAS, EDES), Grki so se upirali tudi z množičnim protestiranjem.

Pogreb znanega grškega pesnika Kostisa Palamasa 27. februarja 1943 je bil povod za množično demonstracijo proti nemški okupaciji, 5. marca 1943 je sledila velika stavka proti prisilnemu novačenju Grkov za delo v rajhu. Nemci so 12. oktobra 1944 zaradi strateških razlogov zapustili Atene, saj so se bali, da jih bo sovjetska vojska na Balkanu odrezala od drugih enot.²⁵

Vendar mir ni dolgo trajal. Grški komunisti, ki so se v partizanskem gibanju skupaj z drugimi odporišskimi skupinami borili proti Nemcem, so skušali oblast v Grčiji vzpostaviti tudi tako, da so proti svojim nedavnim zaveznikom nastopili s terorjem. Decembra 1944 je prišlo do političnega preobrata, ko je redna grška armada ob pomoči Britancev v Atenah nasilno zatrla pripadnike ELAS-a (Dekemvriana²⁶). Februarja 1945 sta v Varkizi obe strani podpisali dogovor, da se do plebiscita o grški državi vzpostavi začasna vlada, pogoj pa je bil razorožitev ELAS-a. Dogovora dolgo ni spoštovala nobena stran, začelo se je preganjanje komunistov, ki so se zatekli v ilegalo ali se vrnili k partizanskemu bojevanju v grških gorah. Marca 1946 (torej v času, ko sta Athos in Jakob že na varnem v Kanadi) so ponovno izbruhnili odkriti spopadi, neposredno pa so komunistični Grški demokratični vojski (GSE) pomagale tudi sosednje socialistične države, Albanija, Bolgarija in Jugoslavija. Preobrat je prišel leta 1948, ko se je Jugoslavija sprla s Stalinom, grški komunisti pa so nasprotno Stalinovo stališče podprli. Jugoslavija jim je zato odrekla vojaško in logistično pomoč, Sovjetska zveza pa jih je s tajnim dogovorom z Veliko Britanijo prepustila usodi. Grška državljanska vojna se je končala s porazom komunistov leta 1949, terjala naj bi 150 tisoč življenj, brez doma je ostalo milijon ljudi. Najbolj pretresljiva pa je bila usoda 28 tisoč otrok iz komunističnih družin,²⁷ ki so jih pred grozotami vojne evakuirali v socia-

²⁵ <http://www.athensinfo.com/history/t8-88wwII.htm>

²⁶ <https://en.wikipedia.org/wiki/Dekemvriana>

²⁷ https://en.wikipedia.org/wiki/Refugees_of_the_Greek_Civil_War

listične države in ki se tako kot Jakob iz našega romana niso več mogli vrniti v konservativno desničarsko Grčijo.²⁸

Potres na Zakintosu, ki ga na koncu poglavja omenja Jakob, je 12. avgusta 1953 hudo prizadel jonske otoke. Z magnitudo 7,2 je z zemljo zravnal mestece Zakintos, ostali sta le dve zgradbi. Zaradi potresa se je sosednji otok Kefalonija dvignil za 60 cm. Potres je na otoku povzročil tako škodo, da se je mnogo ljudi odselilo. Potresi se sicer na tem območju kar vrstijo, po letih 2003, 2005 in 2006 je zadnji leta 2014 dosegel magnitudo 6,1.

Pripovedne osebe

Jakob o sebi pove malo, le to, da je zrasel in da mu je obleka premajhna. Pri trinajstih letih že skuša pisati pesmi in je hvaležen za pozornost svojih gostiteljev. Ker o dogajanju v Atenah med vojno ne razume kaj dosti, se spominja svojega očeta, ki si je kot izdelovalec škornjev vsak dan krtačil umazane roke. Priključuje si tudi druženje s prijateljem Monesom, njuno zbiranje sličic in čokoladic ter otroške načrte o prihodnosti, podarjena pomaranča pa ga spomni na Monesovo navado, da je v žepu dolgo nosil dišeče pomarančne olupke. Kljub prijaznosti zakoncev Mitsialis ima še vedno nočne more in ljubezniva Daphne mu skuša z malimi stvarmi in toplimi dotiki vrniti malo človeške bližine.

Poglavje dopolni sliko o Athosu, saj Kostas Jakobu pove, da je bil Athos pet let poročen s Helen, ki je med prvo svetovno vojno umrla, in da v sebi nosi globoko žalost, ki občasno privre na plan, vendar je Athos v sebi trden kot kamen. Prav tako se razkrije razlog njegovega velikega zanimanja za Scottovo odpravo, saj je v času zbiranja udeležencev študiral v Cambridgeu in se ni prijavil prav zaradi Helen, s katero se je ravnokar poročil. Med prvo vojno je v Solunu spoznal enega od članov Scottove odprave, Debenhama, ki je bil nad Athosovim predavanjem o soli navdušen. Ostala sta v stikih in prav on je drugemu geologu v Scottovi odpravi,

²⁸ <https://origins.osu.edu/milestones/march-2016-greek-civil-war-1946-1949>

Taylorju, svetoval, naj Athosa povabi na novoustanovljeni etnografski oddelek na univerzi v Torontu. Moža sta se leta 1938 na kratko srečala v Atenah, našla skupni jezik, vendar je vojna preprečila Athosov odhod v Kanado. Athos kljub odhodu ljubi svojo domovino in v listnici vedno nosi fotografijo Zakintosa, vendar je Kostas prepričan, da je njegova odločitev za odhod pravilna, saj Grčija ne bo nikoli več taka, kot je bila. Na poti na otok Idro, kjer pustita del Athosovih stvari, Athos Jakobu pokaže fotografijo staršev in brata in se spominja Nikosove porednosti.

Zakonski par Kostas in Daphne Mitsialis je v roman postavljen predvsem zato, da v dialogu povzame vojno zgodovino Aten in jo napolni s prizori lakote, upiranja, goljufanja, nemškega nastopaštva in radostnega vzdušja ob nemškem odhodu iz Aten. Ker sta oba zakonca izjemno živahna, zavedna Grka in znata podoživeti težke čase, so ti razgovori napeti, zanimivi in slikoviti, polni zgodb in anekdot, ki jih vključujeta v spomine. Njuno pripovedovanje pa se zaustavi pri komunističnem nasilju, in čeprav omenita »*dekemvriano*«, decembrske spopade, o nasilju druge strani molčita. Zakonca Mitsialis v roman prispevata tudi nekaj grške besedne obarvanosti, saj tu pa tam kot Athos za večjo avtentičnost uporabita kako grško besedo.

Holokavst in smrt

Ker je tematika v poglavju osredotočena na vojno v Atenah, je razmišljanje o smrti širše in splošnejše. Pred odhodom z Zakintosa Athos in Jakob opravita simbolični obred slovesa za vse mrtve, ki nimajo nikogar, ki bi v spomin priklical njihova imena. V morje vržeta cvetje in zlijeta svežo vodo, potem pa po pravoslavnem obredu z njimi delita *kolivo* (kuhano pšenico), kruh in med. Athos s stenjem iz kutine prižge tudi svetilko. Ker kosti mrtvih nikoli ne bodo pokopane v vaški kostnici in bodo nosile le težo valov, je treba v njihovem imenu delati dobro, jim izkazati dolžno spoštovanje (*kathikonda*) in upati, da bodo našli olajšanje (*anakoufisi*). Jakoba odslej muči tudi podoba pod morjem razmetanih kosti in lobanj, skozi katere plavajo ribe.

Slogovne prvine

Poglavje je slogovno razgibano predvsem zaradi živahnih dialogov, ki potekajo med Athosom, Kostasom in Daphne. Njihovo pogovarjanje je nabito z medvojnimi in prvimi povojnimi dogodki, dramatično, čustveno, z izrazitim patriotskim in osebnim stališčem. Atenske razmere med drugo svetovno vojno so prikazane prek pristnega in ponosa polnega grškega duha, ki ga še tako slabe razmere niso mogle ukloniti. Po petih letih Athosovega in Jakobovega mirovanja na Zakintosu ju zakonca Mitsialis skušata vrniti v življenje in se ob odhodu v Kanado od njiju prisrčno poslovita.

Lirsko meditativnih delov je zato malo. Athos ob slovesu od mrtvih opredeli moralno obveznost, ki jo imajo živeči do tragično izginulih pobitih. Prav tako je slovesen pred odhodom iz Aten. Upa, da »*če se naučiš ljubiti en kraj, se morda včasih lahko naučiš ljubiti drugega*«. Bivanje v tujih deželah (*xeniteia*)²⁹ pa za človeka pomeni, da »*kličē po vodi iz lastnega vodnjaka, po jabolkih iz lastnega sadovnjaka, po muškatnih grozdih z lastne trte*«. Človek brez pokrajine ni nič drugega kot »*ogledalo in plimovanje*«. Tako Kostas in Athos se Jakoba trudita naučiti, da je poezija moč jezika, ki lahko popravi, kar je bilo uničeno in zatrto.

Razmislimo

Ta del primerjajte z medvojnimi Jakobovim in Athosovim bivanjem na Zakintosu in ugotovite, zakaj je bolj dinamičen, čeprav se v njem prav tako zgodi zelo malo. Katere dodatne informacije potrebujete, da pogovore o Atenah v vojnem in prvem povojnem času sploh razumete? Ali se vam zdi ta dialoška retrospektiva pomembna za zgodbo ali ne? Koliko Athosov odhod v Grčijo motivira njegova znanstvena ambicija, koliko razmere v Grčiji poleti 1945, o katerih ne zvemo drugega, kot da »Grčija ne bo več taka, kot je bila«? Zakaj so po vašem mnenju opisi krajev tako skopi, saj za razliko od Athosa Jakob vendar hodi po Atenah, v glavnem pa so

²⁹ V originalu in prevodu je beseda napačno zapisana kot »xenetia« (v sodobni grščini ξενιτεία pomeni tujino).

zapisana samo imena ulic in delov mesta? Kako si razlagate simbolični obred slovesa od mrtvih, ki naj bi Jakobu pomagal, v resnici pa ga travme spremljajo v Kanado?

Izpišite nekaj citatov, v katerih Athos nakazuje, kako se je edino možno upirati zlu in da človek kljub grozotam, ki se dogajajo v zgodovini in svetu, lahko živi etično.

4. poglavje: Vmesna postaja³⁰

Dogajanje

Septembra 1945 sta Athos in Jakob že v Torontu. Namestita se v Heathside Gardensu na aveniji St. Clair v najemniškem stanovanju. Athos poučuje na univerzi, Jakob hodi v šolo in kasneje študira literaturo, zgodovino in geografijo. Ob učenju angleščine se z Athosom sprehajata po Torontu, kjer pa Athosa bolj kot mestne zgradbe in znamenitosti zanimajo geološke posebnosti in zgodovinske lokacije.

Toronto

³⁰ V angleščini »Way Station«, kar pomeni manjšo postajo med daljšim potovanjem, kjer potniki lahko izstopijo, se okrepčajo in se za trenutek odpočijejo.

Jakoba še vedno spremljajo spomini na dom, usoda njegovih ga še toliko bolj mori, ker sistematično zbira vire in statistike o holokavstu. Ker se ne more pomiriti z idejo, da je na svetu toliko zla, in ker ga neprestano preganja misel na Bellino usodo, se trudi svoje občutke izraziti v verzih.

Athos in Jakob imata v Torontu malo družbe, Athos predvsem Taylorja in grškega peka Kostantina. Prijateljske vezi razvijejo z Athosovim študentom Mauriceom Salmanom, ki se je v Toronto priselil iz Montreala. Skupaj hodijo v kino in razpravljajo o filmih. Athos se zdi Jakobu vedno bolj utrujen, vendar se trmoglavo drži in piše do pozne noči. Njegovo veliko delo je *Breme lažne priče*, v katerem želi razkrinkati potvarjanje zgodovinskih podatkov za politične cilje. Ko Athos nenadoma umre, Jakob med njegovimi papirji najde stara pisma Helen in zaporedna poizvedovanja za Bello, ki niso dobila nobenega odgovora. Jakob se preda urejanju Athosovih zapiskov, ki naj bi trajalo tri leta. Ob tem za preživetje prevaja, družni pa se edino s Salmanom, ki se je medtem poročil z Ireno.

Zgodovinsko in geografsko ozadje poglavja

Poglavje obsega več kot dvajset let, od 1945 do 1967, ker je leta 1968 Jakob že skupaj z Alex, ki je Athos ni mogel spoznati. Letnico Athosove smrti je težko določiti, saj bi morala biti leta 1964 ali 1965 (tri leta Jakob ureja njegovo zapuščino in živi sam), vendar v kasnejših poglavjih ta letnica ne more držati, saj leta 1974 ali 1975 ob ponovnem obisku Aten trdi, da je od Athosove smrti minilo »skoraj osem let«. Matematično to pomeni, da bi Athosova smrt padla v leto 1967 ali 1966, kar je za »triletno« redakcijo knjige premalo.

Čeprav je avtorica rojena v Torontu, pa tudi pripovedovalec tam preživi skoraj 30 let, je Toronto prikazan kot otožno, temačno mesto, ki bolj kot na živahno metropolo³¹ spominja na kolekcijo turobnih realističnih slik iz urbanega življenja Edwarda Hopperja.³² Pripovedovalec sicer

³¹ <https://en.wikipedia.org/wiki/Toronto>

³² <http://www.edwardhopper.net/edward-hopper-paintings.jsp>

poimenuje ulice, lokacije, omeni tudi kak detajl, a vse to ne izriše nobene predstavljive slike Toronta, kar velja tudi za Atene in Zakintos. Večina Athosovih in Jakobovih sprehodov po Torontu velja geologiji.

Knjiga *Breme lažne priče*, ki jo piše Athos, se študijsko ukvarja z delovanjem nemške Ahnenerbe. Inštitucijo Ahnenerbe ali »Dediščino prednikov« je leta 1935 ustanovil H. Himmler. Njen glavni namen je bil dokazati, da je arijska rasa v preteklosti vladala svetu. Zaradi političnih zahtev o večvrednosti arijcev je s svojimi raziskavami namerno potvarjala zgodovinska dejstva in ropala muzeje po okupiranih ozemljih.³³ Kar Athosa najbolj boli, je dejstvo, da sodelavci Ahnenerbe za svoje lažno raziskovanje niso bili kaznovani in da so se iz gole koristiljubnosti izneverili glavni nalogi znanosti – resnici, ki mora obvezovati vsakega znanstvenika.

Pripovedne osebe

V ospredju pripovedi je zdaj bolj pripovedovalec Jakob Beer kot Athos. Njegova prva izkušnja Toronta se povezuje s slabim znanjem angleščine (npr. ko mora iti kupit ribo, pa prodajalca narobe razume, da namesto ribe prodaja »*pijanca*«,³⁴ doživi pretres), nato pa jezik postopoma osvoji prek sprehodov z Athosom, besednih iger in na koncu tudi književnosti. Angleščina zanj postane jezik brez preteklosti, »*abeceda brez spomina*«, zato je ta jezikovna pot proti raziskovanju lastne boleče notranjosti bolj odprta, z besedami skuša iz sebe iztisniti morečo tesnobo. Sreča se tudi z judovsko skupnostjo, ki na judovski tržnici brez obremenjenosti govori jezik njegovega otroštva jidiš, vendar se Athos bolj druži s kanadskimi kolegi in redkimi grškimi emigranti. Trenutek osvoboditve Jakob doživi, ko se ponoči osamljen sprehaja po predmestju Toronta in začne prepevati materino pesem, ki se mu povrne v spomin. Zave se, da so

³³ <https://en.wikipedia.org/wiki/Ahnenerbe>

³⁴ V angleščini je ta besedna igra precej drugačna in bolj povedna. Jakob prodajalca razume kot »We have suspicions« namesto »chickens«, kar v angleščini pomeni »sumi« ali »nezaupanje«.

v hišah ob cesti številni priseljenci, ki so se vsak po svoje zlili z mestom, in da v temi poslušajo njegovo prepevanje.

Jakob doživi nov šok, ko po Athosovi smrti ugotovi, da o Belli kljub poizvedovanju nikoli ni bilo nobenih informacij. V praznini, ki ostane za Athosom, žaluje za svojim botrom in za sestro, čeprav zapiše, da »umor človeku ne sme ukrasti življenja«.

Athos se v Torontu tujinstvu (*xeniteia*) prilagodi predvsem zaradi intenzivnega dela, ki se mu predaja tako na univerzi kot doma. Ker Jakob odrašča, se družita predvsem ob sprehodih, srečanjih s prijatelji ali ob debatah. Še vedno pa se drug na drugega naslanjata »kot vinska trta in plot«. Athos občasno trpi za depresijo, čeprav tega Jakobu ne pokaže, kot mu tudi ne pove o svojih poizvedovanjih za Bello. Zanimivo je, da zelo malo omenja Grčijo, čeprav mu Kostas redno pošilja novice, ki jih Athos označi za »strašne«, več pa o njih ne zvemo. Kaže, da mu je za stik z domovino dovolj druženje z grškimi izseljenci.

Maurice Salman, Athosov študent, in njegova žena Irena sta v tem poglavju omenjena kot stranski osebi in zgradbeno nastavljena kot kasnejši povezovalni člen med Jakobom in Michaelo ter drugim pripovedovalcem Benom.

Vojna in holokavst

Vojna in holokavst se ponavljata z Jakobovimi spomini na družino in z njegovim raziskovanjem človeške krutosti. Najbolj ga pretrese dejstvo, da vsa poizvedovanja niso prinesla nobenih rezultatov in da bo Bellina usoda ostala neznana. Kot je Athos našel odrešitev v delu, jo Jakob išče v poeziji, vendar občutku praznine ne more pobegniti.

Slogovne prvine

To poglavje v romanu je slogovno spet bolj dnevniško. Sestavljeno je iz konkretnih spominov na Athosa in njunega življenja v Torontu, obojnega

prilaganja tujini, srečevanja z znanci in prijatelji ter razmišljanja o jeziku, poeziji, znanosti, ljubezni in smrti, krutosti in plemenitosti. Pripovedni in anekdotični odlomki se kot drugod izmenjujejo z lirskimi refleksijami in metaforičnimi maksimami, ki izražajo Jakobovo iskanje poti iz travm.

Razmislimo

Kateri deli v poglavju se vam zdijo zgodbeno bolj zanimivi, kje je kanadsko življenje obeh pripovednih oseb najbolj konkretno orisano? Ali si iz tega dela romana lahko predstavljate mesto Toronto in njegovo okolico?

Kaj najbolj muči izseljence, kako premagujejo domotožje?

Razmislite o večini prevajanja in jo primerjajte s pisanjem poezije, kot ju razume Jakob.

Kaj Athosova smrt pomeni za Jakoba in zakaj se zakoplje v triletno samoto? Zakaj je zanj tako pomembno, da izda Athosovo knjigo? Zakaj ne more sprejeti sestrine smrti, čeprav je jasno, da vojne ni mogla preživeti?

5. poglavje: Fosfor

Dogajanje

Jakob spozna Alex Maclean v glasbeni knjižnici. Prevzame ga s svojo energijo, nemirom, šokantnimi idejami, veseljem do življenja in zabavanja. Čeprav mu je njeno okolje tuje in je ne razume dobro, se zapleteta v ljubezensko zvezo in se poročita. Alex se preseli v Athosovo stanovanje, vendar nadaljuje s svojim družabnim življenjem, ki Jakobu preseda, Alex pa se v družbi njegovih prijateljev dolgočasi. Po dveh letih zakona začnejo Jakoba spet obsedati spomini na sestro, vsepovsod vidi njene stvari in sliši njen šepet, spremljajo ga njene zgodbe. Alex ga nekaj časa tolaži in ga skuša rešiti senc, vendar Jakob to doživlja kot napad, kot da ga hoče prisiliti v nekaj novega. Na koncu ga Alex zapusti z besedami, da tega ne prenese več in da je nevhvaležen, Jakob pa se ob njenem odhajanju ne more niti ganiti.

Zgodovinsko ozadje poglavja

Ko se Jakob spominja Belle, navaja klavirske vaje, ki jih je izvajala sestra, ter se posebej posveti zgodbi o Brahmsovi ljubezni do Clare Schumann.

Prav tako ga preganjajo grozljivi prizori iz druge svetovne vojne, pobijanja Židov po vsej Evropi, zgodovina kot postopni hip, kot sosledje trenutkov, kot *Totenbuch*, knjiga nepravilnih smrti. Odkritje prazgodovinskega najdišča Lascaux v Franciji leta 1942 časovno vzporeja z deportacijami v Auschwitz in množičnimi grobišči. Njegov spomin in obujanje preteklosti pa želi postati kot *Memorbucher*, knjiga spominov, ki so jo ob objokovanju mrtvih tradicionalno brali v sinagogi.

Clara Schumann

Pripovedne osebe

V ospredju pripovedi bi morala biti Alex, ki pa nima možnosti, da bi v Jakobovih spominih premagala sestro Bello. Alex je zdravnikova hčerka in tudi dela kot zapisničarica na očetovi kliniki, mati pa ji je umrla pri petnajstih letih. Uživa v poslušanju glasbe, hodi na koncerte in v klube, njena strast so besedne igre in premetanke. Hoče biti moderna, družijo se s salonskimi levičarji, nikoli ji ni dovolj razpravljanja o politiki ali prevratnega filozofiranja. Alex zna združevati nasprotja, polna je ekscentričnih idej in norih domislic, obnaša se spontano in včasih nesramno, svojevoljno in impulzivno. V Jakobu se zaljubi, ker oče do Grkov goji prav posebno spoštovanje in ker v njem vidi življenjsko romanco. S svojim hitenjem in nemirom ne razume Jakobove temačnosti, želje po miru in mu pusti, da potone v brezno spominov, da njeno mesto zasede umrla sestra in da se Jakob odreče prstu svetlobe, ki mu ga je odprla v življenju.

V tem poglavju Jakobova depresija doseže vrhunec, saj ga spomini in obujanje vojnih dogodkov zasledujejo v vsakem, tudi intimnem trenutku (npr. ko v postelji leži ob Alex, občuti, kot da bi kot taboriščnik ležal na lesenem pogradu). Vsako igranje klavirja mu prikliče spomin na sestro in na njeno navdušenje nad velikimi skladatelji, na prizadevanje, na vse prstne vaje, da bi postala velika pianistka. V mislih si ponavlja obupne možnosti sestrine zadnje poti in jo primerja z množičnimi pomori ali prisilnimi deportacijami Židov v mnogih evropskih mestih. Zajeti želi trenutke vseh tragičnih smrti in jih v nasprotju s sprijeno zgodovino, kjer se dogodki kar zgodijo, shraniti v zavestnem spominu, vzdrževati grozo, ki jo je nemogoče izničiti. Alex se mu na začetku zdi nenavadna in privlačna, »*darilo v podobi prelepe ptice*«, tudi erotično vznemirljiva, a polagoma postane moteča, ker ga trga iz njegovega obupa. Ko jo začne doživljati kot nasilno poseganje v svojo predanost preteklosti, se razmerje med njima konča.

Vojna in holokavst

Tematika zajema opazen del poglavja, saj je videti, da Jakoba prav Alexina življenjska energija pahnje v stalno obremenjevanje s sestrično in splošno židovsko usodo med 2. svetovno vojno. Ker se Alex ne ukvarja s preteklostjo, ampak ga sili, naj živi v sedanjosti, se Jakob še toliko bolj predaja grozi krutih prizorov. Našteva in opisuje si vrsto situacij mučenja in krutega ubijanja Židov in se zaveda, da je z oddaljevanjem zgodovinskega trenutka edino človeški spomin tisti, ki lahko tragično preteklost obuja in jo zapisuje.

Slogovne prvine

Poglavje je v primerjavi z ostalimi kratko, pet let zakona z Alex se izteče z malo prizori skupnega, kaj šele ljubezenskega življenja. Alex je karakterizirana kot tipična zabave in družbe željna ženska poznih 60. let 20. stoletja, ki se predaja vrtiljaku trenutka in ji ni mar za preteklost.

Dialogi med njo in Jakobom so bolj duhovičenje kot resno pogovarjanje, v celem poglavju ne izreče več kot nekaj besed, nekaj povedi pove le, ko zapusti Jakoba. Ker je pripovedovalec Jakob, je Alex v celoti prikazana iz njegove perspektive, enostransko kot puhla ženska, ki površno frli naokrog.

Največ prostora doslej je namenjeno Belli, pravemu nasprotju frfo-tave Alex, predvsem njeni glasbeni nadarjenosti in vztrajnosti, pa tudi nakopičenim podobam holokavsta. Meditativno lirski deli pričajo o Jakobovem zavedanju, da se je pogreznil v depresijo, a da je niti ne želi niti ne zmore preseči.

Ob koncu poglavja je zapisana vložna zgodbica o otroku, ki sta ga oče in mati zaprla v sobo z zalogo hrane in mu zabičala, da ne sme ven. Ko otrok poje vse konzerve in velikokrat prebere svoje štiri knjige, sliši glasbo in zabavo v bližini. Rad bi šel ven, a ve, da ne sme, toda morda bi namesto skozi vrata odšel skozi ozko razpoko v stropu?

Morda je to ena od Jakobovih kratkih zgodb, ki naj bi vse govorile o skrivanju. Očitno še ena od metafor o njegovem življenju, ko je zaradi obljube zaprt v prostoru, ki ga ne more in ne sme zapustiti.

Razmislimo

Kakšen je vaš vtis o Alex in v čem je bolj kot Jakob podobna sodobni generaciji? Skušajte zapisati njeno stališče, njeno izkušnjo in razočaranje v zakonu z Jakobom. Zakaj so Alex Jakobovi prijatelji dolgočasni, a se vseeno trudi, da bi bila prijazna? Skušajte razložiti, zakaj med njima ne pride do odkritega razreševanja Jakobove depresije in zakaj se Alex na koncu umakne.

Ovrednotite Bellino vlogo v Jakobovem zakonu. V čem je umrla sestra idealna, Alex pa vprašljiva? Katere vrednote Jakob išče v ženi?

Razložite, zakaj Jakob razume zgodovino kot postopni hip in kakšna je vloga zavedajočega se in etičnega človeka. Kako njegovo razumevanje o obranjanju spomina na mrtve lahko povežemo z Athosovim razmišljanjem?

Ali se vam zdi končna vložna zgodbica za roman in razumevanje Jakobove situacije pomembna ali samo eden od mnogih slogovnih dodatkov v romanu?

6. poglavje: Terra nullius (Nikogaršnja zemlja)

Dogajanje

Jakob po kratkem postanku v Atenah zakoplje Athosov pepel na Zakintosu, nato pa odide v Athosovo hišo na otoku Idri. Pregleda knjige, ki sta jih z Athosom prenesla na Idro, prevaja in piše pesmi za pesniško zbirko *Temeljno delo*. Stike vzdržuje le z Mauriceom Salmanom in njegovo ženo Ireno, ki ga z enoletnim sinom Yoshom na Idri tudi obiščeta. Še vedno ga pestijo iste dileme o zlu in premagovanju zla, še vedno ga obseda misel na Bellino smrt.

Zgodovinsko in geografsko ozadje

V tem poglavju pride do časovne zmede, ki je povezana z zgodovinskimi dejstvi, kratko navrženimi ob Jakobovem obisku Aten. Ker mora do srečanja z Michaelo miniti kar osemnajst let, bi se moral Jakob na Idri naseliti leta 1974. To pa je glede na Kostasovo pismo, ki ga dobi pred starčkovo smrtjo, skoraj nemogoče. Diktatura grške generalske hunte, ki jo Kostas omenja v pismu, je trajala od 1967 do 24. julija 1974. V Grčiji je bilo to obdobje represije in terorja s koncentracijskimi taborišči po naseljenih grških otokih, strahovanjem in zapiranjem drugače mislečih. Precej Grkov je pred hunto pobegnilo v tujino in od tam opozarjalo na zatiranje v Grčiji. Upor študentov na politehnični univerzi v Atenah, ki je naveden tudi v pismu, se je zgodil 14. 11. 1973 in je bil nasilno zatrt.³⁵ Po propadu hunte je začasna grška vlada razpisala volitve, do volitev pa je obveljala stara ustava iz leta 1952. Demokratična ustava, ki jo omenja Kostas, je začela veljati šele junija 1975.³⁶ Časovna računica se tu zmede. Če Kostas Jakobu piše o padcu hunte in novi ustavi, to ne more biti pred

³⁵ https://en.wikipedia.org/wiki/Greek_military_junta_of_1967%E2%80%9374

³⁶ https://en.wikipedia.org/wiki/Constitutional_history_of_Greece

letom 1975, toda ko Jakob pride v poletne Atene, sta oba stara znanca že mrtva. Če od 1975 odštejemo osem let od Athosove smrti, je to 1967, toda kdaj je lahko potem Jakob tri leta pred poroko z Alex 1968 sploh urejal njegovo knjigo? Tudi na Idro ne more priti 1975, saj bi bil čez 18 let, ko naj bi spoznal Michaelo, torej 1993, že mrtev. Edina še verjetna letnica je torej 1974, a brez »demokratske« ustave in po 24. juliju 1974, medtem pa bi morala na hitro umreti še Kostas in Daphne, saj je ob Jakobovem prihodu v Grčijo še poletno vroče.

Pri teh podatkih je videti, da se je pri številu let zmotil ali Jakob ali pa avtorica. Uporaba podatkov s časovno vrednostjo mora biti tudi v fikciji točna ali pa je bolje, da je ni. Tako nametani podatki dajejo sicer vedeti, da se je v Grčiji dogajala represija, a nepovezani nimajo nobenega smisla.

Pesnik Yannis Ritsos (in ne Ristos, kot piše v prevodu) je bil pesniški predstavnik grške levice in zato večkrat zaprt, nazadnje med leti vojaške diktature. Njegova pesem *Romiosini* iz leta 1954 govori o grštvu kot takem, o njihovem nacionalnem karakterju uporništvu proti vsaki diktaturi, represiji ali tuji oblasti.³⁷

Otoček Idra (Hydra), na katerem se v Athosovi hiši naseli Jakob, je tik ob vzhodni obali Peloponeza. Ima eno samo mestece v zalivu, naseljen pa je tudi po okoliških gričih. Posebnih znamenitosti razen nekaj večjih »kapitanskih« hiš nima.³⁸

Še o grških obcestnih »ikonah«, ki dajejo Jakobu občutek pomirjenja. V našem, slovenskem smislu so to bolj znamenja ali male kapelice iz vseh vrst materialov, od žepnih do človeške velikosti, po grško *kandylakia*, v katerih so res ikone, oljna lučka in posodica za prižiganje kadila. Lahko so postavljene v spomin na nesrečo, za zahvalo ali kot koticke za molitev, ko je cerkev zaprta. Kandylakio si lahko postavi tudi zasebnik za lastne verske potrebe. Dostikrat je še tako majhna, škatlasta kandylakia opozorilo, da je pot ali cesta nevarna.³⁹

³⁷ https://en.wikipedia.org/wiki/Yiannis_Ritsos

³⁸ [https://en.wikipedia.org/wiki/Hydra_\(island\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Hydra_(island))

³⁹ <https://en.m.wikipedia.org/wiki/Kandylakia>

Pripovedne osebe

V poglavju se nadaljuje Jakobovo tesnobno pogovarjanje z mrtvimi, zato mu tudi grško okolje ne pomaga, da bi zaživel brez travm in groze. Ker zdaj ni niti Alex, zanj svet izgine, počuti se kot večni tujec in piše pesmi, da bi bil rešen. Spet podoživlja Bellino trpljenje, nacistična mučenja in se sprašuje o človekovi krutosti, pa tudi dobroti.

Vojna in holokavst

Ponavljajo in dopolnjujejo se iste teme, ki Jakoba preganjajo od Athosove smrti. Ker ne ve, kaj se je zgodilo z Bello, si jo predstavlja v taborišču, kako se trpljenju upira z domišljjskim igranjem na klavir. Prav tako se ponovno sprašuje, kako so mogli nacisti s tako krutostjo poniževati Žide. Ob Bellinem podoživlja tudi druga umiranja in se sprašuje, kakšni so bili poslednji trenutki deportirancev.

Slogovne prvine

Ker v poglavju po Jakobovem prihodu na Idro ni več nobenega dogajanja, se zgradba poglavja razbije na slabo povezane enote in asociacije. V poglavje je vključena tudi Jakobova zgodba o posvojenem otroku, ki spominja na njegovo, in parabola o rabinu, ki ga ljudje zamenjajo za običajnega človeka in ga zasmehujejo. Nauk parabole naj bi bil, da nemoralnega dejanja ni mogoče izbrisati. Jakobova razmišljanja in iskanja razlogov za trpljenje med holokavstom se zaustavljajo, vračajo in izgublajo, prehajajo v zmedenost in nedorečenost. To poglavje romana nima zgradbenega pomena za razvoj zgodbe, je sicer odraz Jakobovega duševnega stanja, a v celotni pripovedi zaradi ponavljanja motivov in tem deluje bolj kot zastranitev.

Razmislimo

Kako razumete naslov poglavja Terra nullius – Nikogaršnja zemlja? Zakaj je naslov v latinščini? Ali se vam zdi Idra res nikogaršnja zemlja v Jakobovem življenju? Zakaj se počuti kot tujec, saj je vendar v Athosovi hiši, v Grčiji pa je preživel tudi otroštvo? Kaj v poglavju bi izpostavili, katero Jakobovo razmišljanje se vam je zdelo najbolj pretresljivo?

7. poglavje: Postopni hip

Dogajanje

Medtem ko je do sedaj prevladoval elegični ton travm in tragične človeške usode, je zadnji del Jakobovega dnevnika himničen, posvečen ljubezni do Michaela. (Da, Jakobova velika ljubezen ima ime, ki je z razliko ene črke podobno avtoričinemu priimku, stara je tudi skoraj toliko, in ne pozabimo, da je roman posvečen J. Je morda to vseeno vsaj na koncu roman s ključem?)

Jakob se občasno za kratek čas vrača v Toronto in prebiva pri Mauriceu in njegovi ženi Ireni, katerih otroka, Yoshe in Tomas, odraščata. Maurice in Irena mu namenoma predstavljata ženske, a šele po osemnajstih letih pozimi spozna Michaelo, ki je od njega mlajša 25 let. Mlada ženska je arhivarka v muzeju, po obnašanju in mišljenju tradicionalna, po govorjenju pa razgledana in načitana. Čeprav Jakob misli, da je zanjo prestar in da je to življenjsko priložnost zamudil, je Michaeli všeč. Njuno ljubezensko razmerje je srečno že od začetka, ker Michaela sočustvuje z Bello in razume njegove dolgoletne travme, jo tudi nevidna sestra sprejme in prepusti Jakobu. Ko mine kanadska zima, najprej obiščeta Michaeline najljubše otroške koticke v divjini severno od Toronta, Jakob pa v svojem dnevniku vzneseno opisuje njuno srečevanje in mir, ki ga je ob tem končno našel. Ko ob izletu na sever doživita aprilsko nevihto, si v Michaelinem priljubljenem brezovem gaju, izpostavljena dežju in vetru, pripovedujeta

zgodbe. Poleti zakonca odideta na Idro, kjer uživata v polnosti grškega poletja. 60-letni Jakob si z Michaelo želi otroka, imenoval bi se Bela ali Bella in bi v sebi nosil zavest o veliki ljubezni svojih staršev. S tem zapisom se dnevnik konča.

Zgodovinsko in geografsko ozadje

Ker se to poglavje ne povezuje z zgodovino, je bralcu večinoma razumljivo. Jakob sicer navaja kraje, po katerih se vozita z Michaelo – gre za pokrajino severno od Toronta z gozdovi, jezeri in manjšimi mesteci. Vmes je tudi kak intelektualni citat, saj Michaela veliko bere in jo vse zanima, a Athosovih domislic in modrih rekov seveda ne dosega.

Jakoba velika načitanost včasih zanese tudi v nerealne primerjave. Ko njuno srečanje primerja z naključnostjo starega Soluna pred vojno, se evropsko izobraženi bralec takoj vpraša, pred katero vojno vendar. V »predvojni« Solun Jakob nameče kastiljsko španščino, grščino, turščino in bolgarščino pa še plešoče derviše Mevlevije. Res je obstajalo staro solunsko mestno jedro, v katerem je sobivalo več narodov, res se je konec 15. stoletja tja doselilo 15 tisoč izgnanih sefardskih Židov iz Španije (ki pa so v turškem jezikovnem okolju prešli na jezikovno mešanico ladino), a Solun je že v 19. stoletju pod otomanskim imperijem doživel naglo modernizacijo.⁴⁰

V 20. stoletju se je na tem območju odvijalo več vojn, balkanske, prva svetovna, grško-turška (1919–1922) in druga svetovna vojna. Po grško-turški vojni je leta 1923 prišlo do izmenjave prebivalstva, zato so v Solunu Turke zamenjali Grki iz Male Azije, ki so sobivali z Židi, za Bolgare pa so v tem času imeli tudi makedonsko manjšino iz Egejske Makedonije. Prav sreča da Jakobovemu Solunu drugačno perspektivo kot v prejšnjih poglavjih. V holokavstu je namreč umrlo 90 % solunskih Židov, 54 tisoč jih je bilo deportiranih v nemška taborišča, po številu smrti so jih preseglile poljski Židje.

⁴⁰ <https://en.wikipedia.org/wiki/Thessaloniki>

Pripovedne osebe

Glavna oseba je zdaj Michaela, administratorica v muzeju, stara 35 let, iz mešane špansko-ruske družine. Njena babica naj bi bila iz Sankt Peterburga, družina pa iz Montreala. Michaela je tradicionalno vzgojena, preživela je mirno otroštvo v naravi in med knjigami. Tudi sedaj so najbolj opazen del njene sicer nepospravljene sobe knjige in strokovne revije. Michaela mora biti popolno nasprotje preveč amerikanizirane Alex, zato je umirjena, načitana (*»njen razum je palača«*, str. 167), sočutna in polna razumevanja. Jakoba spominja na Beatrice de Luna,⁴¹ v Ferraro preseljeno špansko zaščitnico Židov iz 16. stoletja. Michaela Jakoba posluša in se ob zgodbi o Belli razjoka. Med njima se takoj vzpostavi duhovna komunikacija, ki se nadaljuje v erotično razmerje. Michaela se Jakobu polno preda in ga sprejme v svoj svet. Idila se nadaljuje v grškem poletju na Idri, kjer se Michaela ob peki kolača pokaže kot zrcalna slika Jakobove matere. Izjemno razmerje bi dopolnil le še otrok, ki si ga želita oba. Ker tudi Michaelo tako kot Alex vidimo le skozi Jakobove oči, sta njena popolnost in hvalevrednost razumljivi. 60-letnik, ki se zaljubi v 25 let mlajšo žensko in z njo končno doživi življenjsko srečo, drugega kot oboževanja ne more izražati, saj se dnevnik konča po letu njunega poznanstva.

Jakob prek ljubezni končno doživi pomiritev vojnih travm. Ko spozna žensko, ki je tradicionalno vzgojena, zvesta, umirjena in pripravljena sprejeti njegovo žalost, jo vzljubi z mladeniško energijo in se prav tako kot Michaela preda zvezi. Sreča se mu zdi najprej nemogoča, nato pa ga prežame s spokojnostjo, njegova osamljenost se končno prevesi v partnerstvo. Radost se nadaljuje na Idri, v sproščenem uživanju darov grškega poletja. Jakob tako le doživi odrešitev, za izpolnitev mu manjka le otrok, ki bi nosil sestrično ime.

⁴¹ <http://jewishbubba.blogspot.si/2015/09/beatrice-mendes-nee-de-luna-aka-dona.html>

Slogovne prvine

Jakobova srečna ljubezen je opisana z vznesenim, poetičnim jezikom, kjer je vsako srečanje z Michaelo povzdignjeno v enkratno odrešujoče doživetje. Prav tako metaforično so opisane tudi njune erotične scene, ki se izognejo bolj povedni konkretnosti in telesno pretvarjajo v duhovno. Polnost njunega skupnega življenja je tako estetizirana, njuna sreča tako poudarjena, da ponekod prihaja že do prenasičenosti, posebej na koncu pa do patetike, ko si Jakob v zaključnem navdihu zamišlja življenje svojih nerojenih otrok.

Zgradbeno je poglavje kronološko strnjeno in le tu in tam se pojavi kaka retrospektiva, npr. Michaelini spomini na otroštvo ali Jakobova asociacija na materino peko kolača. Michaela je v primerjavi z Alex predstavljena tudi prek premege govora, ko pripoveduje svoje otroške spomine, pravega dialoga pa je tudi v tem delu zelo malo.

Razmislimo

Postopni hip je za Jakoba najprej zgodovina. Kaj pa ta besedna zveza pomeni v tem poglavju?

Kako se Jakob počuti v Kanadi ob občasnem vračanju? Kakšen je njegov odnos do Yosha in Tomasa, Mauriceovih otrok? Kakšen par sta Maurice in Irena in zakaj očitno nimata zakonskih težav?

Zakaj je razmerje med Jakobom in Michaelo tako idealno? Na čem temelji njuno razumevanje? Kako Jakob travmatično preteklost uskladi s sedanjostjo, zakaj ga spomini ne preganjajo več, ampak postanejo nekaj normalnega? Kakšna je razlika med kanadsko pomladjo in grškim poletjem? Se vam zdi, da se njuno razmerje razvija ali da gre po letu dni še vedno za zaslepljenost prve ljubezni? Kakšno je Jakobovo sporočilo na koncu njegovih zapisov?

2. DEL

1. poglavje: Utopljeno mesto

Dogajanje

Drugi pripovedovalec v romanu je Ben, sin priseljenih židovskih staršev. Tudi njegova pripoved je prvoosebna in v prvem poglavju drugega dela zelo obsežna, da bi že sama po sebi dala dovolj gradiva za ločen roman. Bena z Jakobom povezuje motiv, da otroci trpinčenih Židov od staršev podzavestno prevzamejo toliko travm, da jim prej ali slej zagrenijo življenje in jih obremenijo s preteklostjo.

Dogajanje bi lahko razdelili v tri plasti: Benovo življenje s starši, njegov odnos do žene Naomi in srečanje z Jakobom Beerom. Najbolj kompleksno je predstavljeno Benovo odraščanje ob starših, ki sta preživela nemško taborišče in se nikoli nista mogla rešiti strahu pred preganjanjem.

Ben je bil rojen štiri leta po koncu vojne (torej leta 1949). Njegovi starši so umirjeni, tihi, brez prijateljev. Oče je tradicionalno strog, mati

Reka Humber

blagruje vsako, še najmanjšo reč, ki ji izpolni dan. Oče privatno poučuje klavir, mati je gospodinja, njihovo življenje je tipično malomeščansko, z nedeljskimi pikniki ob jezeru. Hud pretres jim prinese poplava reke Humber oktobra 1954, ki zaradi hurikana Hazel tako naraste, da zalije celo njihovo območje. Trmasti oče noče zapustiti hiše, dokler ni skoraj prepozno in jih v zadnjem trenutku rešijo, hišo pa še z drugimi odnese tok.⁴² Starši dobijo manjše stanovanje v bloku, a še naprej nadaljujejo umaknjeno življenje. Le tu in tam pride do Bena kak nepovezan osebni podatek iz druge svetovne vojne, drugače pa je o usodi širše družine prepovedano govoriti, tako da Ben le sluti grozo, ki se skriva za molkom. Ko Ben pride v najstniška leta, ga starši začnejo dušiti, čeprav je nanje zelo navezan. Med študijem se odseli in hodi malo domov, starše spet več obiskuje, ko se poroči z Naomi. Za svoj študij izbere vpliv vremena na književnost in pozneje tudi na zgodovino na splošno ter se zaposli na fakulteti. Šele v zrelih letih ga začneta preganjati zadušljivost lastnega otroštva in starševska togost, njun strah pred preganjanjem in njuna stalna pripravljenost na nepričakovano zlo.

Benov zakon z Naomi traja osem let, ko spozna Jakoba Beera, ta pa je takrat že poročen z Michaelo. Benov zakon je sprva srečen, Naomi je inteligentna, živahna, odprta Kanadčanka, ki je pri osemnajstih izgubila starše. Je občutljiva, razumevajoča in obzirna, obiskuje Benove starše in z materjo vzpostavi poseben stik. Njena posebnost je zbiranje uspavank, v katerih vidi poseben izraz človeškega duha, od sproščene umirjenosti do največje stiske. Benov zakon z Naomi se začne krhati zaradi najbolj čudnega razloga, postane namreč ljubosumen na njeno prijaznost do njegovih staršev in očita ji, da se pretvarja. Ko za materjo umre še oče, Ben v zapuščini odkrije družinsko fotografijo iz junija 1941. Na njej sta tudi dva otroka, nekajletna deklica in dojenček, Hannah in Paul. Ko Ben pretresen ugotovi, da nikoli ni zvedel za svoja brata in sestro, ga še bolj uniči Naomijino priznanje, da ji je mati povedala za med vojno umrlo otroka. Odslej se med njiju naseli molk, čeprav se Ben zaveda, da ga Naomi ljubi

⁴² https://en.wikipedia.org/wiki/Raymore_Drive

in da mu je pripravljena pomagati, a ne zmore preseči preteklosti, ki je zrasla v njem in »ga zamuljila«. Ob odhodu na Idro, kjer naj bi zbral in prinesel zapiske umrlega Jakoba Beera, sluti, da je zavozil njuno skupno življenje in da sta ga turobna družinska preteklost in lastna zamerljivost potegnili vase.

Krajše je opisano Benovo srečanje z Jakobom Beerom. Ben je prebral in občudoval Beerovo poezijo, a ker je od Jakoba šestnajst let mlajši, ga Jakob komaj opazi. Več se pogovarja z Naomi, kar pri Benu sproži nelagodno ljubosumnost. Njegov vtis o Jakobu Beeru je, da je napolnjen s popolnim mirom, brezdanko vedrino. Njegovi navzočnosti se ne da ubežati, drugim daje občutek jasnosti in čistosti, občutek, da je govorjenje zdravilo. Kasneje se Benovo mnenje o Jakobu spremeni, ko ga primerja z materino radostjo nad malimi stvarmi. Jakob se mu zdi balzamiran, s svojo »spokojnostjo, s svojo zgovorno naveličanostjo« (ali prej, glede na angleški original, »neomejeno nasičenostjo«).

Zgodovinsko in geografsko ozadje

Orkan Hazel, ki uniči hišo Benovih staršev ob reki Humber, je v resnici divjal 15. oktobra 1954. Narasla voda je poplavlila 40 % parcel ob reki in porušila hiše na njih. Umrlo je 35 ljudi tega okoliša.

O Benovih starših in njihovem medvojnem trpljenju zvedemo le malo skopih podatkov. Edino en podatek je konkreten, in sicer da je v njenem getu živela znana operna pevka Ljuba Levitska. To ime Benove starše poveže z getom iz Vilne v današnji Litvi.⁴³ V Vilni naj bi pred holokavstom živelo 60 tisoč Židov, tja so v času sovjetske okupacije med 1939–1941 pribežali tudi Židje iz nemškega dela Poljske. Ko je v sovjetsko-nemški vojni Nemčija junija 1941 osvojila Vilno, je samo poleti v sodelovanju z litovskim pomagači ubila tretjino Židov iz mesta. Vsaj deset tisoč jih je umrlo v prisilni selitvi v dvoje getov septembra 1941. Do konca leta 1941 so Nemci v celoti likvidirali manjši geto, večjega pa septembra 1943, ko

⁴³ Pred 2. svetovno vojno je bila Vilna z okolico poljska.

so mlajše ženske premestili v taborišče v Kaiserwald pri Rigi, druge pa ali v koncentracijsko taborišče Vaivara v Estoniji ali v nemška taborišča smrti. Slika, ki kaže Benove starše s sinom in hčerko, je bila posneta junija 1941, tik pred nemškim zavzetjem Vilne, saj si Ben predstavlja, da je mati Paula še dojila, ko so jo stlačili v geto, kasneje pa so jo očitno odvedli v neimenovano taborišče.⁴⁴

Ljuba Levitska (1909–1943), znana židovska predvojna pevka, je bila s svojo družino prav tako prisiljena v bivanje v getu v Vilni. Za prebivalce geta je izvajala koncerte in učila petje, tako da so jo poimenovali »*slavček geta*«. Najbolj znan je bil njen koncert s še drugimi židovskimi glasbenimi umetniki januarja 1942, ko se je posebej s pesmijo »*Noč*« spomnila ubitih prebivalcev geta. Koncertu je sledilo še več drugih, v getu so na skrivaj začeli celo pripravljati opero, ki pa je niso nikoli izvedli. Januarja 1943 je Ljubo zaprl gestapo, ker so pri njej našli vrečko graha, ki jo je hotela prinesiti bolni materi. V gestapovski ječi Lukiške je še naprej pela, da so jo lahko slišali drugi zaprti in mučeni sojetniki. 26. januarja (morda tudi 23. februarja) so jo odpeljali v gozd Ponary, mesto množičnih eksekucij, kjer je odklonila, da se sleče pred svojimi krvniki. Tik pred smrtjo naj bi zapela pesem *Mali golobici*, a jo je med petjem z direktnim strelom pokončala gestapovka Helen Degner.⁴⁵

⁴⁴ https://en.wikipedia.org/wiki/Vilna_Ghetto in <http://www.holocaustresearchproject.org/ghettos/vilnius.html> in <http://www.untilourlastbreath.com/Bart4ghettofacts.html> in <http://marcopiccolino.org/Rivista/Vilnius.pdf> (dokument je v italijanščini, a že slike so dovolj zgovorne)

⁴⁵ <http://www.lzb.lt/en/2015/09/29/the-tragic-fate-of-a-singer/> in https://www.researchgate.net/publication/269873834_The_Ballad_of_the_Holocaust11 in <https://www.antiwarsongs.org/canzone.php?lang=it&cid=53644> v italijanščini, a s slikami in besedilom pesmi *Noč*. Zvočni posnetek pesmi *Dve golobici* <https://www.youtube.com/watch?v=ATP4sSyWoYU>

Življenje in uporništvu Ljube Levitske je dokaz, da je stvarnost močnejša in krutejša od vsake fikcije.

Pripovedne osebe

Čeprav je kritika slabše ocenila drugi del romana, so pripovedne osebe v njem označene bolj kompleksno in bolj povedno kot v prvem delu. Benovo prvoosebno pripovedovanje se v prvem poglavju osredotoča na starše in ženo Naomi, na dogodke in na njihove reakcije. Zato so kot osebe bolj oprijemljivi kot v pripovedi Jakoba Beera, ki oris oseb raje prepušča metaforiki in pesniškemu jeziku.

Benovi starši so prepričljivo prikazani v svoji pusti vsakdanjosti, tako oče kot mati. Tragedije, ki sta jih doživela med vojno, iz podzavesti usmerjajo njuno obnašanje. Oče se mora kontrolirati pri hrani, sicer ob spominu na medvojno stradanje dobiva napade volčje lakote in nenadzorovanega prenajedanja, mati, ki je med vojno izgubila dva majhna otroka, ušla smrti in po vojni rodila Bena, pa življenje upravičeno jemlje kot čudež. Oče Bena vzgaja strogo, skuša ga navdušiti za glasbo, naučiti zmernosti in skromnosti (npr. dogodek z gnilim jabolkom). Mati se boji, da bi izgubili anonimnost, v kateri živijo, zato npr. nerazumno reagira ob propagandnem materialu, ki ga Ben prinese z razstave, saj misli, da ga je ukradel. Trudita se, da bi sinu omogočila povsem normalno življenje, vodita ga na izlete, mu kupujeta knjige ali koristne igrače in mu nikoli ne govorita o osebni izkušnji vojne. Oče mu sicer kaže fotografije iz zgodovinskih knjig, da bi Bena opozoril na vojno trpljenje, zamolčita pa mu smrt njegovega bratca in sestrice. Mati se raje zaupa prijazni in sočutni Naomi kot Benu, ker v njej vidi hčerko, s katero se lahko po žensko pogovarja, medtem ko se Ben od domačih čedalje bolj odtuja. Ko mati umre, oče izgubi smisel življenja, in čeprav živi pri sinu in snahi, požre pomirjevalne tablete, ki mu jih je predpisal zdravnik.

Benove starše lahko razumemo šele, ko sami prek redkih pripovedovalčevih namigov razkrijemo ozadje njunega medvojnega trpljenja. Groza zamolčane resnice je prav tako huda kot Jakobove travme o smrti njegove družine, Benovi starši pa si namesto stalnega depresivnega vrtenja v krogu izberejo molk, umaknjenost za fasado normalnega življenja. Čeprav se nikoli ne rešijo preganjavice in strahu, se jima upirajo s stalno pripravljenostjo in neopaznostjo. Tudi po vojni rojenega otroka imenujejo le Ben, kar pomeni »sin«.

Naomi je veliko bolj simpatična kot Alex ali celo idealna Michaela. Benova žena je čedna, pametna, duhovita, živahna in pozorna. V primerjavi z Alex je uvidevna, ljubeča in sočutna, v nasprotju z Michaela pa veliko bolj stvarna, življenjska in aktivna. Dokler je njen zakon z Benom srečen, uživata v skupnih aktivnostih in zabavnih pogovorih, ki so veliko bolj duhoviti kot par dialogov med Jakobom in Michaelo. Ko se zakon zaradi Benove ljubosumnosti in zamerljivosti krha, Naomi tiho trpi in molči, preneha peti uspavanke, ki jih zbira, a še vedno vztraja ob Benu. Prav ona mu svetuje, naj gre na Idro, čeprav ve, da tvega zakonsko zvezo, če odtujenega moža od sebe pusti v svet.

Ben je kot prvoosebni pripovedovalec prikazan od otroštva do zrelosti. Kljub osamljenosti in strogi vzgoji se mu uspe odtrgati od staršev, osamosvojiti, si dobiti simpatično ženo ter še študirati in predavati, kar ga veseli. Pravzaprav je čudno, da se Ben, ki se je iztrgal iz svojega okolja in je v odnosu z Naomi odprt in sproščen, po odkritju usodne fotografije prepusti tako ljubosumnosti kot jezi na Naomi in da ga premaga temačnost. Motiviranost njegove depresije izhaja bolj iz teze romana, da se vojne travme prej ali slej izrazijo tudi na naslednjih generacijah, kot pa iz njegovega dotedanjega obnašanja in reagiranja.

Vojna in holokavst

Razen kratke omembe Ljube Levitske in njenega petja v getu in najdene predvojne fotografije Benove družine je vsa vojna tematika prikrita. Izstopa le en dogodek, ko želi Benov oče prositi za kanadsko starostno pokojnino in na uradu naleti na človeka, ki mu pove, da očetov rojstni list ni pravi, ker je bil med vojno, 1941 in 1942, ta človek tam stacioniran. Če ne poznamo konteksta, ne vemo, zakaj se Benov oče tako prestraši, da se nikoli več ne pojavi na uradu. Če pa vemo, da so Benovi starši med vojno v getu poslušali Ljubo Levitsko, je jasno, da gre za nemškega vojaka v Vilni. Kaj je tam počel in kako se je v času Benovih študentskih let znašel kot uradnik v Kanadi, pa lahko samo ugibamo.

Slogovne prvine

V prvem poglavju drugega dela se pripoved o dogodkih iz Benovega življenja izmenjuje z opisi in dialogom. Pripovedna tehnika prvoosebnega pripovedovalca je zamišljena kot nizanje tipičnih situacij od otroštva do odrasčanja, ki prikazujejo odnose med Benom in starši. Dogodki so sami po sebi toliko pomenski, da ne potrebujejo veliko komentiranja, tudi ko Ben ne odobrava pasivnosti svojih staršev. Živahno in dinamično, z mnogimi domislicami in anekdotami je opisan Benov zakon z Naomi in njegovo posebno zanimanje za študij. Čeprav je vpliv vremena na zgodovino brez posebne zveze z glavno temo romana, je navedena vrsta zanimivih primerov, ki Bena študijsko motivirajo in ki jih deli tudi z Naomi. V tem poglavju romana je med najbolj pustimi orisi Benovo srečanje z Jakobom, ki glede na njegov opis izpade kot nekakšen guru, a po vsem hvaljenju in občudovanju ga ljubosumni Ben kasneje označi za balzamiranega in naveličanega.

Razmislimo

Pripovedne osebe v poglavju razporedite po hierarhiji. Označite moške in ženske osebe in jih med seboj primerjajte. Komu Ben nameni največ pozornosti in koga doživlja najbolj čustveno? Kakšno je razmerje med Benovimi starši, kakšno med Benom in Naomi?

Kako Benovi starši prikrivajo vojno preteklost? Zakaj se bojijo, da bi jih usoda spet ujela, čeprav živijo v mirni Kanadi? Kako ustvarjajo družinsko okolje, ki naj bi bilo čim dlje od preteklosti, ki jih spremlja na vsakem koraku? Katere so faze Benovega osamosvajanja od staršev? Zakaj ob spoznanju, da sta v vojni umrla njegova bratec in sestra, pade v depresijo in se odtuji od žene? Ali se vam zdi taka reakcija motivirana?

Ugotovite, ali se Benov način pripovedovanja v tem poglavju razlikuje od Jakobovega. Čemu posveča več pozornosti kot prvi pripovedovalec in kdaj je njuno pisanje preveč podobno?

2. poglavje: Navpični čas

Dogajanje

Ben pride na Idro, se nastani v hotelu v pristanišču in začne raziskovati Jakobovo hišo na vrhu hriba. Ob bogati knjižnici odkriva sledove Jakobovega bivanja z Michaelo in se skuša čim bolj vživeti v pesnika. Dnevnikov ne more odkriti, čeprav v hiši preživlja vse več časa in se mu zdi, da se bosta Jakob in Michaela vsak čas pokazala pri vratih.

Pripovedne osebe

V tem poglavju zvemo več o Jakobovem in Michaelinem preživljanju dneva na Idri kot o Benu. Poglavje je bolj dopolnitev zadnjega Jakobovega poglavja *Postopni hip* kot logično nadaljevanje Benove zgodbe. Umrta zakonca sta ponovno predstavljena kot idealen par, katerih sreča je bila tako popolna, da sta se zdaj skrila, da ju nihče ne moti.

Slogovne prvine

Po Benovem precej bolj konkretnem načinu pripovedovanja v prejšnjem poglavju je zdaj videti, kot da spet piše Jakob. Že samo poglavje se začne z zanj značilno meditacijo o grškem vetru *meltemi*,⁴⁶ ki naj bi na človeka deloval očiščevalno. Sledi podoživet obisk Jakobove hiše z asociacijami in lirskimi meditacijami in celo citiranjem Jakobove poezije. Bena bivanje v Jakobovi hiši tako prevzame, tako se vživi v srečo umrlih zakoncev, da ne misli niti na Naomi niti na prej kritično družinsko obremenjenost s holokavstom. Od prej tako žgoče problematike omeni

⁴⁶ <https://en.wikipedia.org/wiki/Etesian>. Ta veter ni v Egejskem morju nobena geografska redkost, saj redno piha od maja do septembra!

med drugo vojno zakopane židovske knjige in zapiske, a le v primerjavi z iskanjem Jakobovim dnevnikov. Lirizacija in metaforičnost, iskanje pesniških podob in inovativnih primerjav so na koncu poglavja že tako izpostavljeni, da se pripoved izgubi v slogovno estetiziranje.

Razmislimo

Se vam zdi to poglavje pomembno za zgodbo in njeno tematiko? Zakaj je tu po načinu razmišljanja in izražanja Ben tako podoben Jakobu? Je to zaradi vživljanja v umrlega pesnika ali enostavno avtoričina slogovna pomanjkljivost? Se vam zdi, da bi lahko Ben, ki ni tako pesniški kot Jakob (Ben se ukvarja z vremenom in zgodovino), kar na lepem, v enem mesecu bivanja v Grčiji, razvil tako čustven pesniški slog?

3. poglavje: Fosfor

Dogajanje

Ben na Idri spozna 22-letno Američanko Petro. Vanjo se zaljubi, kot bi ga udarila strela. Tri mesece je prevzet z novo ljubeznijo, kupuje ji darila in obožuje njene lase in popolno telo. Ko ji končno pokaže Jakobovo hišo, Petra odgrne zakonsko posteljo in najde pomenljiv listek, ki ga je očitno tam pustila Michaela: »*Če bo deklica: Bella. Če bo deček: Bela.*« Edina Benova reakcija je grob seksualni odnos s Petro, povrnejo se mu spomini na starše in na razkritje o bratcu in sestrici. Ko se zbudi iz težkega spanca, zagleda Petro, kako razmetava Jakobove stvari in brska po njih. Ko jo divje zagrabi za roke, Petra preklinjajoč pobegne iz hiše. Še isti dan zapusti Idro. Na eni od polic Ben najde dva zvezka Jakobovih dnevnikov. Njegova naloga je končana, z obžalovanjem se spomni Naomi in zapravljenе ljubezni. Jakobovo hišo zapre in se z ladjo odpelje v Atene.

Zgodovinsko ozadje

Ben se po odkritju Michaelinega lističa spomni najbolj tragičnega obdobja v življenju svojega očeta, in sicer zakrivanja množičnega nemškega poboja ter očetovega bega k partizanom 15. aprila 1944. Ločeno ta podatek ne pove toliko kot v povezavi z getom v Vilni. Zraven tega mesta je železniška postaja Ponary (litovsko Panerial), v bližnjem istoimenskem gozdu pa so nacisti med vojno ubili 70 tisoč Židov, 20 tisoč Poljakov in 8 tisoč sovjetskih vojnih ujetnikov. Ker so Sovjeti med kratko okupacijo tega območja (1939–1941) tam želeli zgraditi letališče in skladišča goriva, so bile gradbene jame že izkopane, tako da so Nemci lahko takoj začeli s sistematičnimi likvidacijami in postopnim čiščenjem obeh getov v Vilni.⁴⁷

Ko so se leta 1943 začele približevati sovjetske čete, so Nemci želeli zakriti mesta množičnih pobojev, zato so formirali posebno enoto taboriščnikov iz koncentracijskega taborišča Stutthof pri Gdanku. 80 prisilnih delavcev je izkopavalo trupla, jih sežigalo, pepel so nato pomešali s peskom in ga raztrosili. 15. aprila 1944 je 40 ujetnikov pobegnilo skozi z žlicami izkopan tunel, dvanajst jih je preživelo nemško iskanje in se pridružilo partizanom. Med enajstimi ubežniki, ki so preživeli drugo vojno, je bil tudi fiktivni Benov oče.⁴⁸

Pripovedne osebe

Ker se približujemo koncu romana, se zaključuje tudi razvoj pripovednih oseb. Tako dobimo še zadnje informacije o Jakobu in Michaeli, namreč, da mu je v postelji pustila listič z imeni njunih zaželenih otrok. Le zakaj? Prav telenovelski zaključek, žena končno zanosi, nato pa ju v Atenah podre avto. Po tolikšni sreči namesto happy enda sledi dvojna tragedija.

⁴⁷ https://en.wikipedia.org/wiki/Ponary_massacre

⁴⁸ <http://www.bbc.com/news/world-europe-36664806> – najnovejša reportaža o odkritju tunela.

Zanimivo je tudi, da se zdaj ženi odtujeni in od tuje ljubezenske sreče prevzeti 44-letni (! če prav izračunamo, ima ravno dvojna Petrina leta) Ben zaleti z Američanko Petro. Sicer svojo zaljubljenost primerja s strelo (Francozi tako noro in nenadno strast v resnici imenujejo »*coup de foudre*«, udarec strele), vendar je v tej ljubezni precej ponovljenih motivov in scen Jakobovega oboževanja Michaela in videti je, da Ben podleže lastni avtosugestiji. A prav Petra kot *deus ex machina* odkrije Michaelin listič in z razmetavanjem tudi pogrešana dnevnika, ki jih spoštljivi Ben sam ni mogel najti. Kar je v razmerju s Petro naravnost šokantno, je, da se Ben po divjem spolnem odnosu takoj spomni očetovega trpljenja v Ponaryju in njegovega bega skozi improviziran tunel ter grob telesni stik z ničvredno žensko zgradbeno poveže z nepredstavljivim vojnim trpljenjem. Tudi uspravanka *Tiho, tiho*, ki jo ob tem sliši, izvira iz geta v Vilni, saj sta jo napisala in uglasbila dva od tamkajšnjih trpinov.⁴⁹ Po pretresu je Ben spet podoben samemu sebi, spomni se Naomi in svojega zakona ter se otrese uroka, ki ga je doživljal na Idri. Njegovo streznitev dokazuje tudi najdba »Naomijinega« šala na tleh Jakobove hiše. Namesto prejšnjega napada ljubosumnosti se zave, da gre za podoben, ne pa za ženin šal, in da ženo pozna in ji zaupa.

Petra je od prikazanih ženskih likov najbolj lahkoživa in lahkoumna. Mlada ameriška avanturistka, ki se ji ne mudi domov in ki uživa v dvorjenju starejšega moškega. Ko ji začne presedati, mu prvi hip pobegne. Petra ima zgolj logiko mladosti, privlačnosti in iskanja užitkov, ne zanima je ne vojna ne Benovo poslanstvo, v Jakobovi hiši pa je zanjo največji užitek, da naokrog hodi gola. Ker je prikazana le prek Benove samoprevarre, tudi ona skoraj nič ne pove, tako da je njena površnost še bolj očitna.

⁴⁹ http://web.nli.org.il/sites/NLI/English/music/daily_song/Pages/Shtiler.aspx, besedilo v prevodu https://www.youtube.com/watch?v=UChw_mQEijw in še zvočni posnetek https://www.youtube.com/watch?v=UChw_mQEijw

Tematika vojne in holokavsta

Pojavijo se zadnji podatki, ki razkrijejo trpljenje Benovega očeta in motivirajo njegovo povojno obnašanje. Tudi ti podatki kot drugi podobni namigi so v romanu literarno neizrabljeni, navedeni le kot hitre asociacije in brez kakršnihkoli pojasnil. Že uspavanka *Tiho, tiho* je sama po sebi dovolj povedna, a z začetkom si ne moremo dosti pomagati, dokler se nam v dodatnih virih ne razkrije žalostna usodnost celotnega besedila.

Slogovne prvine

Prvi del poglavja, Benovo srečevanje s Petro, pripovedno posnema Jakobovo razmerje z Michaelo, tako da se spet zdi, da je pripovedovalec ne glede na različno ime isti. Po razdoru s Petro in opravljeni nalogi je Benovo zapisovanje bolj konkretno in manj povzdignjeno. Kratko opiše svoje slovo od Idre in obžaluje skrhan odnos z Naomi. Po metaforični in poetični povzdignjenosti hipne zaljubljenosti sledi slogovna streznitev in zavedanje o koncu grške avanture.

Razmislimo

Katere situacije v tem poglavju se vam zdijo bolj, katere manj verjetne? Kako presojate klišejsko in izrabljeno zatreskanost starejšega moškega v mlado žensko in njeno goloto (doma pa žena, kot vemo, hodi v razvlečenih majicah)? Zakaj se njuno razmerje tako konča, ali res zaradi Benove hitre reakcije? Ovrednotite čudežna odkritja v tem poglavju, najprej Michaelin listič, nato dnevnika, nato »Naomijin« šal. Ali niso tri odkritja že pretiravanje? Opredelite se do Michaelinega sporočila, ki ga Jakob nikoli ne prebere, pač pa ga prebereta Ben in Michaelino nasprotje Petra. Se vam zdi ta situacija verjetna, groteskna ali patetična? Kako razumete vključevanje vojnih dogodkov takoj po spolnem odnosu med Benom in Petro? Je tako ostro kontrastiranje motivov učinkovito ali je slogovno pretiravanje? Zakaj se Ben po streznitvi povrne v staro stanje in se začne kesati? Se vam zdijo tako hitre psihološke spremembe utemeljene ali čudne?

4. poglavje: Vmesna postaja

Dogajanje

Po kratkem postanku v Atenah, kjer v kavarni opazi Petro z drugim moškim, se Ben vrača domov. Skuša se pripraviti na srečanje z Naomi, kakšna bo, kje bo stala in kaj ji bo rekel. Ko se spomni materine pozornosti do očeta, ve, da mora tako ljubezen dajati tudi sam, ker jo prav on najbolj potrebuje.

Pripovedne osebe

Ben v Atenah dokončno spozna, s kako neumno in lahkotno žensko je imel opravka. Kesa se in trpi, želi si pomiritve z Naomi, ponovitve srečnih dni njunega zakona. Pregarjajo ga dileme, kako se približati ženi, kaj ji reči, kaj ji povedati, zaigra si več scenarijev srečanja. Zaveda se, da ji mora ljubezen povrniti z isto pozornostjo, saj je tak odnos povezoval tudi njegove starše.

Slogovne prvine

Poglavje je kratko, postanek v Atenah je razvlečen še z Benovim nočnim sprehodom nad Plako, nato pa se osredotoči na vračanje domov in na Benovo spominjanje in predstavljanje Naomi. Njegov notranji monolog o srečanju z ženo se izteče v modalni zaključek: »*Vidim, da moram dati, kar najbolj potrebujem.*«

Razmislimo

Zakaj je zaključek romana tako kratek in hiter? Ali bralec iz povedanega lahko pričakuje, da se bo zakon med Benom in Naomi po njegovi skesanosti spet vrnil na staro? Kako vrednotite konce, ki (ta celo dobesedno) obvisijo v zraku? Ali je po vašem mnenju modalni zaključek primeren za literarno delo ali je preveč trivialen?

Pripovedne osebe

Ker je bilo o razvoju pripovednih oseb precej povedanega v razlagi poglavij, jih skušajmo označiti še po generacijah.

Najstarejši so **Athos** in oba zakonca **Mitsialisa**, saj so ob začetku druge svetovne vojne stari okrog 50 let. Vsi trije tradicionalni Grki, vzdržljivi in ponosni, ki vedo, da je v življenju mnogo slabega, a da je treba vzdržati in verjeti v dobro, se upirati zlu. Posameznik ne more vplivati na zunanje okoliščine, ki so lahko kaotične ali tragične, a vedno se lahko odloči proti zlu in pomaga, kjer le lahko. S starostjo pridejo modrost in etičnost, obžalovanje, da svet lahko zdrsne v peklensko norijo, a vsemu navkljub je treba duševno vztrajati dan za dnem in iskati rešitve iz kritičnih razmer.

Srednja generacija so **Benovi starši**, ki so v začetku vojne šele začeli odraslo življenje. Ravno oni doživijo nasilno uničenje svoje prve družinske sreče. Po čudežu preživijo holokavst in emigrirajo v mirno in urejeno državo, kjer skušajo za svojega edinega živega otroka ustvariti čim bolj normalno življenje. Tudi če imajo Benovi starši travme, jih molče prenašajo. Pri njih ni prostora za depresijo in odklanjanje življenja, celo sinovo bolečo odtujitev in njegovo hladno obnašanje sprejmejo kot nujnost. Oče obupa šele po materini smrti, ko se njegovo življenje že izteka.

Jakob in **Ben** sta mlajša srednja generacija, ki se mora spopadati s travmami holokavsta. Jakob je doživel neposredno izkušnjo, Ben ne, niti ne želi vedeti več o vojnih grozotah. Medtem ko je celotno Jakobovo življenje iskanje odrešitve in smisla bivanja, vzponi iz obupa in padci v tesnobo, je Benova travma bolj povezana z umaknjenostjo in zaskrbljenostjo staršev. Skoraj neverjetno je, da v nasprotju z Jakobom, ki ve vse o holokavstu, Ben kot zgodovinar raje študira vreme, kot da bi iskal podatke o družinski preteklosti. Zadovoljen je z nametanimi namigi, po očetovi smrti pa ženi užaljen zameri zaupanje svojih staršev.

Vse mlade ženske so iz povojne generacije, **Alex** je malo starejša, **Michaela** in **Naomi** sta si po starosti dosti blizu, **Petra** s konca romana pa je stara komaj 22 let. Michaela je ne glede na svojo relativno mladost tako tradicionalna in zadržana, da v njenem obnašanju ni nobene mladosti,

ampak zrela in obvladana umirjenost. Nasprotno je Naomi res mlada ženska, edina, ki se v romanu lahko razmahne in pokaže svojo simpatično osebnost, edina, ki je zmožna uvidevnosti, sočutja in prave ljubezni. Michaeli je lahko ljubiti prevzetega Jakoba, se predati idili nove ljubezni, uživati v izletih in na Idri, medtem ko mora Naomi ne samo živeti z Benom, ampak obiskovati tudi njegove starše in po materini smrti skrbeti za Benovega očeta. Pa prenesti tudi to, da ji mož neskončno zameri zaupanje svoje matere, da pade v depresijo in da odide v Grčijo, od koder se štiri mesece ne vrne.

Alex je v času zakona z Jakobom še mlada, nemirna in nepotrpežljiva. S Petro predstavljata nasprotje idealni Michaeli in zvesti Naomi. Družabnost, frfotavost, hitenje in uživanje so negativne lastnosti, ki razdrejo zakon z Jakobom, in njegovo deklarativno stališče onemogoča, da bi se vprašali, kako je Alex sploh bilo z Jakobom, kaj vse je ob depresivnem zadrgrnjencu morala prenašati ta moderna in življenja željna ženska.

Petra pa je mlada in puhla, ena od mnogih avanturističnih turistk. Zanj so moški potrošna roba, naj bodo starejši ali mlajši, dokler flirt traja, naj traja, potem bo že prišel drugi.

Ker so slogovni postopki pri predstavitvi oseb različni, sta Jakob in Ben predstavljena prvoosebno, kompleksno, ostale osebe pa toliko pristransko, kot pomenijo pripovedovalcu. Zato so osebe precej vrednostno polarizirane, pri njihovi predstavitvi pa ne gre za objektivna dejstva, ampak za izbor lastnosti in situacij, ki potrjujejo pripovedovalčevo čustveno opredelitev.

Razmislimo

Osebe glede na njihov pomen v romanu razporedite po hierarhiji. Kateri je namenjeno največ pripovedi, katera je najpomembnejša, katera najbolj modra, katera najbolj realno prikazana? Ugotovite, kako jih pripovedovalčeva simpatija povzdigne ali poniža in zakaj nesimpatični liki skoraj ne odprejo ust, da bi bralec lahko iz dialoga sam presojal njihovo osebnost. Katera oseba je po vaši presoji najbolj trpela? Je Jakobovo dolgotrajno reševanje iz travme primerljivo s trpljenjem, ki so ga (če le malo pogledamo zgodovinske vire) morali zdržati Benovi starši? Zakaj so kljub nedo-

povedljivim vojnim grozotam še vedno sposobni nadaljevati življenjsko rutino, medtem ko se Jakob po Athosovi smrti zlomi? Ali se vam zdi, da je nevedni Ben krivičen do svojih staršev?

Dogajalni prostor in čas

Dogajalni prostor seže od Poljske in Grčije do Kanade, a je v romanu pomembnejši zaradi geografske lokacije kot take, ne zaradi svojih posebnih pokrajinskih lastnosti. Poljska razen gozdov, močvirij in blata okrog Biskupina ni opisana in je izbrana le zato, ker Athos kot arheolog dela na najdišču in mora Jakoba rešiti pred gotovo smrtjo. Tako Zakintos, Atene in Idra v Grčiji so predstavljeni površno, brez enega slikovitega konkretnega opisa, kot bi jih na hitro posneli s prve razglednice. Celo Kanada s Torontom, kjer živita Athos in Jakob, nima pomembnega prostora v romanu, Toronto je z izjemo reke Humber in njene katastrofalne poplave predstavljen na hitro, brez mestnega vrveža. Edini pravi opisi Kanade se pojavijo med Jakobovimi in Michaelinimi izleti na sever, kjer se Jakob trudi odkriti njeno ljubljeno otroško pokrajino in zato bolj pozorno pogleda okrog sebe. Ker v romanu bolj kot stvarna pokrajina prevladuje pokrajina duha, smo lahko, še posebej če so nam opisani kraji bolj znani, nad njihovo predstavitevjo razočarani, saj so omejeni le na pripovedovalčevo perspektivo.

Dogajalni čas v romanu sega od 1939 do 1993, vendar se v tem zelo dolgem in politično napetem obdobju osredotoča le na drugo svetovno vojno ter deloma in nepopolno na prvo leto grške državljanske vojne in na kasnejši čas po koncu grške diktature. Nikjer ni omenjena hladna vojna, številne lokalne vojne, ustanovitev države Izrael, razpad Sovjetske zveze in njenih zaveznic. Po preselitvi v Kanado živi Jakob v političnem vakuumu, kjer se bori samo s svojimi travmami. Nikoli, niti v letih nove poljske republike po 1989, Jakob ne poskusi potovati v rodni kraj, ampak se občasno vrača le z Idre v Toronto. Redukcija dogajalnega časa na ozko omejeno obdobje pomeni, da se pripovedovalec ne želi ukvarjati s svetovno problematiko in da je zato njegovo razumevanje dogodkov časovno ozko.

Tudi druga svetovna vojna je večinoma omejena le na holokavst oz. na nemško množično pobijanje Židov po celi Evropi. Potek vojne kot take ni razviden, italijanska kapitulacija je omenjena zaradi dogajanja na grškem otoku Zakintosu. Le poglavje *Navpični čas* v prvem delu je zgodovinsko bolj razčlenjeno in preko dialoga grških pripovednih oseb neposredno podoživlja nemško okupacijo Aten in njihovo zatiralsko obnašanje do prebivalcev. Pa tudi tu se težko znajdemo, če ne poznamo zgodovinskih virov. Podobno je predstavljen začetek grške državljanske vojne konec leta 1944, samo z namigi, nepovezanimi zgodbicami, kritiko komunistov, dekemvriana in dogodki po njej pa so kar pozabljeni, čeprav sta Athos in Jakob v Atenah šele poleti 1945. Enako hitro, z nekaj vrsticami, je odpravljen konec grške hunte v poglavju *Terra nullius*. Athos sicer prej reče, da je v Grčiji »strašno«, a umre pred začetkom grške diktature 1967, do takrat pa je bil v Grčiji sicer desničarski, neprijazen in tog režim, a vseeno neprimerljiv z represijo med letoma 1967 in 1974.

Personalni pogled na zgodovino je manj opazen pri tematiki holokavsta, kjer skuša pripovedovalec Jakob predstaviti čim bolj strašljivo sliko židovskega trpljenja. Zato se raje kot na posamezne zgodbe osredotoči na čim širši mozaik slik iz cele Evrope, od uličnih sankcij, prisilnih selitev v gete, deportacij, transportov, taboriščnih ubijanj in mučenj. Osebo najbolj prizadeto muke podoživlja tudi preko sestrinega možnega trpljenja. Galerija nerazumljivega zla, ki je doletela Žide, je dopolnjena še z lirsko meditativnimi komentarji, kjer pripovedovalec preko pesniškega jezika išče odgovor na človeško brezumnost in zlobo, a ne najde druge tolažbe kot to, da so redki posamezniki le reagirali drugače in da sled dobrega v človeku ostane.

Škoda je, da je Benov pristop k tematiki holokavsta skop in nemotiviran. Človek, ki kot otrok zve le razdrobljene namige o trpljenju svojih staršev, se v zreli dobi ne potruži, da bi jih osmislil in zgodovinsko povezal. Prav neverjetno, saj ga zgodovina študijsko zanima in nam v zvezi z vremenom navrže vrsto zanimivih, a postranskih podatkov. Ben sicer ve za materino uspavanko *Tiho, tiho*, za očetov beg iz ujetništva, očitno tudi za geto, a vse to ostanejo le navržena dejstva. Ravno pri Benovi pripovedi

lahko pride do največ napačnega razumevanja in prehitre interpretacije v zvezi z umaknjenostjo in nesproščenostjo njegovih staršev. Če poiščemo le osnovne informacije o getu v Vilni, pa o Ljubi Levitski in njeni kruti smrti in o mukah prikrivanja nemških zločinov o Ponaryju, če pogledamo statistične podatke o ubitih in izginulih, se nam razkrije strahotnost, ki jo roman z izbiro pripovedovalca (namenoma?) prikriva. Benova personalna nevednost preprečuje, da bi se argumentirano zavedli razsežnosti medvojne krutosti. V romanu, ki naj bi ohranjal spomin na holokavst, je to izgubljena priložnost, saj nobena metafora ne zajame statistike deset tisočih pobitih in nobena splošna lirski refleksija ne more učinkovati s pretresljivostjo skopega zgodovinskega dejstva.

Razmislimo

Kako si razlagate površno opisovanje dogajalnega prostora? Ali ste si vsaj o grških otokih in o Atenah, ki jih Slovenci bolj poznamo, ustvarili konkretnjšo predstavo? Kateri motivi so pri dogajalnih prostorih v ospredju? Zakaj se pripovedovalca v romanu izogibata vsem dogodkom v novejši zgodovini, kot da bi se čas z drugo svetovno vojno ustavil? Ali predstavitev druge vojne lahko povežete s svojim zgodovinskim znanjem? Kaj pogrešate, kje se vam zdi povedano preskopo ali pristransko? Ali poznate še kak drug roman, v katerem je vojna krutost predstavljena bolj kompleksno? Kateri način se vam zdi za roman kot epsko vrsto bolj primeren in uveljavljen, pripovedno širši in bolj konkreten ali asociativno preskakujoč, z malo nepovezanimi podatki, kot je naš? Se vam zdi uporaba dodatnih virov za razumevanje pri književnosti smiselna ali je to le nepotrebno obremenjevanje bralca?

Teme, vrednote, ideja

Glavna tema v romanu je spomin na holokavst, ki ga občutijo tako prva, trpeča, kot tudi naslednje generacije. Jakobov dnevnik skuša avtentično pokazati pot do pomirjenja in rešitve iz psihičnih muk, Benovi zapiski pa potrjujejo, da se preteklosti ne da izbrisati.

Roman skuša izpeljati dolgotrajen psihološki proces boja s travmami, kjer so za vzpone in padce pomembni človeški odnosi, zaupanje, zvestoba in navezanost na eni strani ter površnost in egoizem na drugi. Najhujša je osamljenost, ki nestabilnega človeka pahne v obup in tavanje, prav tako slabo je prazno sobivanje s puhlim partnerjem. Ena od poti k odrešitvi je ustvarjalnost, poezija, kjer človek iz sebe izpraska svojo bolečino, jo oblikuje in filtrira. Prvi del romana se po dolgem Jakobovem iskanju konča s hvalnico predani ljubezni, ki osmišlja življenje.

Benova zgodba potrjuje Jakobovo z istimi vrednotami. Njegov oče in mati sta po čudežu usode preživeli par, ki mu navezanost na sina po grozotah vojne vrača vero v življenje. Tudi če se zdi Benu njihova vzgoja preveč dušična, nikoli ni osamljen ali prepuščen sam sebi. Ljubeča in pozorna je tudi njegova žena Naomi. Benova travma je manj motivirana kot Jakobova in se pojavi v njegovi zreli dobi, ko bi moral že razviti sposobnost reševanja težav, tako da se po bivanju na Idri vseeno osvesti in zave, kaj mora dajati v življenju.

Roman se ukvarja tudi z vojno kot najhujšim zlom, ki je nemški narod pretvorila v nehumane zločince. Holokavst, ki so ga pretrpeli Židi, je dokazal, da človeška krutost in surovost nimata meja in da je podivjani sadizem nalezljiv. Tu roman zaradi osebnega stališča pripovedovalca ne ponuja veliko upanja, ker je bilo plemenitih ljudi premalo, da bi spremenili knjigo smrti tega kaotičnega časa. Čutečim ljudem po moriji ne ostane drugega, kot da se od mrtvih obredno poslovijo kot Athos ali jim zapojejo žalostinko kot Naomi.

Poleg glavne tematike je v romanu obilje enciklopedičnih podatkov z vseh mogočih področij, ki so včasih zanimivi, včasih dolgovezni, velikokrat brez reda, včasih pa ključ do širšega razumevanja ideje. Toda pestrost človeškega znanja in raziskovanja, vztrajnosti in zavzetosti, nakopičenost znanstvenih ugotovitev in dokazov, mozaik obzorja človeške misli dokazuje, da ima zgodovina poleg črnih obdobij in podivjanih vojakov tudi mislece, znanstvenike in raziskovalce. Tudi ti poleg Jakobovega iskanja v poeziji predstavljajo pot iz divjaštva proti civilizaciji, morajo pa biti zavezani znanosti in ne, kot prizadeto ugotavlja Athos v *Bremenu lažne priče*, lizuni krivične politike.

Razmislimo

Kako vi razumete glavno idejo romana? Zakaj se v zgodovini sprožijo negativne sile, ki pripeljejo do vojne, ubijanja in uničevanja? Kako se lahko v nasilnem času obnaša posameznik, kakšno izbiro sploh ima?

Katere travme spremljajo človeka celo življenje in kako se lahko izražajo? Ali je prva odrešitev res ljubezen ali velja to bolj za pripovedovalca Jakoba? Zakaj se Athos raje zakoplje v znanost, čemu je namenjena njegova knjiga? Kaj se je naučil Ben med bivanjem v Grčiji, ali mu bo to pomagalo razumeti samega sebe?

Slog in jezik

Nedvomno gre za moderni roman z dvema prvoosebna pripovedovalcema, za njuna asociativna dnevnik z mnogimi preskoki, zastranitvami in nedorečenimi namigi. Največ koherentne pripovedi v epskem smislu je v 1. poglavju 2. dela, v Benovi zgodbi o odraščanju, vsa druga poglavja so zapisana kot podoživljanje ali refleksija pripovedovalcev. Običajne romaneskne pripovedne prvine, kot opredelitev dogajalnega prostora in časa, so uporabljene le toliko, da vemo, kje se poglavje dogaja in kdaj, zelo malo pa zvemo o družbenem okolju in časovnem okviru. Selekcija zgodovinskih dogodkov iz perspektive pripovedovalcev pripelje do tega, da se bralec znajde pred izbiro, ali roman samo prebrati in ga razumeti površno, na hitro in celo napačno ali se predati študiju navrženih namigov, ki so razmetani po besedilu. Tako raziskovanje pa pripelje do vprašanja, ali kontekstualno branje spet ne demantira namena pripovedovalcev, da določenih informacij ne povesta, ker jih ne veda ali nočeta povedati, in ali naše dodajanje ni dopisovanje zgodbe preko fiktivnega obsega.

Ker je vse dogajanje predstavljeno s stališča pripovedovalcev, so tudi literarne osebe predstavljene pristransko, z ljubeznijo ali simpatijo ali odporom. Zanimivo je, da pripovedovalca pri predstavitvi oseb redko vključujeta dialog, ki bi jim dal možnost lastnega fiktivnega življenja, in jih v glavnem predstavljata le situacijsko ali z metaforičnim jezikom. Ker

je ta čustveno naravnana, se že na ravni jezika ustvarja vrednostna slika o literarnih osebah, ki včasih ne ustreza na hitro navrženim dejstvom.

Pripovedovalec Jakob Beer se samopotrjuje preko pesništva, zato je pesniški slog njegovega dnevnika utemeljen, a pripovedno prozo s tem pretvarja v hibridno mešanico razbite zgodbe in liriziranih meditacij. Bolj pregledna je Benova pripoved, dokler tudi njega ne doleti pesniška inspiracija, da postane slog pisanja kar preveč podoben Jakobovemu. Jakobov dnevnik ima očitno isti namen kot njegova poezija, da hoče z jezikom in čim bolj podoživetimi metaforami izčistiti grozo, ki ždi v njegovih spominih. V lirsko meditativnih delih je skoraj vsak stavek metafora, kopičenje prenesenih in simboličnih pomenov besed, ki naj bi odpirale nova in nova konotacijska polja, pa precejkrat ustvarja prenasičenost ekspresivnosti. Jakobov jezik je tako okrašen, toliko se trudi za inovativnost, izvirnost pesniškega izraza, da mestoma že spominja na baročno precioznost in da prej kot iskreno deluje manipulativno in izumetničeno, čustvenost pa prehaja v patetičnost.

Roman tako zgradbeno kot jezikovno izraža dilemo, kako ponovno pripovedovati o nedvomnih strahotah druge svetovne vojne, a se pri tem izogniti šokantnemu realizmu. Pripovedovalca zato raje namigujeta in asociirata, raje moralizirata in splošno razmišljata, raje povesta manj kot več. Bralec naj bi tesnoba časa doživel preko mozaika razpršenih podob, nepovezanih slik in temačne ekspresivnosti jezika.

Razmislimo

Ali po branju romana veste več o holokavstu, kot ste zvedeli pri pouku zgodovine? Kako ste ga razumeli po prvem branju brez razlage, kako po branju s komentarjem? Katere zgodbe in osebe si boste najbolj zapomnili? Opredelite se do avtoričine odločitve, da zgodba ne sme biti pretemna in da je prava pot pisanja poetični slog. Kako bi tak način pisanja primerjali z avtorji, ki so preživeli vojno in literaturo razumeli kot pričevanje o nasilju? Ali je o nasilju in trpljenju sprejemljivo pisati omiljeno?

Primerjava *Ubežnih delcev* s Kosmačevim romanom *Pomladni dan*

Nastanek romana

Med obema romanoma je 43 let časovne razlike, a je Kosmačev iz leta 1953 zgradbeno in slogovno bolj dodelan in modernejši. Pri kanadski avtorici gre za prozni prvenec pri njenih 35 letih, Kosmač pa je bil pri 43 letih uveljavljen in zrel pisatelj. Zapletena zgradba z asociativno vezavo zanj ni bila nepremagljiva, avtorica pa se je trudila izpeljati dvo-pramensko zgradbo z dvema pripovedovalcema in jo zato mestoma tudi podvajala.

Tematika

Že naslov *Pomladni dan* je optimističen in res gre za pripovedovalčevo vrnitev v domačo hišo po dolgih letih odsotnosti. Vojna se je končala, sreča se s staro teto, sosedi, spominja se otroštva, staršev in odraščanja. Kljub vsemu hudemu in očetovi smrti v nemškem taborišču se pripovedovalec zaveda, da se življenje nadaljuje in da je s pomladjo prišla svoboda.

Ubežni delci se po vojnem začetku romana razvijajo od tam, kjer se *Pomladni dan* konča, torej od druge svetovne vojne naprej. Svoboda pa nič ne pomaga brezdomovinskemu pripovedovalcu, ki občutja doma nikoli ne razvije. Travn holokavsta ga osvobodi šele ljubezen na stara leta, ki jo prekine njegova nenadna smrt. Pripoved je večji del pesimistična in v nasprotju s Kosmačem razvija tezo, da se vojne travme težko končajo in hitro obnovijo in da so za odrešitev potrebna dolga leta in idealna ljubezen. Pa še to stanje je kratkotrajno, saj Jakob umre, Ben pa ne zna poiskati izhoda iz zamorjenosti, v kateri se je znašel.

Dogajalni čas

Kosmačev roman zajema obdobje od prve svetovne vojne do leta 1945, torej dobrih trideset let. Obe vojni in italijanska zasedba slovenskega ozemlja med njima bistveno vplivajo na pripovedne osebe in spreminjajo njihovo usodo, jih silijo v hitre odločitve in jim prekinjajo mirno življenje. Roman se konča z osvoboditvijo domače zemlje, kot posledica vojne ostanejo žrtve in žalovanje neizogiben del življenjskega toka.

Ubežni delci zajemajo obdobje od leta 1939 do 1993, torej več kot petdeset let. V nasprotju s *Pomladnim dnevom* se roman posveča le obdobju druge svetovne vojne, največ holokavstu, in njegovim posledicam. Vse drugo zgodovinsko dogajanje je ali površno omenjeno (grška državljanska vojna, diktatura) ali ga sploh ni. Osebe živijo v časovnem vakuumu, kjer ne opazijo, da se na svetu neprestano odvijajo vojne in konflikti, pa tudi pozitivne politične spremembe. S Kosmačevimi osebami jih povezuje doživljanje vojne, a po njej se jim ustavi čas in dogodkov niti ne zaznajo, kaj šele da bi se nanje odzivali.

Dogajalni prostor

Kosmačeva rodna Tolminska v bližini Slapa ob Idriji je opisana z ljubeznijo in navezanostjo na domačo grudo, kjer ima pripovedovalec korenine. Dogajanje v romanu je vedno postavljeno v predstavljivo orisan prostor z razgledom na reko, polja, travnike, gozdove ter bližnje in daljne gore. Kosmačeve pripovedne osebe v svojem domačem okolju živijo s pokrajino in letnimi časi, morajo trdo delati in se spopadati z zemljo, zato pa jo imajo za svojo in zaskrbljeno spremljajo vremenske ujme ali vojno razdejanje. Pripovedovalec opisuje svoj domači kraj s tako zavzetostjo, z impresionističnimi detajli, da se v romanu izriše kot prepoznavna pokrajinska podoba.

Spet nasprotno pripovedovalca v *Ubežnih delcih* nimata oči za svoje okolje. Niti en dogajalni prostor ni opisan predstavljivo, konkretno, plastično, ampak klišejsko in neprepoznavno. Dogajalni prostori nasploh

nimajo bistvenega pomena, Biskupin je izbran zaradi nujnega srečanja Jakoba z Athosom, Zakintos zaradi sorazmernega miru med vojno, Kanada očitno zaradi povojne politične indiferentnosti in Idra zaradi Athosove dediščine, ker je pač Grk. Dogajanje na Idri bi bilo lahko tudi kjerkoli drugje, saj se Jakob tam ne počuti doma, morsko idilo z Michaelo pa bi lahko imel kjerkoli na južnem morju. Majhna pomembnost dogajalnega prostora pri *Ubežnih delcih* kaže, da je brezdomovinskost stanje, ki še pripomore k travmatičnemu trpljenju in ki se ga ni mogoče otresti. Ben, rojen v Kanadi, ima več občutka pripadnosti svojemu okolju, a tudi on kot intelektualec in človek sodobnosti ne premore navezanosti na domačo grudo, zanj je Kanada pač država, kjer živi.

Pripovedne osebe

Primerjava med Kosmačevimi kompleksnimi, zanimivimi in izdelanimi pripovednimi osebami in pristransko predstavljenimi liki v *Ubežnih delcih* spet pokaže na pomanjkljivost kanadskega romana. V *Pomladnem dnevu* je v ospredju pripovedovalčeva družina, nato Kadetka in njena družina, pa še vsa vaška skupnost z originalnimi in individualno začrtanimi liki. Vsaka oseba je živa, predstavljena z dogajanjem in sočnim dialogom, med seboj so povezane v skupnost, ki kljub opravljenosti zna držati skupaj in si pomagati. Kosmačeve pripovedne osebe poznajo skrbi in žalost, smrt in tragičnost življenja, ne pa dolgoletnih travm, iz katerih se ne bi znale izkupati. Pripovedovalcu v najstniških letih umre bolehna mati, v taborišču oče, Kadetkina oče in mati se ubijeta, pa zato vseeno živijo naprej z zavedanjem, da je smrt del življenja in da se njegovega toka ne da obrniti v nasprotno smer.

Osebe v *Ubežnih delcih* so glede na stališče pripovedovalca polarizirane. Ker sta oba intelektualca z zagotovljeno eksistenco, ki jima ni treba fizično garati za obstoj, si Jakob lahko privošči dolga leta psihološkega vrtanja po sebi, Ben pa »*zamuljenje*« s preteklostjo in krhanje odnosa z ženo. Njune zveze z ženskami niso eksistenčno pogojene, saj si ne ustvarita družine niti nimata odgovornosti do otrok, z ženskami imata

ljubezenski, ne pa partnerski odnos. Ne glede na prvoosebno in Jakobovo fazo razsvetljenja, opisano na koncu, ne dosežeta življenjske zrelosti Kosmačevega pripovedovalca, ki ga življenjske preizkušnje niso obtežile, temveč izmodrile.

Še najlažje bi primerjali starejšo generacijo, torej Athosa in Benove starše s pripovedovalčevim očetom in materjo v *Pomladnem dnevu*. Obema klenima slovenskima kmetoma je najbližje Athos, ki je filozofsko osmislil življenjske preizkušnje in se zavedel, da je edina možnost upora proti splošnemu kaosu človeška etika, torej skušati delati dobro. Po tej modrosti je podoben dedu in očetu iz *Pomladnega dne*, ki se brez pritoževanja, vztrajno in odločno spopadata z vojno, revščino, boleznimi in smrtjo ter pri tem ohranita prizanesljivost do človeške neumnosti in zaletavosti. Nasploh Kosmačeve moške odlikuje pristno razmerje med dobroto in zdravo pametjo, da vedo, kdaj pomagati in sočustvovati, kdaj pa zarohneti in pokazati svoje stališče. Athos je v primerjavi z njimi sicer moder, izjemno načitan in odprt, a vseeno znanstvenik, ki se bori bolj z idejami kot s težkim življenjem. Čeprav kot arheolog koplje po zemlji, to ne more biti primerljivo z obdelovanjem kmetije za preživetje, od česar je odvisen obstoj celotne družine.

Zakonska para v obeh romanah sta nedvomno čustveno povezana, Kosmačeva zaradi družine in težkega preživetja in Benova s podarjenim življenjem po holokavstu. V obeh romanah se oče in mati razumeta in sodelujeta pri vzgoji otrok, oče skrbi za mater, ko zboli, a v nasprotju s Kosmačevim romanom Benov tudi sam propade po njeni smrti. Vse drugo je težko primerljivo, saj gre za dve družbeno različni okolji. Kmečka družina pri Kosmaču dela, ne hodi nikamor in je pomemben del vaške soseske, oče in mati pa spoštovana člana te skupnosti. Otroke vzgajata z razumno strogostjo in velikim razumevanjem. Benovi starši se ne družijo z nikomer in ostanejo psihološko razseljeni do konca življenja. Kot vsi meščani hodijo po nakupih ter na izlete in počitnice, česar Kosmačevi ne poznajo, Benu kupujejo koristne igrače in knjige, na kar Kosmačevi niti pomisliti ne morejo, omogočijo mu šolanje in študij, medtem ko pripovedovalec v *Pomladnem dnevu* lahko opravlja izpite le kot izredni dijak. Očetova stroga vzgoja, ki mu jo Ben nemalo zameri, ni primerljiva

s trdim kmečkim življenjem, kjer ni prostora za solze in pomilovanje. Zaradi pripovedovalčeve (ali avtoričine) odločitve, da o preteklosti Benovih staršev molči, jih v romanu gledamo še pristransko, kot preživele na hitro nakazanega vojnega nasilja, medtem ko so Kosmačevi starši postavljeni v preizkušnje nemirnega časa.

Med romanoma je malo primerjalnih členov, kar se tiče otrok, mladostnikov, pa tudi mladih žensk. Alex, Michaela, Naomi in Petra so iz meščanskega družbenega sloja, prve tri zaposlene v nezahtevnih poklicih, Petra pa je novodobna turistka. Zato lahko Alex hodi po zabavah in kavarnah, Michaela bere strokovne revije, da je »*njen um palača*«, Naomi zbira uspavanke in trače ter Petra uživa na dolgih grških počitnicah. Če jih primerjamo z edinim mladim dekletom v Pomladnem dnevu, Kadetko, siroto brez staršev, ki jo kratek čas vzgaja pripovedovalčeva družina, njena pa se želi z njo le okoristiti, a vseeno zraste v pošteno, lepo in razumno dekle, ki se mora preživljati sama, vse Američanke izpadejo razvajeno in privilegirano. Kadetka med drugo svetovno vojno sodeluje s partizani, tvega življenje, zaljubljenega Italijana Gina pa se usmili šele, ko se ta pokaže vreden in prestopi k upornikom. Njena ljubezenska zveza sredi vojne je kratka in se pretrga, ko nima več novic o Ginu in ostane sama s hčerko Silvijo. Na koncu romana zve, da je Gino med vojno umrl v junaški akciji in pripovedovalec ji pusti, da sama s svojo komaj nakazano žalostjo izgine proti domu. Mlade ženske osebe v *Ubežnih delcih* ne doživijo skoraj ničesar, Alex spozna in se loči od Jakoba brez posledic, Michaela se le zaljubi v Jakoba in resda umre v prometni nesreči (da s tem prepreči preveč sladkoben konec romana), a to ni več tema pripovedi, Naomi sicer trpi ob Benovi odtujitvi, a čaka na njegovo vrnitev, in Petra zapusti Bena prvi trenutek, ko ji pokaže svojo pravo, nezatrpano plat. Življenje jim teče lagodno, težave so le težavice, nikoli jim ni bilo nič hudega. Vsakršna primerjava se tako izprazni ob dejstvu, da Kosmačevih realistično in kompleksno postavljenih pripovednih likov, ki živijo v kritičnem času in tradicionalni družbi in so zgodbeno dejavni, ne moremo postavljati ob površno predstavljene sodobne like brez psihološke globine, ki po kmečki zdravi pameti ne počnejo ničesar koristnega.

Pripovedovalec in pripovedna tehnika

Prvoosebni pripovedovalec v *Pomladnem dnevu* se z asociativno tehniko spominja otroštva, mladostniške dobe in pobega v Jugoslavijo, ob tetini in stričevi pomoči pa dopolni tudi zgodbo o siroti Kadetki. Svoje življenje oblikuje kot nizanje kronološko razpršenih zgodb, v katerih se izrišejo člani njegove družine in soseska, s časovne distance pa se sprašuje o minevanju, rojevanju, umiranju in vztrajanju. Njegova refleksija o smislu življenja priča, da je vsak mlad človek idealističen in zaletav, kasneje pa preživi razočaranja in kljub temu ostane optimističen, se uči iz življenjskih preizkušenj in zaveda, da se dobro in slabo dopolnjujeta. To razumevanje potrjujejo zgodbe in dogodki v *Pomladnem dnevu*, ki so enkrat žalostni, drugič nenavadni, pa spet smešni. Pripovedovalca nikoli ne zapusti smisel za humor, če z globokim sočutjem pripoveduje o človeških stiskah, se zna posmehniti neumnosti in domišljavosti, pa tudi sebe ironično opozoriti, kadar bi zašel v zanos in patetiko. Celo Kadetkina zgodba, ki se začne in konča s tragičnimi smrtmi, je polna vedrine in naklonjenosti. Posebej izstopa zadnji del, ko jo izmenično pripovedujeta teta in stric Tomaž, ona sočutno previdna, on pa zabavno humorističen.

Pri *Ubežnih delcih* se pripovedovalca retrospektivno vračata v preteklost, vendar zaradi posnemanja dnevniškega načina pisanja dogodke navajata v glavnem kronološko. Pri Benovem delu je več kombiniranja sedanjosti in preteklosti, a ne tako kompleksno kot pri Kosmaču, ko ena zgodba sproži drugo. Razlika je tudi v količini refleksije, ki je pri Kosmaču pretežno povezana z zgodbami, ki jih pripoveduje, in se sam zaustavi, kadar se mu zdi, da je izpovednosti dovolj. Pri Jakobu refleksije prevladujejo od začetka do konca, pri Benu pa od 2. poglavja. Ko se pripovedovalca oddaljita od konkretnega, se začnejo refleksije ponavljati, ob isti ideji se menjajo le metaforika in retorične figure. V nasprotju s Kosmačem ne premoreta humorja in samoironije. Celo Naomi, ki zna biti kar duhovita, v romanu ob Benovi užaljenosti prisilno utihne.

Vojna in smrt

Pri *Ubežnih delcih* je malo neposrednega vojnega dogajanja, ostajata pa spomin in dolžnost, da se tragedija holokavsta ne pozabi, zato je smrt stalno prisotna tema, ki kot mora spremlja Jakoba do Michaela in Bena po očetovi smrti. Nesmiselnost ubijanja in krutost nemških vojakov sta stalnica Jakobovih travm, ne more si razložiti, od kod toliko zla. Umrejo tudi pripovedne osebe, Athos, Benovi starši, celo Jakob in Mihaela, a žalost za njimi ni primerljiva s tesnobo množičnega uničevanja in milijoni anonimnih žrtev.

Kosmačev roman se umešča v čas dveh vojn, ki preplavita Tolminsko z vojaki in kaosom. Druga svetovna vojna prinese množično pobijanje Slovencev kot talcev, v taboriščih in med partizani. Kosmač v mislih vidi milijon in šeststo tisoč mrtvih Jugoslovanov, ki se po vojni ne bodo vrnili domov. Toda predstavlja si jih kot ljudi, ki so hote šli v boj za osvoboditev in se žrtvovali za domovino.

Pripovedne osebe, ki umrejo v *Pomladnem dnevu*, vsaka po svoje pretresejo svojce in sosesko. Najbolj nesrečni sta Justinina in kadetova smrt, saj se oba ubijeta zaradi občutka sramote. Utopljeno Justino še vedno krasijo dolgi rdeči lasje in poudarjajo njeno mladost in krhkost. Pripovedovalčev ded se od svojcev poslovil kot trden mož, odločen do zadnjega diha, mati usahne od dolge jetike. Najbolj pretresljiva in nepričakovana je očetova smrt v taborišču, ko ga ubije esesovski ljubitelj valčkov, zdolgočaseni sadist. Kadetkin Gino pa umre po neumnosti, v napadu radosti, zato si teta zanj raje izmisli junaško smrt. V kmečki skupnosti je umiranje stalnica, ki ji ni mogoče pobegniti. Priprava na pogreb, kropitev, izrazi sožalja, pospravljanje in beljenje po pogrebu so del utečene rutine, kjer pozna vsak svojo vlogo in ki zahteva, da se je treba po smrti bližnjega vrniti v življenje, saj družina in kmetija zahtevata celega človeka. Jakob se lahko tri leta po Athosovi smrti predaja osami in ureja njegove zapiske, v kmečki skupnosti pa je nujnejša skrb za žive kot za mrtve.

Ljubezenska tematika

Ljubezenska tematika je za odrešitev pomembnejša v *Ubežnih delcih*, saj ravno nepričakovana sreča z Michaelo pripovedovalca Jakoba reši travm in mu končno omogoči harmonično sobivanje. Ob tej idealizirani ljubezni, ki jo 60-letni pripovedovalec mitizira in povečuje ter opeva z zanosno metaforiko, druge zbledijo ali so povsem banalne – Benov odnos do Petre in Jakobov do Alex je le prikrita seksualnost, Benov odnos do Naomi pa skrhamo zakonsko razmerje, kjer je čustvo naklonjenosti zamenjala zamerljivost in užaljenost. Medtem ko je Jakobova pozna ljubezen romantična in vzvišena, so druge v romanu toliko bolj vsakdanje in površne in šele na koncu se Ben zave, da bi se bilo za Naomi dobro malo potruditi, a prej ga mora Petra zapustiti brez besede slovesa.

Kako lahko stališče pripovedovalca in način upovedovanja vplivata na predstavitev ljubezenske tematike, primerjalno pokaže *Pomladni dan*. Najbolj banalna degradacija ljubezni so Vojnačke s kupom nezakonskih otrok, prav tako je nekaj grešnega zveza med Justino in kadetom, ki je pripovedovalec kot otrok ne more razumeti v celoti. Za tradicionalno kmečko skupnost v romanu je bistven skladen zakon in ne strastno norenje, zato si stric Tomaž v pripovedi o Kadetkinih snubcih privoščiči grobo in zbadajoče kmečko norčevanje. Ljubezenska strast italijanskega vojaka Gina, ki se noro zaljubi v slovensko dekle, je prikazana kot komična opereta, z njegovim vzdihovanjem, citati in ironičnimi komentarji, pa čeprav lahko iz kasnejšega Kadetkinega reagiranja razberemo, da je šlo za pristno in iskreno ljubezen. Toda vtisa ni mogoče več popraviti, Gino in vsi prejšnji Kadetkini snubci izpadejo kot bedaki, ki so zaradi mlade punce izgubili glavo in se obnašali kot tepci, kot noroglavci, ki se jim vaška skupnost posmehuje. Precej bolj tolerantni Grki na Idri sicer sprejemajo Jakoba z njegovo mlado gospo, podobno posmehljivi kot naši Tolminci pa so do Benovega razmerja s Petro, saj mu mladi hotelir ob njenem izginotju da vedeti, da »ni bila njegova žena« in da z njim ne more sočustvovati.

Prav pripovedovalčev odnos do ljubezni najbolje pokaže razliko med tradicionalno kmečko in sodobno meščansko družbo. V *Pomladnem dnevu* največ pozornosti velja ljubečemu, razumevajočemu in sodelujo-

čemu zakonu pripovedovalčevih staršev, ki skrbijo za dom in otroke in se kljub težkim časom ne morejo predajati malodušju. Romantike je v kmečkem svetu malo, mladi pripovedovalec sicer sanjari o svoji muzi, a ga je po drugi strani strah preveč odkrite erotike. Kmečka skupnost obsoja razpuščenost in nemoralnost (ded poimenuje Vojnače Sodoma in Gomora), a ne izloča nezakonskih otrok. Tudi Ginovo ljubezen do Kadetke sprejema s sumničanjem, saj je blebetavi in preveč čustveni Italijan tujec in še okupator, ki nima kaj opraviti z domačimi dekleti. Šele z odhodom v partizane ga prizna za pogojno vrednega, a ga ima do neumne smrti za velikega otroka. Teta kot pripovedovalka zgodbe sočustvuje s Kadetko in njeno osirotelo hčerkico, stric Tomaž pa se predvsem roga nori zaljubljenosti, ki jo je pri okoliških moških vzbudilo dekle. Če se pretirana strast ne umiri v zakonu, se zagotovo slabo konča, kot se zgodi kadetu in Justini.

Pri *Ubežnih delcih* je ljubezen romantična, katarzična vrednota, na katero mora Jakob čakati kar do 60. leta. Zakonska zveza je daleč manj pomembna kot povzdignjena harmonija duš. Michaela je Jakobova odrešiteljica, navdihovalka, obnovljeni romantični kliše oboževane ženske, ki pomirja in izpolnjuje. Drugi pripovedovalec Ben jo samo omeni, Maurice Salman pa poduhoviči, da sta z Jakobom kot žganje ouzo in voda, oba posamično prozorna, skupaj pa kalna, a da je to bistvo strasti. Zanimivo je, da strast oba pripovedovalca v *Ubežnih delcih* popade na stara leta, ko so kmetje v *Pomladnem dnevu* že zdavnaj ustvarili družino ali ob Jakobovi starosti celo prepuščajo gospodarstvo mlajšim rodovom.

Človek med preteklostjo in sedanjostjo

Naslov tematskega sklopa je splošen in bi se lahko nanašal na skoraj vsako kombinacijo romanov, saj dolga proza že po definiciji prikazuje pripovedno osebo v časovnem obdobju, lahko sintetično, lahko analitično retrospektivno. Naša dva romana sta tako izbrana izmed mnogih proznih del, kjer se preteklost povezuje s sedanjostjo, ki pa je sedanjost le za pripovedovalca, za bralca v trenutku branja pa že preteklost. Danes

Kosmačev roman z dogajanjem med letoma 1914 in 1945 povsem pripada preteklosti in skoraj isto bi lahko rekli za *Ubežne delce*, ki se končajo leta 1993, kar za mlade in srednje generacije zagotovo ni več sodobnost. V romanih se tako med preteklostjo in fiktivno sedanostjo gibljemo le iz zornega kota pripovedovalca.

Ubežni delci so napisani z idejo, da se človek ne more znebiti bremena preteklosti, kadar gre za hude in nepopravljive travme. Pripovedne osebe, ki v sebi nosijo ali neposredni ali družinski spomin na holokavst, so Jakob, Ben in Benovi starši. Čeprav živijo v mirni in urejeni državi, jih spomin na vojno grozo obremenjuje in jim onemogoča normalno meščansko življenje. Najhuje naj bi bilo pripovedovalcu Jakobu, ki ga ves čas zasledujejo vojni prizori ubijanja in lastne predstave o uničevanju Židov, njegova travma je tako silna, da prerašča v obsedenost in moro in ga pahne v osamitev. Tudi pisanje poezije ni dovolj za katarzo, počakati mora na idealno ljubezen, ki ga vrne v sedanost, kjer se lahko odpre ljubljene ženski. Benova travma je kratkotrajnejša in zgradbeno manj motivirana, pa tudi način očiščevanja v razmerju s Petro je precej banalen. Veliko večje travme morajo imeti Benovi starši, ki jih spremlja stalni strah pred ponovnim preganjanjem, a to Benu le redko pokažejo, tako da razsežnost njihovega trpljenja v preteklosti zaradi pripovedovalčeve nevednosti ostaja skrita. Ideja romana o nezmožnosti pozabljanja je povezana tudi s politično idejo, da grozote holokavsta ne smejo nikoli izginiti v pozabo in da jih je treba priklicati v spomin tudi preko literature.

V Kosmačevem romanu je preteklost s sedanostjo (letom 1945) povezana precej spretneje, in sicer preko asociativne pripovedne tehnike. Spominjanje preteklosti poteka preko zgodb, ki sestavljajo mozaik življenja družine in soseske v času dveh vojn in vmesne italijanske priključitve. Tako pripovedne osebe kot pripovedovalčevo nevsiljivo stališče pri izbiranju in sestavljanju zgodb ne govorijo o travmah in katarzi, ampak o življenjski filozofiji sprejemanja neizbežnosti. Kosmačevi kmetje premorejo pristno stoičnost pri prenašanju težkih razmer, vojne, revščine, bolezni, med drugo svetovno vojno pa se uprejo zatiranju. Retrospektiva preteklosti, kjer izstopata izjemni osebnosti pripovedovalčevega deda in očeta, se povezuje z intimnim občutenjem doma. Stara domača

hiša s pohištvom in obrabljenimi predmeti ter zaustavljajočo se uro je prostor, v katerem se pripovedovalcu ob povratku preteklost združuje s sedanostjo.

Razmislimo

Kako se v obeh romanih povezujeta vojna in nacionalna problematika?

Razložite, zakaj so v Pomladnem dnevu žrtve vojne osmišljene, v Ubežnih delcih pa absurdne.

Kateri od treh pripovedovalcev nam posreduje največ življenjske filozofije?

Ali je ta nujno povezana s starostjo v trenutku pripovedovanja?

Primerjajte odnos do domače zemlje in domače hiše v Pomladnem dnevu z občutkom tujstva (xeniteia) in brezdomstva v Ubežnih delcih.

Kaj pomeni učenje pripovedovalcu v Pomladnem dnevu, kaj znanost moškim pripovednim osebam v Ubežnih delcih?

Katero moško pripovedno osebo bi iz obeh romanov izpostavili kot najbolj dominantno? Ali lahko naredite isto z izbrano žensko pripovedno osebo?

Katere kriterije ste pri tem uporabili?

Primerjalno opišite idealno mlado žensko v obeh romanih.

Kateri spomin najbolj preganja pripovedovalca v Ubežnih delcih, kateri je najtežji pripovedovalcu v Pomladnem dnevu?

Kako se Jakob in prvoosebni pripovedovalec v Pomladnem dnevu spopadata z izgubo najbližjih družinskih članov?

Katere pripadnike vaše skupnosti v Pomladnem dnevu ste si najbolj zapomnili? Utemeljite, ali so v Ubežnih delcih stranske osebe enako pomembne.

Primerjajte tetino in stričevo pripoved o Kadetki na koncu Pomladnega dneva s Kostasovo in Daphnino o dogajanju v medvojnih Atenah. Kako sta zapisana oba dialoga in kakšno vlogo imata?

Opreделите tradicionalno in simbolično slovo od mrtvih v Pomladnem dnevu in v Ubežnih delcih.

Kaj navdaja z življenjskim optimizmom pripovedovalca v Pomladnem dnevu, kaj pa v Ubežnih delcih? Kakšno vlogo ima pri tem ironični odnos do dogodkov in pripovednih oseb v prvem romanu?

Esejski naslovi

Ali lahko razkrivanje preteklosti v Ubežnih delcih in Pomladnem dnevu razumemo kot pripovedovalčevo katarzo?

V nalogi skušajte opredeliti, s kakšno pripovedno tehniko pripovedovalec razkriva preteklost, in ovrednotiti, kakšna občutja pri njem sproži spominjanje.

Ljubezen lahko premaga vojno moro, lahko pa je tudi žrtev vojnih posledic. Primerjajte ljubezenske pare v obeh romanih, razložite, kako se spopadajo z vojno ali vojnimi spomini in kako ti vplivajo na potek ljubezenskega razmerja.

Sedanost med preteklostjo in prihodnostjo

V romanih je asociativno opisana predvsem preteklost. Kako pa si pripovedne osebe predstavljajo prihodnost, na kateri točki se romana ustavita?

»Plemenit človek ne more drugače, kot da dela dobro.«

Razložite Athosovo izjavo in jo primerjalno povežite z romanoma. Kaj pomeni človeška etika v kritičnih razmerah in kako se pokaže v romanih?

Težavnost otroštva v obeh romanih

Primerjajte odraščanje kmečkega otroka v *Pomladnem dnevu* z Jakobovim in Benovim otroštvom. Kako se pripovedne osebe v odraslosti opredeljujejo do svojega otroštva?

Možnosti za interpretativni esej

Roman *Ubežni delci* ponuja dosti možnosti za samostojno interpretacijo zaradi številnih pesniških odlomkov, ki so z vsebino šibko povezani in bi bili lahko tudi neodvisna besedila.

Predlagana odlomka sta tipska za maturitetni interpretativni esej, ker se navezujeta na celotno besedilo.

Razlaga odnosa do maternega in tujega jezika ob Jakobovem prihodu v Kanado

Ubežni delci, izdaja 2010: poiščite odlomek na str. 100 od *Bil je hladen* /.../ do str. 102 /.../ *blebetanja okoli sebe*

Razlaga Benovega otroškega samodokazovanja in njegovega odnosa do očeta

Ubežni delci, izdaja 2010: poiščite odlomek na str. 205 od *Trepetal sem* /.../ do str. 207 /.../ *teme lastne sobe*.

Literatura in viri

Precej uporabljenih virov je navedenih že v sprotnih opombah, ker so neposredno povezani z razlago. Ti viri pogosto navajajo tudi druge povezave na obširnejše razlage. Viri so večinoma v angleščini, posamični tudi v italijanščini.

Romani

Anne Michaels: *Ubežni delci*, prevod Teja Bivic. Ljubljana: Založba Modrijan, 2011.

Anne Michaels: *Fugitive Pieces*. Dostopno na https://www.academia.edu/10264331/Anne_Michaels_FUGITIVE_PIECES

Ciril Kosmač: *Pomladni dan, spremna beseda S. Fatur*. Ljubljana: Založba DZS, Klasje, 2001.

Gradivo (izbor)

Marija Mercina, Nada Barbarič: *Esej na maturi 2013*, Ljubljana: Založba MK, 2012.

Elizabeth Kollmann: *Resurrecting the Dead in Anne Michaels's Fugitive Pieces*. Dostopno na: https://www.brandeis.edu/hbi/childrenholocaust/workingpapers/Elizabeth%20Kollmann_Fugitive%20Piecesworkingpaper.pdf

Jean Yves Potel: *Chronology of Mass Violence in Poland 1918-1948*. Dostopno na: <http://www.sciencespo.fr/mass-violence-war-massacre-resistance/fr/node/2968>

Marita Grimwood: *Postmemorialpositions: reading and writing after the holocaust in Anne Michaels's Fugitive pieces*. Dostopno na: <http://cjs.journals.yorku.ca/index.php/cjs/article/view/19981/18685>

Geraldine D. Oshman: *Cataclysmic redemption in Anne Michaels' Fugitive pieces*. Dostopno na: <https://macsphere.mcmaster.ca/bitstream/11375/15709/1/Oshman%20Geraldine.pdf>

Klaudia Kroboth: *The Ballad of the Holocaust*. Dostopno na: https://www.researchgate.net/profile/Klaudia_Kroboth

David Cesarani: *Final Solution. The Fate of the Jews 1933-48*, London: Pan MacMillan, 2017.